

UNIVERZITET SINGIDUNUM

**DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE STUDIJE I MEĐUNARODNU
SARADNJU**

Studijski program: Poslovni sistemi u turizmu i hotelijerstvu

MASTER RAD

**SPORTSKO - REKREATIVNI SADRŽAJI U RAZVOJU
TURIZMA, SA POSEBNIM OSVRTOM ZA PODRUČJE
CRNE GORE**

Mentor:

Prof. dr Slobodan Unković, emeritus

Kandidat:

Bojan Rajak 405049/2011

Beograd, 2014. godine

*Master rad posvećujem svojim roditeljima,
majci Dragani i upokojenom ocu Rajku.*

*Konstatacija da sportsko - rekreativni turizam u Crnoj Gori nije
dovoljno proučen, adekvatno prisutan i promovisan, podstakla me je da
dam doprinos ovoj tematici.*

SADRŽAJ

UVOD	1
 I. DEFINISANJE MEĐUZAVISNOSTI U RAZVOJU SPORTSKO - REKREATIVNIH SADRŽAJA I TURIZMA.....	6
1.1. Sadržaj sportsko - rekreativnih aktivnosti.....	6
1.2. Veza između sportsko - rekreativnih aktivnosti i turizma.....	9
 II. KARAKTERISTIKE RAZVOJA TURIZMA CRNE GORE	21
2.1. Institucionalni okvir razvoja turizma Crne Gore	21
2.2. Turistički promet i kapaciteti za smeštaj u 2012. god.	23
 III. SPORTSKO - REKREATIVNI SADRŽAJI U RAZVOJU TURIZMA CRNE GORE	29
3.1. Tržišni potencijal kod aktivnih odmora u turizmu Crne Gore u Severnoj, Zapadnoj i Istočnoj Evropi.....	29
3.2. Ciljne grupe na odmoru i u slobodno vreme (primer nemačko tržište)	31
3.3. Ispitivanje tržišta anketom: „Koji su danas najvažniji segmenti turističkog proizvoda Crne Gore?“	39
3.4. Prostorni resursi za razvoj sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori.....	42
3.4.1. Antropogeni resursi za razvoj sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu Crne Gore	44
3.4.2. Prirodni resursi za razvoj sportsko - rekreativnog turizma Crne Gore.....	46
3.5. Stepen iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore	49
3.5.1. Turističke <i>loyalty</i> kartice	50
3.6. Sportsko - rekreativna ponuda u turizmu Crne Gore.....	51
3.6.1. Rezultati analize prisutnosti sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore.....	55
3.6.2. Razmatranja sa odgovorima nakon analize i na osnovu iste	68
3.7. Marketing i promocija sportsko - rekreativnih sadržaja u razvoju turizma Crne Gore .	74
3.7.1. Detaljni prikaz rezultata analize za severni region.....	76
3.7.2. Detaljni prikaz rezultata analize za centralni region.....	82
3.7.3. Detaljni prikaz rezultata analize za primorski region.....	87
3.7.4. Statistički prikaz rezultata analize po opštinama	93

3.7.5. Statistički prikaz rezultata analize po regijama	98
3.7.6 Statistički prikaz ukupnih rezultata analize za područje Crne Gore.....	99
3.7.7. Razmatranja nakon analize prema najvišim pojedinačnim vrednostima, ...	99
koje ostvaruje jedna opština samostalno u regionu kome pripada	99
3.7.8. Sagledavanje grešaka, nepotpunih i neproverenih informacija na koje potencijalni korisnici mogu naići pretragom sporta i rekreacije na sajtu NTO CG.....	100
3.8. Sportsko - rekreativni sadržaji u razvoju ponude smeštajnih kapaciteta Crne Gore .	103
3.9. Predlog za budući razvoj sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore	111
ZAKLJUČAK	112
PRILOG.....	116
Prilog br. 1 – Originalni primerak upitnika za sportske klubove/društva prilikom oglašavanja na sajtu NTO CG	116
Prilog br. 2 - Prikaz sadržaja e-mailova (dobijenih od strane opštinskih uprava) o stanju antropogenih sportsko - rekreativnih objekata, i njihove iskorišćenosti u razvoju turizma Crne Gore na području tih opština.....	118
LITERATURA	129

UVOD

Novi trendovi na turističkom tržištu uticali su na pojavu specifičnih oblika turizma, koji se razlikuju od masovnog turizma u fokusu koji je usmeren na zadovoljavanje dodatnih potreba turista.

„Prednosti „mora, peska i sunca“ iako još uvek važne, nisu više automatski garancija za uspešnu sezonu, jer su turisti sve manje i manje spremni da prihvate standardne paket aranžmane.”¹ „Danas, novi potrošači utiču na brzinu i pravac promena u industriji. „Novi turisti“ su iskusni putnici. Promene u ponašanju i vrednostima potrošača obezbeđuju osnovnu pokretačku snagu kod novog turizma.”²

„Crna Gora ima potencijal da ponudi razne vrste turizma, pored popularnih ponuda kao što su plaža i kupanje i plivanje; takođe i širok opseg modernih, atraktivnih ponuda. Da bi se Crna Gora pozicionirala kao „celogodišnja“ turistička destinacija, potrebno je intenzivno uspostavljanje diverzifikovane turističke ponude. Osim toga, raznovrsna ponuda visokokvalitetnih turističkih proizvoda koji su uglavnom locirani u središnjem i severnom delu Crne Gore smanjuje pritisak na priobalnu oblast generalno, a naročito na plaže.”³

Sportsko - rekreativne aktivnosti spadaju u jednu od dodatnih potreba novih turista, dok razvoj mnogobrojnih sadržaja ove vrste direktno doprinosi i ukupnom turističkom prosperitetu destinacije. Sportska rekreacija u turizmu, u osnovi predstavlja pokretač aktivnih odmora u turizmu. Aktivan odmor podrazumeva psihofizičku aktivnost, i danas se često primenjuje kao opuštajuće sredstvo od stresnog posla. Nakon vremena koje čovek provede radeći, jasno je da mu je potreban odmor. Čovek se obnavlja ili oporavlja tako što uzima pasivno ili aktivno učešće u odmoru. Prilikom pasivnog odmaranja čovek sedi ili leži, odnosno miruje, što predstavlja pogodnu vrstu odmora nakon većih fizičkih aktivnosti, jer se na ovaj način odmaraju grupe mišića koje su za vreme fizičkog rada bile aktivne. Suprotno od pasivnog odmora, kod aktivnog odmora neophodno je učestvovanje u nekoj od fizičkih aktivnosti. Aktivno odmaranje je efikasno naročito nakon intelektualnog rada ili dugotrajne fizičke neaktivnosti, posebno kada je organizam bio u nepravilnom položaju. Istraživanjem potreba savremenog čoveka, kome nedostaje fizička aktivnost i kontakt sa prirodom, došlo se do konstatacije da upražnjavanje sportsko rekreativnih aktivnosti u turizmu upotpunjuje boravak i oporavak turista. Sadržaji sportske rekreacije na putovanjima imaju dominantnu ulogu u zadovoljavanju potreba za kretanjem i odgovarajućom aktivnošću, stoga nije neobično što sportska rekreacija u turizmu predstavlja predmet interesa ali i potrebu sve većeg broja turista.

¹ Unković, S. i Zečević, B. (2009), „*Ekonomika turizma*“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.448

² „*Human resources development, employment and globalization in the hotel, catering and tour sector*“ (2001), International labour organization, Geneva, str.16

³ „*Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine*“ (2008), Podgorica, str.50

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Projektom istraživanja definisan je sledeći metodološki koncept:

Problem istraživanja

Problem istraživanja predstavlja značajno mesto sportske rekreacije u sveukupnom turističkom sistemu, sa posebnim osvrtom na prisutnost, promociju i razvojni potencijal sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore.

Stepen istraženosti

Stepen istraženosti sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori je veoma mala. Sa nedovoljno posvećenosti prožimaju se tekstovi o ovom pravcu tematskog turizma, kroz nekoliko zvaničnih dokumenata:

- Nacionalni program razvoja sporta u Crnoj Gori (2008),
- Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine (2008),
- Prostorni plan područja posebne namjene za morsko dobro (2007),
- Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori (2005),
- Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020 godine (2008).

Pored gore navedenih dokumenata, sportska rekreacija u turizmu bila je predmet razmatranja i u nekoliko objavljenih naučnih radova, međutim, dalje od toga se nije odmaklo. Sportsko - rekreativni turizam pojavljuje se kroz različite oblike prakse u crnogorskom turizmu, ali i dalje nesistematski organizovano, bez adekvatne kontrole i jasno definisanih ciljeva u budućem razvoju. Od stručne literature, do sada nije objavljeno ni jedno izdanje koje bi se konkretno ticalo sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore. Iz oblasti primene GIS tehnologija u cilju afirmisanja sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori, autor ovoga rada nije naišao na zabeležena istraživanja, osim javnih rasprava i predavačkih kurseva koji su održani u Podgorici sa akcentom na registar planinarskih staza.

Iz oblasti sportskog turizma u Crnoj Gori (koje obuhvata šire područje od sportsko - rekreativnog turizma), do sada je objavljeno jedno izdanje knjige pod naslovom "Sportski turizam na crnogorskom primorju". Knjiga je u osnovi tekst doktorata Dragana Klarića, koji se odnosi na sportski turizam u Budvi. Što se tiče dosadašnjih istraživanja u vezi sa opšte - teorijskim shvatanjima sportskog turizma, svakako treba spomenuti knjigu "Sportski turizam", delo američkih autora Džozefa Standevena i Pola De Knopa, dok na prostoru bivše Jugoslavije najviše naslova iz ove oblasti objavio je hrvatski autor Mato Bartoluci.

Hipoteze istraživanja

Za potrebe istraživanja, u kontekstu problema i predmeta istraživanja, definisane su operacione hipoteze:

- H1:** Sportsko - rekreativni sadržaji povećavaju prihode destinaciji, čine je atraktivnijom i zanimljivijom za posetioce;
- H2:** Sportsko - rekreativni sadržaji predstavljaju dodatne sadržaje turističke ponude;
- H3:** Sportsko - rekreativni sadržaji pripadaju aktivnom sportskom turizmu;
- H4:** Aktivni sportski turizam čine sportske aktivnosti u turizmu (fizičko vežbanje i učestvovanje na sportskim priredbama turista);
- H5:** Kvalitet ponude sportsko - rekreativnih sadržaja može biti glavni motiv pri izboru destinacije ili hotelskog smeštaja;
- H6:** Crna Gora sa već poznatim sloganom *Wild beauty*, predstavlja jednu od neotkrivenih i privlačnih destinacija za kreiranje aktivnih odmora turista;
- H7:** Bogatstvo prirodnih resursa treba iskoristiti kao osnovu u razvoju sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore;
- H8:** U cilju budućeg razvoja neophodno je sprovesti detaljnu evidenciju prirodnih i antropogenih resursa koji se koriste u svrhe sportsko - rekreativnog turizma Crne Gore, ustanoviti činjenično stanje i posećenost istih;
- H9:** Raspoloživost i iskorišćenost sportsko - rekreativnih sadržaja u sklopu hotelskih objekata Crne Gore nije na zavidnom nivou, dok saradnja tih hotela sa lokalnim sportsko - rekreativnim organizacijama (u bližem ili daljem okruženju) gotovo da i ne postoji;
- H10:** Sadašnji oblik sportsko - rekreativnih ponuda koje se pružaju u turizmu Crne Gore nije usklađen sa planovima budućeg razvoja crnogorskog turizma;
- H11:** Sportsko - rekreativni sadržaji nisu na adekvatan način promovisani u sklopu sveukupne turističke ponude Crne Gore;
- H12:** Crna Gora nema jasno definisanu strategiju razvoja sportsko - rekreativnog turizma.

Struktura rada

Master rad čine tri celine sa prilogima, od kojih:

- Prvi deo rada posvećen je teorijskim pogledima na sportsku rekreaciju u sveukupnom sistemu turizma. Ovde smo sportsku rekreaciju posmatrali kroz sistem sporta, turizma i sportskog turizma. U ovom delu rada sagledane su i međusobne povezanosti sporta, rekreacije i turizma, mogući oblici aktivnosti sportske rekreacije, motivi sportsko orijentisanih turista pri odabiru destinacije, neophodni uslovi za obavljanje sportske rekreacije i dr.
- U drugom delu rada sagledane su opšte karakteristike razvoja turizma Crne Gore, gde je predstavljen institucijalni okvir razvoja turizma Crne Gore, sa pregledom ukupnog turističkog prometa i kapaciteta za smeštaj u 2012. god.
- Treći deo rada posvećen je konkretnim pitanjima od značaja za razvoj sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore. Na početku ovog dela rada razmatrana su dva komplemetarna istraživanja, od kojih jedno potiče iz Strategije razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine (a odnosi se na ciljne grupe na odmoru i u slobodno vreme), i drugo predstavlja projekat NTO CG sa stranim partnerima (i odnosi se na analizu tržišnih potencijala kod aktivnih odmora u turizmu Crne Gore). U ovom delu rada predstavljeni su rezultati ankete koju smo sproveli na sajmu turizma u Beogradu 2013. god.⁴ po uzoru na jednu anketu iz 2003. god. (koja je sadržala isto pitanje: "Koji su danas najvažniji segmenti turističkog proizvoda Crne Gore"), kako bi se dobijeni rezultati uporedili sa stavovima potrošača nakon jedne decenije. Zatim je prikazano stanje i potencijal prostornih resursa sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori, na osnovu: podataka iz postojeće dokumentacije o sportsko - rekreativnim centrima u Crnoj Gori, putem e-mail korespodencije sa ministarstvima, opštinama i drugim organizacijama od značaja, sprovedenih intervju sa menadžmentom više sportskih objekata, kao i nakon terenskih obilazaka i zapažanja autora ovog master rada. Ukazali smo takođe na stanje dostupnosti podataka o stepenu iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore, a u cilju budućeg razvoja sportsko - rekreativnog turizma razmatralo se i o prednostima puštanja u opticaj turističkih *loyalty* kartica. U nastavku je predstavljena i sportsko - rekreativna ponuda u turizmu Crne Gore, do čijih rezultata došli smo nakon pretrage promovisanih aktivnosti putem interneta. U ovom delu rada pokušali smo dati odgovore na pitanja: preko kojih institucijalnih oblika su organizovane sportsko - rekreativne aktivnosti u turizmu Crne Gore, u kojoj meri je prema sedištu pružaoca usluga (u primorskom, planinskom i središnjem regionu) prisutna sportsko - rekreativna ponuda u turizmu Crne Gore, kao i na kojim lokacijama organizatori tih sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu Crne Gore pružaju svoje usluge i dr. Takođe je izvršena i detaljna analiza sportsko - rekreativnih sadržaja koji se promovišu na sajtu Nacionalne turističke organizacije Crne Gore, s obzirom da ovaj sajt predstavlja trenutno najveću bazu podataka te vrste. Korišćenjem GIS pretrage sa pomenutog sajta izvučene su sve predstavljene ponude sporta i rekreacije, i unošene u već pripremljene tabele, gde su obrađeni podaci više od stotinu organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih sadržaja koji svoje usluge nude u

⁴ Za ispitivanje tržišta anketom, sajam turizma 2013.god. u Beogradu izabran je iz razloga što najviše noćenja u Crnoj Gori ostvarili su turisti iz Srbije (prema izveštaju MONSTAT-a o strukturi noćenja stranih turista u 2012. godini).

turizmu Crne Gore, kako bi se na osnovu dobijenih rezultata sublimirali zaključci, i dao krajnji sud o prisutnosti i kvalitetu njihove promocije. Analizom tih sadržaja došli smo do rezultata ukupnih i pojedinačnih vrednosti, koje smo u ovom radu selektivno prikazali prema regijama i opštinama, a odnose se na stanje prikazanih informacija promovisanih ponuda, ukazujući na greške, nepotpune i neproverene informacije, na koje potencijalni posetioci mogu naići prilikom pretrage sajta. Za potrebe rada, urađena je i SWOT analiza promocije sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore, kao i date preporuke u cilju daljeg razvoja. U nastavku rada na osnovu izveštaja Ministarstva održivog razvoja i turizma o poslovanju hotelijerstva u Crnoj Gori iz 2011.god., prikazani su svi relevantni podaci o iskorišćenosti sportsko - rekreativnih sadržaja koji se nalaze u sastavu hotelskih objekata Crne Gore. Takođe, ukazali smo na značaj i prednosti saradnje između menadžmenta hotela sa sportsko - rekreativnim organizacijama koje se nalaze u bližem ili daljem okruženju hotelskih objekata. Na samom kraju master rada, data je preporuka o formiranju jedinstvenog sektora, koji bi imao za cilj da formuliše i sprovede politiku sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori, uspostavi neophodnu saradnju između sportskih i turističkih organizacija, kao i kontroliše željeni kvalitet ovog tematskog turizma u budućem razvoju.

- Master rad sadrži i 2 priloga, čiji sadržaj nije prikazan u samome radu, ali s obzirom da je uticao na donošenje zaključaka autora, na ovaj način dostavljen je na uvid čitaocima.

Ciljevi rada

Ciljevi ovog rada su da ukažu na:

1. Položaj i značaj sportske rekreacije u sveukupnom turističkom sistemu;
2. Trenutno stanje sportske rekreacije u turizmu Crne Gore, od čega posebno na:
 - aktuelne sportsko - rekreativne sadržaje u turizmu Crne Gore,
 - resurse za obavljanje sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore
 - stepen iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore
 - dostupnost informacija o ponuđenim sadržajima preko internet tehnologija,
 - povezanost sportsko - rekreativnih sadržaja sa turističkim sistemom u Crnoj Gori (turističkom organizacijom, turističkim agencijama, hotelima i dr.);
3. Perspektivu budućeg razvoja sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori.

Metodološki postupci

U radu su korišćene sledeće naučno-istraživačke metode:

- Deskripcije (opisivanja),
- Eksplikacije (objašnjavanja),
- Komparacije (poređenja),
- Metod statističke obrade podataka (kojim su prikupljeni podaci analizirani, što za krajnji cilj ima donošenje zaključka i sudova o postojećem stanju),
- Metode analize sadržaja (polazilo se uglavnom od sadašnjih efekata ka izučavanju uzroka),
- Metod prikaza: prikupljeni, analizirani i obrađeni podaci, prikazani su putem teksta, slika, dijagrama, grafikona i tabelarnog prikaza.

I. DEFINISANJE MEĐUZAVISNOSTI U RAZVOJU SPORTSKO - REKREATIVNIH SADRŽAJA I TURIZMA

U ovom poglavlju obratićemo pažnju na pojam sporta, turizma, rekreacije, sportskog turizma, turiste, rekreacionara, sadržaja sportsko - rekreativnih aktivnosti, mesta sportske rekreacije u sistemu selektivnog oblika turizma – sportskog turizma, mesta sportske rekreacije u sveukupnom sistemu turizma, kao i na druga pitanja od važnosti za okvire definisanja međuzavisnosti u razvoju sportsko - rekreativnih sadržaja i turizma.

1.1. Sadržaj sportsko - rekreativnih aktivnosti

Povešćemo se pretpostavkom da sportski turizam predstavlja samo jedan segment sveukupne turističke ponude, a sportske aktivnosti predstavljaju osnovu za postojanje ove vrste selektivnog turizma, pa shodno tome naše razmatranje započet ćemo pojmom sporta.

“Sport (l. *disportare* raznositi, nl. *disportus* raznošenje, eng. *sport*) igra, šala, provod u slobodnoj prirodi; naročito: sva ona telesna vežbanja za koja su potrebne snaga, smelost, izdržljivost, okretnost i umešnost (npr. jahanje, veslanje, klizanje, lov, trčanje, loptanje, rvanje, vežbanje na naročitim spravama itd.).”⁵

“Sport danas podrazumeva različite motoričke aktivnosti varijabilnog i dinamičkog karaktera u kojima sposobnosti, karakteristike i znanje sportista mogu na specifičan način u potpunosti doći do izražaja u trenažnom procesu i u takmičenju.”⁶

U Evropskoj sportskoj povelji: “Sport predstavljaju svi oblici fizičke aktivnosti koji kroz neorganizovano ili organizovano učešće imaju za cilj izražavanje ili poboljšanje fizičke spremnosti i mentalnog blagostanja, stvaranje društvenih odnosa ili postizanje rezultata na takmičenjima svih nivoa”.⁷

Pod pojmom sporta u Enciklopediji fizičke kulture stoji: “i u svetu i u nas razumevaju se fizičke aktivnosti (vežbanja) prijatnog, dinamičnog i izrazito agonističkog karaktera”.⁸

Sport predstavlja veštinu iskazanu po slobodnoj volji i u osnovi sadrži sportistu koji se putem fizičkog vežbanja ili učestvovanjem na sportskim priredbama kreće ili upravlja kretanjem.

“Razvoj sporta doveo je do promene značenja, tako da savremeni rečnici danas navode značenje *sportska aktivnost* na prvome mestu (u većini slučajeva), a nakon njega još uvek postojaće značenje *zabava, šala*.”⁹

⁵ Vujaklija, M. (1974), “Leksikon stranih reči i izraza”, Prosveta, Beograd, str. 902

⁶ Milanović, D. i suradnici (1997), “Priručnik za sportske trenere”, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb, str. 483

⁷ “Evropska sportska povelja (Član 2)”, citirano prema: Mašić, Z. (2008), “Teorija sporta”, Zoran Damjanović i sinovi d.o.o., Beograd, str. 13

⁸ “Enciklopedija fizičke kulture” (1975): P-Ž, str. 301; citirano prema: Šiljak, V. (2007), “Istorija sporta”, Fakultet za menadžment u sportu, Beograd, str. 10

⁹ Bartoluci, M. i suradnici (2004), “Menadžment u sportu i turizmu”, Kineziološki fakultet, Zagreb, str. 405

Ukoliko bi smo pokušali pretstaviti klasifikaciju sadržaja sportskih aktivnosti, možda bi bilo najbolje pozvati se na Z. Mašića koji navodi da su kriterijumi poznatih klasifikacija različiti, odnosno sve sportske grane, u zavisnosti od karakteristika trenažne i takmičarske aktivnosti selektuje u 5 grupa, i to :

„**Prvu grupu** čini većina sportskih grana u kojima sportski rezultat zavisi prvenstveno od samog sportiste, nivoa njegovih sposobnosti i osobina, fizičke, tehničko-taktične i psihološke pripremljenosti, kao i nivo sportske forme u vreme takmičenja. U ovu grupu sportskih grana ubrajaju se atletika, plivanje, gimnastika, sportske igre, borilački sportovi, dizanje tegova. U okviru ove grupe sportske grane dalje se mogu podeliti, po kriterijumu njihove složenosti na:

- 1) **monostrukturalne** (relativno jednostavne strukture)
 - 1.1. ciklične sportske grane (kretanje se ponavlja; atletska trčanja, plivanje, veslanje, biciklizam, nordijsko skijanje)
 - 1.2. aciklične sportske grane (atletski skokovi, atletska bacanja, dizanje tegova)
- 2) **polustrukturne** (sportske grane složene strukture; motorička aktivnost se odvija u uslovima koji variraju)
 - 2.1. sportske igre (fudbal, odbojka, košarka, rukomet, tenis, hokej na ledu)
 - 2.2. borilačke sportske grane (boks, karate, rvanje, mačevanje)
- 3) **kompleksne** (sportske grane sačinjene od dve ili više sportskih grana: desetboj, sedmoboj, višeboji u sportskoj i ritmičko-sportskoj gimnastici, biatlon, triatlon).

Drugu grupu čine sportske grane u kojima sportski rezultati zavise, u prvom redu od veštine upravljanja tehničkim sredstvima ili životinjama (automobilizam, motociklizam, jedriličarstvo, sankanje, konjičke sportske grane).

Treća grupa obuhvata sportske grane u kojima rezultat zavisi od tačnosti i preciznosti pogađanja cilja iz oružja ili nekom spravom (streljaštvo, streličarstvo, kuglanje).

Četvrtu grupu čine sportske grane u kojima se upoređuju rezultati modelarsko-konstrukcione aktivnosti sportista (automodelarstvo, aviomodelarstvo).

U **petu grupu** ubrajaju se sportske grane u kojima rezultat zavisi od apstraktno-logičkog mišljenja (šah, bridž, go).¹⁰

Svi navedeni sadržaji sportskih aktivnosti mogu se primenjevati i u sportskoj rekreaciji, odnosno predstavljati sportsko rekreativne sadržaje.

“Rekreacija u najširem smislu reči su aktivnosti namenjene pasivnom i aktivnom odmoru ljudi. U svakodnevnom životu ovaj termin se pre svega odnosi na aktivan odmor, pa stoga još uvek nije precizno i jasno definisan, u praksi dolazi do čestog nerazumevanja značenja ovog termina.”¹¹

“**Rekreacija** (lat. recreatio) okrepljenje, osvežavanje, osveženje; razonoda, razonoćenje, zabava; ponovno stvaranje.

¹⁰ Mašić, Z. (2008), “Teorija sporta”, Zoran Damjanović i sinovi d.o.o., Beograd, str.49

¹¹ Ilić, S. i Mijatović, S. (2006), “Istorija fizičke kulture”, Fakultet fizičkog vaspitanja, Beograd, str.33

Rekreativan (nlat. recreativus) oporavak, koji oporavlja, osvežavan, koji osvežava, osvežavajući, okrepljujući, koji služi za odmor, razonodan, zabavan.”¹²

“U najširem smislu rekreacija znači ponovo stvarati, obnoviti, osvežiti opravi, celokupnu delatnost čoveka izvan profesionalnog rada, koju on sam izabere po vlastitom opredeljenju i koja ga usmerava ka pozitivnom stremljenju. Rekreacija pridonosi razvoju čovekove ličnosti, zadovoljenju njegovih potreba i interesa za stvaralaštvo, podizanju raspoloženja, kao i psihičkom rasterećenju“.¹³

“Danas u svetu nema jedinstvenog termina za rekreaciju sredstvima fizičkog vežbanja i ona se u raznim zemljama različito naziva: u Finskoj: kondicioni sport, u Švedskoj: sport za sve, u Češkoj, Slovačkoj i Poljskoj: fizička rekreacija, u Rusiji: aktivna rekreacija, u Engleskoj: sportska rekreacija, u SAD rekreacija.”¹⁴

“U našoj praksi su se najčešće koristili sledeći termini: Fizička rekreacija, Telesna rekreacija, Sportska rekreacija, Rekreacija, Sport za sve (u novije vreme).

Iz ovog pregleda se vidi da ni kod nas, a ni u svetu nema jedinstveno prihvaćenog termina za ovaj oblik fizičke kulture. Međutim, u stručnim krugovima u našoj zemlji preovladalo je mišljenje „da bi do iznalaženja podesnijeg jezičkog izraza trebalo upotrebljavati termin sportska rekreacija“.¹⁵

“Kretati se, trčati, baviti se tokom odmora omiljenim sportom ili moći upoznati sasvim novi sport, zahtevi su sve većeg broja modernih turista. Rekreacija predstavlja čovekove aktivnosti u slobodno vreme koje doprinose poboljšanju njegovog zdravlja i psihofizičke aktivnosti. Te su aktivnosti organizovane, smišljene i izvode se planski sa ciljem opterećenja tela na način koji se razlikuje od onog svakodnevnog na radnom mestu ili pri obavljanju kućnih poslova. Rekreacija u opštem antropološkom smislu predstavlja posebnu angažovanost čoveka izabranu po želji, koja pridonosi stvaralaštvu, razvoju i očuvanju fizičkog i duševnog zdravlja, održavanju vitalnosti, kvalitetu života, odmora, osveženju i razonodi.

Sportska rekreacija može se sprovoditi u mestu stanovanja: u mestu boravka – statička rekreacija, tako da bude samo posmatrač – pasivna rekreacija, ili da se bavi nekim sportom – aktivna rekreacija.”¹⁶

Sportska rekreacija može biti organizovana ili individualna, ali uvek svojevredno izabrana društvena delatnost, koja kroz aktivnosti fizičkog vežbanja omogućava aktivan odmor, zabavu i razonodu.

¹² Vujaklija, M. (1980), “Leksikon stranih reči i izraza”, Prosveta, Beograd, str.791

¹³ “Enciklopedija fizičke kulture” (1977), Knjiga 2, Zagreb, str.159; citirano prema Ilić, S. i Mijatović S. (2006), “Istorija fizičke kulture”, Fakultet fizičkog vaspitanja, Beograd, str. 33

¹⁴ Grupa autora (1984), “Priručnik za organizatore sportske rekreacije radnika na privremenom radu u inostranstvu”, Partizan Jugoslavije, Beograd, str. 7.; citirano prema Ilić, S. i Mijatović S. (2006), “Istorija fizičke kulture”, Fakultet fizičkog vaspitanja, Beograd, str. 33

¹⁵ Grupa autora (1978), “Sportska rekreacija”, Partizan, Beograd str. 11; citirano prema Ilić, S. i Mijatović S. (2006), “Istorija fizičke kulture”, Fakultet fizičkog vaspitanja, Beograd, str. 33

¹⁶ Klarić, D. (2012), “Sportski turizam na crnogorskom primorju”, Fakultet za menadžment Herceg Novi, Budva str.39

1.2. Veza između sportsko - rekreativnih aktivnosti i turizma

U Zakonu o turizmu Crne Gore stoji:

“(1) Turistička delatnost, u smislu ovog zakona, je pružanje usluga turističke agencije, turističkog vodiča, turističkog pratioca, turističkog animatora ili turističkog zastupnika, kao i pružanje turističkih usluga u nautičkom, seoskom, zdravstvenom, verskom, kongresnom, sportskom ili omladinskom turizmu.

(2) Turističkom delatnošću smatra se i pružanje turističkih usluga na kupalištima, skijaškim terenima, u lovnom i ribolovnom turizmu, sportsko-rekreativnom i avanturističkom turizmu, ekoturizmu, kao i druge usluge u ostalim oblicima turističke ponude.”¹⁷

“Reč turizam dolazi od engleske reči *tour*, koja u Oksfordskom rečniku znači ”zadovoljstvo od putovanja sa sadržajem u različitim mestima”. Osoba koja preduzima takvo putovanje mogla bi se označiti kao turista. Treba podsetiti da su u novijoj istoriji Englezi među prvima koristili putovanja radi zadovoljstva. Ova navika Engleza uskoro se proširila i na stanovnike ostalih evropskih zemalja. Zbog toga *tourism* vrlo brzo prihvatile su i ostale evropske zemlje: Francuska, Italija, Španija i dr.”¹⁸

“Sasvim je jasno da turizam kao fenomen zadire u mnoga područja ljudskih aktivnosti. Ipak, dve najvažnije funkcije turizma jesu: društvena i privredna. *Društvena* funkcija ima zdravstveno – rekreativno, obrazovno – kulturno, društveno i političko obeležje. *Privredna* funkcija ogleda se u tome što je turizam uzrok razvoja brojnih privrednih i neprivrednih delatnosti kojima se zadovoljavaju potrebe turista. Naravno, obe osnovne funkcije turizma baziraju se na postojanju osnovnog faktora i subjekta turizma a to je turista. Definicije turista i turizma obično se vezuju uz pojam putovanja kao promene mesta boravka sa ciljem psihofizičkog odmora i razonode.”¹⁹

“Treba konstatovati da je pojam turiste pre svega vezan za pojam putovanja, ali ne za sva, nego samo za putovanja koja su motivisana željom za odmorom ili razonodom u fizičkom i psihičkom smislu. Samo se takva putovanja mogu smatrati turističkim. U turistička putovanja mogu se ubrojiti i ona koja su motivisana željom da se zadovolje kulturne potrebe u smislu psihičke rekreacije. Znači, pri definisanju pojma turiste treba imati u vidu sledeća dva uslova:

- putovanje koje omogućava privremeni boravak u mestima van mesta stalnog boravka,
- i da je ta promena mesta boravka uslovljena željom za odmorom i razonodom u fizičkom i psihičkom smislu.

Ova dva elementa treba uzeti u obzir kao osnovu i pri definisanju samog pojma turizma, mada treba dodati još neke značajne elemente.”²⁰

¹⁷ Sl. list Crne Gore, br. 61/2010, „Zakon o turizmu Crne Gore“, član 5, Podgorica

¹⁸ Unković, S. i Zečević, B. (2009), „Ekonomika turizma“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.16

¹⁹ Skakun, M. (2004), „Poslovno pravo u turizmu“, Čigoja štampa, Beograd, str.105

²⁰ Unković, S. i Zečević, B. (2009), „Ekonomika turizma“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.9

Što se tiče sportsko - rekreativnog oblika u turizmu, koji je i predmet istraživanja ovog master rada, možemo reći da odgovara sadržini ovih navedenih elementa.

“Na konferenciji UN u Rimu 1963. godine razmatrano je pitanje definisanja kategorije turista, gde se došlo do zaključka da izraz “turist” treba da bude zamenjen izrazom “posetilac” i da se statistički obuhvataju i ekskurzisti.

“Posetilac”, u skladu sa usvojenom definicijom, jeste svaka osoba koja boravi u zemlji koju je posetila nezavisno od razloga posete, sem onih koji su došli zbog zasnivanja zaposlenja u toj zemlji; obuhvata dve grupe posetilaca, i to: “turiste” i “eksurziste”.

“Turisti” su oni privremeni posetioci koji borave u zemlji koju su posetili najmanje 24 časa i iz sledećih razloga:

- a) odmora (rekracija, odmor, lečenje, sticanje znanja, verski razlozi, sport i sl.);
- b) poslovnih, porodičnih, javnih, društvenih i političkih obaveza.

“Ekskurzist” je definisan kao privremeni posetilac koji boravi manje od 24 časa u zemlji koju posećuje, uključujući i putnike na pomorskim kružnim putovanjima.”²¹

Polazeći od navedenih osnova i dužine boravka u zemlji van stalnog mesta boravka, možemo reći da pomenute dve grupacije, ukoliko određenu zemlju posećuju isključivo iz sportskih razloga, mogu se posmatrati kao: “sportski turisti” i “sportski ekskurzisti”.

“U američkoj literaturi se može sresti mišljenje da definisanje pojma turista u mnogome zavisi od svrhe, konkretno od naučnog rada (tj. da li je namenjen planiranju, unapređenju, propagandi i sl.).

U istoj literaturi se uz to posebno ukazuje i na razlike između “turiste” i „rekreacionara“, tj. turizma i rekreacije, što se vidi iz sledećeg stava: „Kako onda razlikovati rekreacionara od turista?“ Izgleda da je osnova razlika u stepenu aktivnosti, tj. u stvarnom fizičkom naprezanju. Dalje, turist i rekreacionar povećavaju stepen znanja i iskustva, kao rezultat aktivnosti. Rekreacionar, međutim, neprestano treba da savlađuje nove tehnike ili da usvaja nova saznanja i povećava svoje sposobnosti da bi mogao da se uključi u konkretni oblik rekreacije. Ovo je drugi razlog razlikovanja turista i rekreacionara. Turizam se, pre svega, sastoji od putovanja i zadovoljstva, i to, normalno, ne obuhvata u većoj meri fizičko naprezanje niti obuhvata savladavanje nove “tehnike”. Jasno je da je moguće biti istovremeno rekreacionar i turista. Osoba koja putuje iz mesta u mesto iz zadovoljstva, kampuje i učestvuje u takvim aktivnostima kao što su skijanje na vodi, jedrenje i ribarenje, istovremeno je i turista i rekreacionar“.”²²

“Iako je ukazivanje na razlike između turista i rekreacionara značajno sa aspekta određivanja strukture turističke ponude i vođenja efikasne politike unapređenja,

²¹ “United Nations Publications: Recommendations on International Travel and Tourism”, New York, 1963. str.5. i WTO, World Travel Statistics, 1977, Madrid, 1978, str.3.; citirano prema: Unković, S. i Zečević, B. (2009), „Ekonomika turizma“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.22

²² Little, A.D., „Tourism and Recreation“, US Department of Commerce. 1967, str.10.; citirano prema: Unković, S. i Zečević, B. (2009), „Ekonomika turizma“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.20

smatra se da to nema značaja pri definisanju pojma turiste, jer se rekreacionar koji putuje iz svog mesta stalnog boravka iz zadovoljstva samim tim uključuje u turiste.

Ovde treba podsetiti i na shvatanje naših autora S. Markovića i Z. Markovića, koji rekreaciju u odnosu na turizam posmatarju mnogo šire. Oni s pravom konstatuju da rekreacija predstavlja „obnavljanje ili jačanje fizičkih i psihičkih sposobnosti oslabljenih ili ugroženih zbog životnih i radnih prilika, s tim da se ona pre svega postiže putem odmora i razonode. Kada ljudi u cilju odmora i razonode, menjaju svoje stalno mesto boravka, onda je reč o dinamičkoj aktivnosti rekreacije koja je identična sa pojmom turizma“.²³

“Selektivni oblici turizma prepoznaju se po motivima zbog kojih ljudi putuju u određena turistička mesta. S obzirom na to da su podsticaji za putovanje mnogobrojni i raznorodni, teško je precizno utvrditi selektivne vrste turizma. Prema Alferu: “Jedini čvrsti kriterijum za razlikovanje pojedinih vrsta turizma jeste prema kategorijama mesta, jer karakter mesta najbolje odražava motive turističkih kretanja, način provođenja odmora i sadržaj turističkog života”. Skladno tome, na temelju navedenih kriterijuma možemo razlikovati rekreacijski, zdravstveni, kulturni, verski, sportski turizam i druge oblike.

Sport i rekreacija, kao motivi za turistička putovanja, imaju višestruku ulogu. Prvo, na putovanja se upućuju sportisti, sudije, menadžeri i publika radi učestvovanja ili posmatranja raznih sportskih događaja. To su obično kraća putovanja, sa izuzetkom velikih sportskih priredbi (olimpijske igre, svetska i evropska takmičenja i dr.). U tim vrstama putovanja motivi su jasno određeni i prema njima prepoznamo poseban oblik turizma – **sportski turizam**.

Osim opisanih putovanja, u savremenom turizmu ljudi sve više putuju radi zadovoljavanja rekreacijskih potreba. Potrebe za rekreacijom mogu se zadovoljiti raznolikim aktivnostima, ali najčešće su to sportske aktivnosti poput trčanja, plivanja, sportova na vodi, tenisa, golfa, jahanja, sportskih igara i skijanja. Svim tim aktivnostima zajednički je pokretač sport, samo su načini i sredstva sprovođenja različiti. Turizam u kojem je sport glavni motiv putovanja i boravka turista u turističkom odredištu naziva se sportski turizam.²⁴

Delatnost sportskog turizma najčešće se posmatra kao pojava novijeg datuma, znatno mlađa od samog sporta i turizma. Otac modernog švedskog sporta Viktor Balk još 1887. godine je u svojoj knjizi o raznim sportovima, jedno poglavlje posvetio turizmu i sportu. Danas je više nego ikada do sada izražen neraskidivi odnos i zajednički interes između sporta i turizma kao industrije usled čega je kao posledica nastao sportski turizam.

Savremeni autori sportski turizam najčešće dele u dve kategorije: putovanja zbog učestvovanja u sportu, kao i putovanja kako bi se sport posmatrao daleko od mesta boravka.

²³ Unković, S. i Zečević, B. (2009), „*Ekonomika turizma*“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.20-21

²⁴ Bartoluci, M. i suradnici (2004), „*Menadžment u sportu i turizmu*“, Kineziološki fakultet, Zagreb str.21

C. Graton i P. Tejlor sportski turizam definišu kao „putovanje iz nekomercijalnih razloga radi učestvovanja ili posmatranja sportskih događaja van mesta stanovanja (življenja, kuće).“²⁵

“Svi oblici aktivnog i pasivnog uključivanja u sportsku aktivnost, učestvuju na neformalan ili organizovan način iz nekomercijalnih ili poslovnih/komercijalnih razloga, zahtevajući neophodna putovanja van mesta boravka ili poslovne lokacije.”²⁶

“Široko definisano, sportski turizam obuhvata putovanja od jednog primarnog mesta boravka zbog učestvovanjima u sportskim aktivnostima rekreativno ili takmičarski, putovanja radi posmatranja sporta na lokalnom ili elitnom nivou, kao i putovanja zbog posete sportskih atrakcija, kao što su muzeji sporta ili vođeni park.”²⁷

“Pod sportskim turizmom podrazumevamo pojedinca ili grupu ljudi, koji samoinicijativno ili organizovano, iz komercijalnih ili nekomercijalnih razloga, privremeno putuju van mesta boravka rukovođeni sportskim motivima, bilo da učestvuju u fizičkim ili takmičarskim aktivnostima, bilo da posmatraju sportske događaje ili posećuju sportske znamenitosti ili sportske atrakcije.”²⁸

“Najšire shvatanje sportskog turizma je da obuhvata sve vrste aktivnog i pasivnog učešća u sportskim aktivnostima do kojih dolazi povremeno ili redovno iz nekomercijalnih ili poslovno komercijalnih razloga, za koje je neophodan odlazak iz mesta stalnog boravka ili radne sredine (Hall, 1992).”²⁹

Navedene definicije sportskog turizma upućuju nas da *sportske turiste možemo posmatrati kao:*

- 1) *aktivne sportske turiste (aktivno učestvovanje u sportu na turističkim destinacijama); i*
- 2) *pasivne sportske turiste (posmatranje sportskih manifestacija, ili obilazak sportskih muzeja na turističkim destinacijama).*

Pre nego što nastavimo sa daljom analizom ka sportskoj rekreaciji u turizmu, na trenutak ćemo obratiti pažnju na značenja pojmova aktivnosti i pasivnosti.

“**Aktivan** (lat. *activus*) delatan, radan, vredan, živ, okretan, pregalački, ustalački; još u službi, u dejstvu; *trg.* onaj čija su potraživanja veća od dugovanja; *gram.* radni.”³⁰

“**Pasivan** (lat. *pati trpeti, patiti, passivus*) koji trpi, koji samo prima utiske a ne odgovara na njih, koji samo posmatra a ne učestvuje lično, koji ne radi, nedelatan,

²⁵ Graton, C. and Taylot, P. (2000), „Economics of sport and recreation”, Spon Press, London and New York, str. 24.

²⁶ Standeven, J. and Knop, P. (1999), „Sport tourism”, Human Kinetics, Champaign (Illinois), str.12

²⁷ Gibson, Attle, and Yiannskis, 1977; citirano prema: Hudsom, S. (2003), „Sport and advenenture tourism”, Publication Data, New York, str.7.

²⁸ Klarić, D. (2012), „Sportski turizam na crnogorskom primorju”, Fakultet za menadžment Herceg Novi, Budva str.64

²⁹ Plavša, J., Pešta, T. (2006), „Ekstremni sportovi u turizmu Srbije“, Zbornik radova departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo 35/2006, PMF, Novi Sad, str. 91

³⁰ Vujaklija, M. (1980), „Leksikon stranih reči i izraza”, Prosveta, Beograd, str.24

nedejstven; dužan; *gram.* trpni; pasivan dug v. pasiva; pasivna legitimacija prav. optužljivost; pasivna trgovina ona koja radi podmirivanja potreba jednog naroda mora da uvozi iz inostranstva; pasivna rezistencija borba protiv nadmoćnog neprijatelja bez upotrebe sile i formalnog kršenja postojećih zakona, koja se obično sprovodi sistematskim uzdržavanjem od saradnje u svim javnim poslovima; pasivno biračko pravo pravo biti biran za narodnog poslanika.”³¹

S obzirom da se tema rada tiče sportsko - rekreativnog turizma, za koji predpostavljamo da po svojoj strukturi pripada aktivnom sportskom turizmu, pasivni sportski turizam nećemo opširnije analizirati u daljem razmatranju.

Bartoluci smatra da se sportski turizam može pojavljivati u različitim oblicima, i to kao:

- 1) takmičarski sportski turizam,
- 2) zimski sportsko - rekreativni turizam, i
- 3) letnji sportsko - rekreativni turizam i sl.

„**Takmičarski sportski turizam** obuhvata sva putovanja radi učestvovanja u određenim sportskim takmičenjima, od domaćih do međunarodnih. Bez obzira na prisustvo medija njihove mogućnosti da direktno prezentuju popularne sportske događaje širom sveta, ipak puno ljudi putuje da bi prisustvovalo sportskim događajima koji u posetiocima izazivaju poseban osećaj „biti prisutan“. Naravno, takvi se ljudi u odredištu svoga putovanja uključuju u sve vidove turističke potrošnje, što ih svrstava u turiste.

Zimski sportsko - rekreativni turizam odvija se pre svega u planinskim, zimskim centrima koji pružaju brojne mogućnosti za sport i rekreaciju: skijanje, nordijsko trčanje, klizanje, sportske igre na snegu i ledu i drugo. Ne treba posebno isticati da mnoge receptivne turističke zemlje, poput Austrije i Švajcarske, veliki deo turističkog prometa ostvaruju upravo od ove vrste turizma.

Letnji sportsko - rekreativni turizam ima još širu osnovu jer se odvija i na moru, i na planinama, i na rekama, jezerima i u drugim prirodnim ambijentima. Obuhvata raznolike sportsko - rekreativne aktivnosti poput šetnji, trčanja, planinarenja, sportova na vodi, sportskih igara, golfa, tenisa, jahanja i sl.

Osim tih, postoje i druge selektivne vrste i oblici turizma koji imaju obeležja sportskog turizma, npr. **nautički turizam, lovni, ribolovni** te **zdravstveno - preventivni turizam**. Te vrste i oblici turizma imaju, osim sportskih motiva, i druga obeležja, pa ih je nemoguće svrstati isključivo u područje sportskog turizma. Međutim, u koncipiranju njihove turističke ponude, potrebno je u obzir uzeti i odgovarajuće sportsko - rekreativne sadržaje, naročito u nautičkom i zdravstveno - preventivnom obliku turizma.”³²

Radi boljeg razumevanja čitavog sistema sporta, a kasnije i njegove povezanosti sa turizmom, ukazaćemo na pojmovno određenje sportskih aktivnosti i sportskih delatnosti.

³¹ Vujaklija, M. (1980), „Leksikon stranih reči i izraza“, Prosveta, Beograd, str.675

³² Bartoluci, M. i suradnici (2004), „Menadžment u sportu i turizmu“, Kineziološki fakultet, Zagreb str.23.

“Sportske aktivnosti obuhvataju fizičko vežbanje (obučavanje, trening i rekreativne aktivnosti) i sportske priredbe (sportska takmičenja i sportske manifestacije). Sportske aktivnosti ostvaruju se samostalno i u sportskim i drugim organizacijama.”³³

“Sportske delatnosti su delatnosti kojima se omogućavaju sportske aktivnosti, odnosno obezbeđuju uslovi za njihovo obavljanje.”³⁴

„Sport je delatnost od javnog interesa koja obuhvata, naročito:

- 1) obučavanje za bavljenje sportskim aktivnostima;
- 2) organizovanje i sprovođenje sportskih priprema, odnosno trening;
- 3) učestvovanje u sportskim takmičenjima;
- 4) organizovanje sportskih priredbi;
- 5) organizovanje i sprovođenje sportske rekreacije.

Delatnost sporta obuhvata i vannastavne školske i studentske sportske aktivnosti.

Delatnost sporta obavljaju sportski subjekti, u skladu sa ovim zakonom i sportskim pravilima.”³⁵

“U vezi ustavnog prava na rad moguće je odgovarajuće radno organizovanje u različite oblike udruživanja radi obavljanja određenih sportskih delatnosti na principu pružanja raznovrsnih sportskih usluga svim građanima, a istovremeno obezbeđenje ekonomskog i socijalnog položaja zaposlenih u sportskim organizacijama. (...) u praksi su nastale različite sportske institucije, među kojima razlikujemo:

- Udruženja građana za sport, kao što su sportski klubovi u različitim granama sporta i različiti savezi unutar ovih grana.
- Ustanove za sportsku kulturu, kao što su sportski centri za pružanje raznovrsnih usluga u sportu.
- Organi državne uprave zaduženi za oblast sporta, poput ministarstva i sekretarijata za sport.

Naravno, treba imati u vidu da znatan broj dece, omladine i građana svoje potrebe u oblasti sporta zadovoljavaju putem različitih neformalnih oblika delatnosti. Ovi se, na primer, samostalno organizuju kako bi se bavili sportskim aktivnostima po vlastitom izboru i to izvan bilo kakvih institucionalnih oblika sportskih aktivnosti”³⁶

“Neki autori ukazuju da sport čine sledeći podsistemi:

- **profesionalni sport**, koji egzistira kao osnovno zanimanje sportista, u kojem oni na osnovu nivoa svojih dostignuća mogu ostvariti značajnu i egzistencijalnu finansijsku zaradu,

³³ “Zakon o sportu Crne Gore”, član 6, Sl. list Crne Gore, br. 36/2011, Podgorica

³⁴ “Zakon o sportu Crne Gore”, član 7, Sl. list Crne Gore, br. 36/2011, Podgorica

³⁵ “Zakon o sportu Crne Gore”, član 2, Sl. list Crne Gore, br. 36/2011, Podgorica

³⁶ Kostadinović, S. i Kostadinović, D. (2007), „Pravo i sport“, Univerzitet Braća Karić, Beograd, str. 126

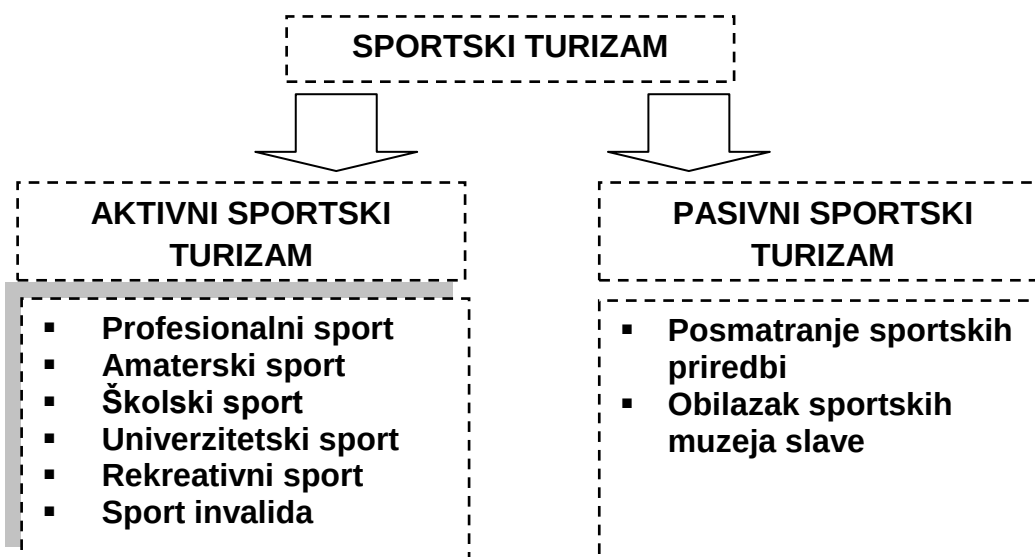
- **amaterski sport**, u kojem sportisti pretežno stižu društvenu afirmaciju, ostvarujući samo delimično dopunsku zaradu i zadovoljavaju samo svoje osnovne potrebe, kako bi sačuvali i unapredili svoje telesno i mentalno zdravlje,
- **školski sport**, se bazira na dobro razrađenoj selekciji, procesu treninga prilagođenim uzrasnim kategorijama i sistemu takmičenja, a svakom sportisti omogućuje ispoljavanje vlastitih generičkih potencijala,
- **univerzitetski sport**, omogućuje studentima kontinuiranu trenažnu i takmičarsku aktivnost u okvirima studentske populacije,
- **rekreativni sport**, u kojem aktivni učesnici rekreativnog programa redovno vežbajući i takmičeći se brinu o očuvanju svoga zdravlja i održavanju optimalnog nivoa svojih funkcionalnih i motoričkih sposobnosti i
- **sport invalida** koji pored telesne i mentalne rehabilitacije invalida različitih kategorija omogućuje i učešće na različitim nivoima specifičnih sportskih takmičenja.³⁷

Na osnovu prikazanih podsistema sporta, možemo primetiti da sve navedene grupacije pripadaju aktivnom sportu a nikako pasivno - posmatračkom.

Povešćemo se pretpostavkom da navedene grupacije koje sačinjavaju osnovnu podelu učesnika u sportu, ukoliko učestvuju u sportskim aktivnostima van mesta stalnog boravka, mogu sačinjavati nosioce aktivnog sportskog turizma.

U sledećem šematskom prikazu (dijagram br.1) pokušaćemo predstaviti mesto sportske rekreacije u sistemu selektivnog oblika turizma - sportskog turizma.

Dijagram 1. Elementi sportskog turizma

³⁷ Mašić, Z. (2008), "Teorija sporta", Zoran Damjanović i sinovi d.o.o., Beograd, str.17

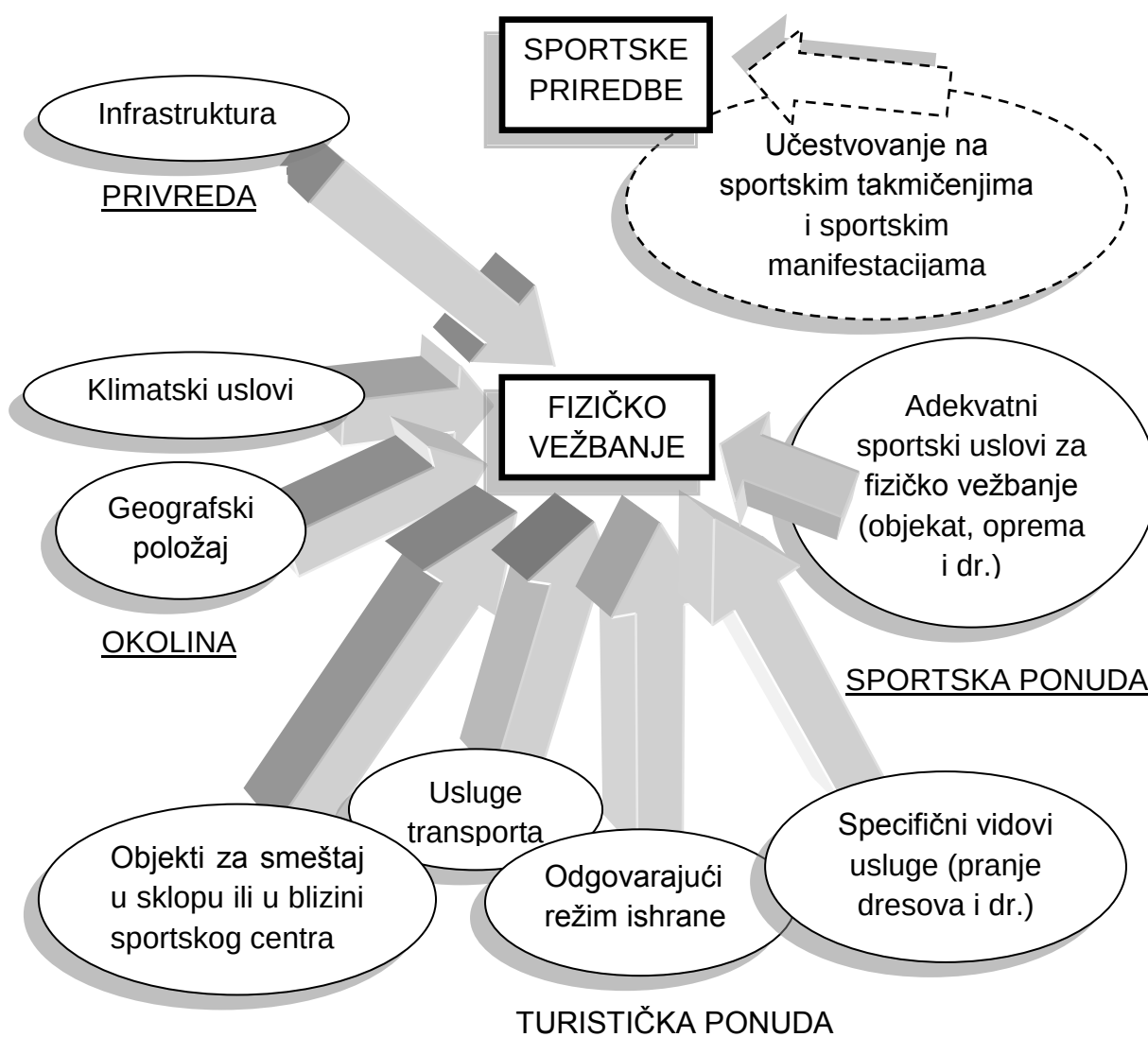
Napomena: ovaj agregat sa podsistemima aktivnog sportskog turizma možemo prihvatiti samo ukoliko prikazani oblici sporta nisu zastupljeni u mestu stalnog boravka, odnosno odgovaraju prihvaćenoj definiciji pojma turiste.

Koreni ove pretpostavke leže u tome da prethodno prikazane grupacije, koje borave najmanje 24 časa van mesta stalnog boravka, prinuđene su koristiti osnovne elemente turističke ponude kao npr.: smeštajne kapacitete, ishranu, saobraćajni transport i dr.

Pored osnovnih turističkih potreba prihvodi se mogu ostvariti i na osnovu sportskih potreba kao npr.: iznajmljivanje terena, sportske opreme, kotizacija i dr.

S obzirom da aktivno učešće u sportu obuhvata fizičko vežbanje i učestvovanje na sportskim priredbama, na narednom šematskom prikazu (dijagram br. 2), pokušaćemo predstaviti primarne faktore uticaja kod odabira destinacije za aktivna sportska putovanja.

Dijagram 2. Primarni faktori uticaja kod odabira destinacije u aktivnom sportskom turizmu

Za podsisteme sporta (grupacije koje sačinjavaju osnovnu podelu učesnika), na osnovu svega prikazanog, možemo reći da:

- Svi podsistemi sporta mogu biti nosioci aktivnog sportskog turizma, ukoliko učestvuju u sportskim aktivnostima (fizičko vežbanje i učestvovanje na sportskim priredbama) van mesta stalnog boravka.
- Svi podsistemi predstavljaju potrošače osnovnih elemenata turističke ponude (smeštajnih kapaciteta, ishrane, saobraćajnog transporta i dr.).
- Odabir turističke destinacije motivisan fizičkim vežbanjem u aktivnom sportskom turizmu, uslovljen je najčešće kvalitetom ponude: sportskih objekata, saobraćajne povezanosti, klimatskih faktora, smeštaja, ishrane, ostalih specifičnih usluga (pranja dresova i sl.).
- Kod putovanja radi učešća na sportskom takmičenju ili manifestaciji u aktivnom sportskom turizmu, prioritet predstavlja sama sportska priredba koja se održava na destinaciji, dok ostali elementi turističke ponude i sama sredina predstavljaju sekundarnu atrakciju.
- Nosioci sportskih aktivnosti na sportskom takmičenju ili manifestaciji, služe kao efikasno sredstvo za turističku sredinu u kojoj se sportska priredba održava, u pogledu privlačenja stranih i domaćih turista, predstavljajući izvredan resurs za promociju destinacije i lokalne kulture, priliku za angažovanje lokalnih resursa, preduzimača i izvođača, stvarajući dodatne izvore prihoda, podižući društveno kulturni značaj destinacije i dr.

U narednoj tabeli br. 1 pokušaćemo navesti, neke od primera takmičarskih sportskih aktivnosti van mesta stalnog boravka.

Tabela 1. Primeri takmičarskih sportskih aktivnosti van mesta stalnog boravka prema nazivu podsistema sporta

<i>Naziv podsistema sporta</i>	<i>Primeri takmičarskih sportskih aktivnosti van mesta stalnog boravka</i>
Profesionalni sport	Olimpijske igre, Svetska prvenstva i druga takmičenja
Amaterski sport	Razna takmičenja nižeg ranga od profesionalnog sporta
Školski sport	Svetska školska takmičenja (ISF- International school sport Federation) i dr.
Univerzitetski sport	Univerzijade (FISU-International University Sports Federation) i dr.
Rekreativni sport	Razna sportska takmičenja, u cilju promocije zdravog životnog stila pojedinca kroz pokret "Sport za sve" (mini olimpijade i sl.)
Sport invalida	Paraolimpijske igre (IPC- International Paralympic Committee), učešće reprezentativaca na međunarodnim prvenstvima, učešće osoba sa invaliditetom u masovnim sportskim akcijama (maratoni i sl.)

Sve više autora različitih specijalnosti ukazuje na diferencijaciju fizičke kulture na osnovu diferencijacije njenih socijalnih funkcija. Tako, na primer, finski sociolog K. Heinila naglašava da se radi o dve koncepcije razvoja fizičke kulture:

- prva je **darwinistička** (takmičarska ili tehnološka) koja se zasniva na selekciji mladih i talentovanih, u kojoj je sve podvrgnuto postizanju sportsko-tehničkih rezultata i u kojoj čovek služi sportu;
- druga je **humanistička**, usmerena za zadovoljavanje relevantnih ljudskih potreba, i u kojoj sport služi čoveku.

Polazeći od Heinilove teorije, možemo reći da rekreativni sport pripada humanističkoj, dok svi ostali darvinističkoj koncepciji.

Svi navedeni podsistemi sporta (osim rekreativnog sporta) pripadaju nekim od sportskih asocijacija i sadrže određenu takmičarsku selekciju sportista po: godinama, polu, uzrastu itd. Poseduju odgovarajuću kadrovsku strukturu: upravljače, menadžere, trenere, u školi profesore fizičke kulture ili drugu odgovarajuću stručnu ekipu/pojedinca koji upravlja trenažnom tehnologijom, priprema i izvodi ih na takmičenja kao predstavnike škole, klubova, sportskih saveza invalida, reprezentacije i dr. U svojoj takmičarskoj aktivnosti odlikuju se uređenim pravilima takmičenja, mestima (objektima) za takmičenja, tačnim merenjima postignutih rezultata, pravilima suđenja i sudijama koji rukovode takmičenjima itd.

Ono što rekreativni sport izdvaja od ostalih podsistema, kao što i sam naziv "Sport za sve" govori, jeste da je dostupan bezuslovno svima. Sportska rekreacija daje mogućnost samostalnog udruživanja i organizovanja učesnika kako bi se bavili sportskim aktivnostima, prevashodno radi zabave, igre i u cilju zdravstvene prevencije. Sportski rekreativci izvan bilo kakvih institucionalnih oblika mogu samostalno osmišljavati i sprovoditi sopstvene treninge (bez trenera i ostale kadrovske strukture) u intezitetu, vremenu i prostoru gde sami žele.

Dakle, razlike između sportske rekreacije i ostalih podsistema se ogledaju i u osnovnom cilju, nameni, funkciji aktivnosti:

- u sportskoj rekreaciji - poboljšanje ili očuvanje zdravlja i psiho - fizičkih sposobnosti, efikasan odmor i oporavak, sadržajno i kulturno provođenje slobodnog vremena, zabava ili igra;
- u ostalim sportskim podsistemima je to uglavnom vrhunski sportsko - tehnički rezultat, pobeda, medalja, titula i afirmacija, novac, biznis;

S obzirom da smo u ovom delu rada ukratko obratili pažnju na bitna pojmovna određivanja, kao i prikazali mesto sportske rekreacije u sistemu selektivnog oblika turizma – sportskog turizma, na osnovu svega do sada razmatranog pokušaćemo predstaviti i mesto koje sportska rekreacija zauzima u sveukupnom sistemu turizma.

„Imajući u vidu specifičnosti turizma kao delatnosti sa aspekta njene heterogenosti, u delu grupe eminentnih autora iz Meksika „El Turismo como medio de Communication Humana” kaže sledeće:

“Turizam se može definisati kao kombinacija odnosa, usluga i ostalih pogodnosti koje koriste turisti, stvorenih iz potrebe za privremenim premeštanjem ljudi.”

U skladu sa napred navedenim, smatramo da turistički agregat ili sistem sačinjavaju sledeći elementi:

- C₁ – sredstva transporta: avioni, automobili, železnice, pomorski i rečni brodovi itd.;
- C₂ – objekti za smeštaj i ishranu: hoteli, moteli, pansioni, privatna domaćinstva;
- C₃ – putničke agencije;
- C₄ – turistički vodiči;
- C₅ – ostali objekti za ishranu turista;
- C₆ – prodavnice za prodaju specifičnih artikala koje kupuju turisti (suvenir i slično);
- C₇ – proizvođači specifičnih turističkih artikala i suvenira;
- C₈ – folklorna umetnost, i
- C₉ – razni oblici organizacione forme obezbeđivanja zabave i razonode.”³⁸

Profesor S. Unković u nastavku navodi “u okviru svakog od navedenih elemenata ili sistema može se vršiti dalja klasifikacija”, što ćemo iskoristiti kako bi predstavili mesto pripadnosti sportske rekreacije u celokupnom sistemu turizma.

Sportska rekreacija, po svojoj strukturi uglavnom pripada okvirima poslednje navedenog elementu u nizu:

$$C_9 = A_1 \text{ sportska rekreacija } \dots A_n$$

Potrebno je napomenuti da ostali prethodno spominjani podsistemi aktivnog sporta koji iako pripadaju sportskom turizmu, po svojoj strukturi ne mogu pripadati i navedenom elementu “C₉” te se stoga na ovaj način ne mogu ni posmatrati. Međutim, kao što je već rečeno, mogu poslužiti kao dobro sredstvo za privlačenje sportske publike u turističku destinaciju. Dakle, pod “C₉” pored aktivnog učestvovanja u sportskim oblicima rekreacije, možemo reći da pripada i pasivno posmatranje sportskih priredbi kao i obilasci sportskih muzeja slave, što bi u turističkom sistemu izgledalo ovako:

$$C_9 = A_1 \text{ sportska rekreacija, } A_2 \text{ posmatranje sportskih priredbi, } A_3 \text{ obilasci sportskih muzeja slave } \dots A_n$$

Ili u opadajućem sistemu šematskog prikaza:

³⁸ Departamento de Turismo del Gobierno de Mexico. *El Turismo como medio de Communication Humana*, Mexico City, 1967, str.29.; citirano prema: Unković, S. i Zečević, B. (2009), „*Ekonomika turizma*”, Ekonomski fakultet, Beograd, str.28

Dijagram 3. Mesto sportske rekreacije u sveukupnom sistemu turizma

Na osnovu svega razmatranog, možemo reći da sportska rekreacija u turizmu:

- deo je sveukupnog turističkog sistema,
- predstavlja deo aktivnog sportskog turizma,
- sastoji se iz sportske ponude i turističke ponude,
- sa sociološkog aspekta predstavlja humanističku funkciju,
- može se odvijati individualno ili preko institucionalnih oblika,
- uvek je svojevolumno izabrana aktivnost van mesta stalnog boravka,
- služi kao sredstvo, da kroz aktivno učestvovanje obezbedi zdravu zabavu i razonodu za turiste,
- može biti usputni deo zabave na putovanju, ili pak uslov za odabir upravo te destinacije.

II. KARAKTERISTIKE RAZVOJA TURIZMA CRNE GORE

Osnovni razvojni dokument s kojim Crna Gora raspolaže kada je u pitanju turizam, jeste inovirani Master plan, odnosno „Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020. godine” (izrađen 2001. god., a inoviran 2008. god.), od strane Ministarstva turizma i zaštite životne sredine Crne Gore.

Strategijom je utvrđeno da su za Crnu Goru posebno interesantni sledeći turistički proizvodi:

- Plažni turizam (sunce, more i pesak),
- Nautički turizam i sportovi na vodi,
- Turističke ponude na planini (ski, nordijski fitnes, planinski biciklizam, kombinacija planinskog biciklizma i šetnji, rafting i kajak...),
- Golf turizam,
- Velnes - fitnes ili banjski kompleksi (spa resorts),
- MICE (Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions),
- Odmor na selu,
- Kampovanje u divljini,
- Kulturni turizam,
- Nacionalni parkovi i UNESCO-va svetska kulturna baština.

2.1. Institucijalni okvir razvoja turizma Crne Gore

Ministarstvo održivog razvoja i turizma Republike Crne Gore organizaciono obuhvata nekoliko celina:

“1. Direktorat za planiranje prostorom

- 1.1. Direkcija za strateški prostorni razvoj
- 1.2. Direkcija za planska dokumenata
 - 1.2.1. Odsek za davanje mišljenja i saglasnosti na planska dokumenta
 - 1.2.2. Odsek za pripremu izrade planova
- 1.3. Direkcija za monitoring implementacije planskih dokumenata
- 1.4. Direkcija za normativno pravne poslove i drugostepeni postupak iz oblasti planiranja prostorom

2. Direktorat za građevinarstvo

- 2.1. Direkcija za strateški razvoj građevinarstva
- 2.2. Direkcija za normativno pravne poslove i drugostepeni postupak iz oblasti građevinarstva
- 2.3. Direkcija za izgradnju objekata

3. Direktorat za turistički razvoj i standard

- 3.1. Direkcija za standarde u oblasti turizma
 - 3.1.1. Odsek za standarde i propise
 - 3.1.2. Odsek za upravni postupak
- 3.2. Direkcija za turistički razvoj i investicione projekte
- 3.3. Direkcija za ugostiteljstvo

4. Direktorat za upravljanje turističkom destinacijom

- 4.1. Direkcija za turističku strategiju i politiku
- 4.2. Direkcija za posebne oblike turizma i turističku infrastrukturu

5. Direktorat za razvoj stanovanja

- 5.1. Direkcija za stanovanje
- 5.2. Direkcija za regularizaciju

6. Direktorat za životnu sredinu i klimatske promene

- 6.1. Direkcija za usklađivanje propisa sa EU i horizontalno zakonodavstvo
 - 6.1.1. Odsek za evropske integracije i harmonizaciju propisa
 - 6.1.2. Odsek za horizontalno zakonodavstvo
- 6.2. Direkcija za klimatske promene i kvalitet vazduha
 - 6.2.1. Odsek za klimatske promene
 - 6.2.2. Odsek za zaštitu vazduha i zaštitu od buke u životnoj sredini
- 6.3. Direkcija za kontrolu industrijskog zagađenja i upravljanja hemikalijama
- 6.4. Direkcija za zaštitu prirode
- 6.5. Direkcija za integrisano upravljanje morem i priobalnim područjem

7. Direktorat za upravljanje otpadom i komunalni razvoj

- 7.1. Direkcija za upravljanje otpadom
- 7.2. Direkcija za komunalni razvoj

8. Kabinet ministra

9. Služba za opšte poslove, ljudske resurse, finansije, logističku i tehničku podršku

- 9.1. Kancelarija za opšte poslove
- 9.2. Kancelarija za ljudske resurse
- 9.3. Kancelarija za finansijsko-računovodstvene poslove
- 9.4. Kancelarija za logističku i tehničku podršku

10. Odeljenje za unutrašnju reviziju

11. Odeljenje za upravljanje fondovima EU

12. Odeljenje za međunarodnu saradnju

13. Odeljenje za razvoj prioritetnih projekata – Bjelasica i Komovi

14. Odeljenje za komunikacije

15. Odeljenje za podršku Nacionalnom savetu za održivi razvoj³⁹

“Shodno članu 21 Uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave ("Sl. list Crne Gore", br. 05/12, 25/12 i 61/12), Ministarstvo održivog razvoja i turizma vrši poslove uprave koji se odnose na:

(---) razvoj turizma, ugostiteljstvo, turističku ponudu, uslove privređivanja u turizmu, selektivne oblike turizma; povezivanje primorskog i kontinentalnog turizma; razvoj privatnog sektora u turizmu; formiranje turističkih mesta i područja; kategorizaciju i klasifikaciju turističkih objekata; turističke tokove na domaćem i inostranom tržištu; saradnju sa turističkim asocijacijama u Crnoj Gori i inostranstvu; održivu valorizaciju

³⁹ *Sajt Ministarstva održivog razvoja i turizma Crne Gore. Dostupno na <http://www.mrt.gov.me/organizacija> (Posećeno 07.06.2014.godine)*

potencijala i ekoloških prednosti nacionalnih parkova i zaštićenih područja prirode sa aspekta razvoja turizma; realizaciju investicionih programa od interesa za održiv turistički razvoj; praćenje infrastrukturnih projekata u funkciji razvoja turizma; praćenje i promociju investicija u sektoru turizma; koordinaciju aktivnosti za pripremu i praćenje turističkih sezona; organizaciju, posredovanje, snabdevenost turističkih područja i strukturu turističke potrošnje; vođenje evidencije o broju turista, smeštajnim kapacitetima, finansijskim efektima i rezultatima poslovanja u turizmu; organizovanje poslova turističko-informativne propagandne delatnosti; unapređenje saradnje između sektora turizma i komplementarnih sektora; saradnju sa Nacionalnom turističkom organizacijom i organizovanje turističkih predstavništava u drugim državama...⁴⁰

Kao značajnije asocijacije privatnog sektora u Crnoj Gori možemo izdvojiti:

- CUTA – Crnogorsko udruženje turističkih agencija,
- Udruženje hotelijera i restoratera Crne Gore,
- Udruženje hotela Crne Gore,
- Udruženje turističkih vodiča Crne Gore,
- Nacionalni parkovi Crne Gore, i dr.

Marketing Crne Gore kao turističke destinacije, u nadležnosti je Nacionalne turističke organizacije Crne Gore (NTO CG)⁴¹, dok promociju lokalnog turizma na nivou gradova i opština, obavljaju lokalne turističke organizacije (LTO). U Crnoj Gori LTO okupljaju obavezne članove (čije sedište i ostvarivanje prihoda u turizmu, vezeno je uglavnom za teritoriju date opštine) i dobrovoljne članove (mogu biti sva fizička i pravna lica koja su u tome našla svoj interes). Pored navedenog, sve LTO CG članice su skupštine NTO CG, čime se nastoji obezbediti neophodan uticaj “odozdo na gore”, što naravno ima smisla ukoliko se uzme u obzir da LTO najbolje mogu prepoznati probleme i prednosti sredine u kojoj njeni članovi svakodnevno deluju.

2.2. Turistički promet i kapaciteti za smeštaj u 2012. god.

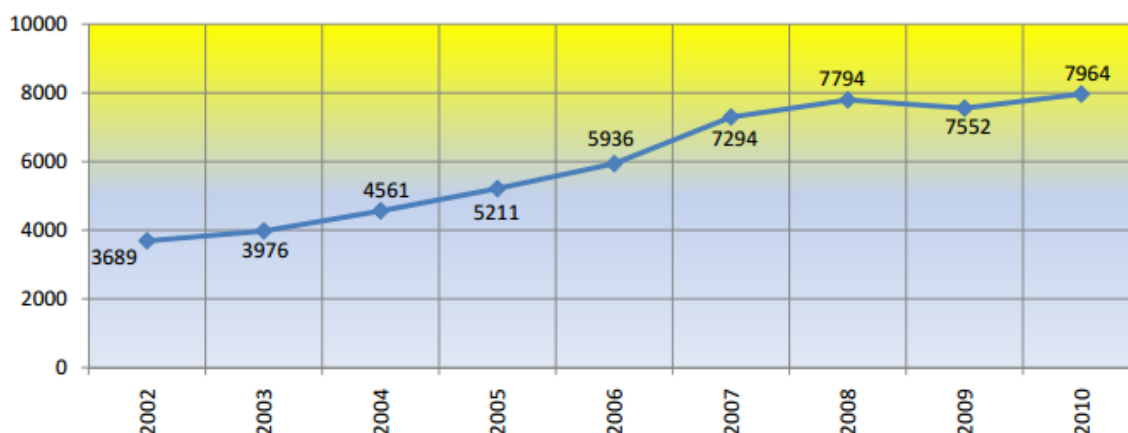
„U Crnoj Gori u 2012. godini, ostvareno je 1 439 500 dolazaka turista što je za 4,8% više u odnosu na 2011. godinu, dok je broj ostvarenih noćenja od 9 151 236 viši za 4,3%.”⁴² Pored navedenog, ako pogledamo grafik ispod, videćemo da je konstantan rast zabeležen i u periodu od 2002. god. do 2010. god., sa izuzetkom 2009. god. gde primećujemo blagi pad turističkog prometa u odnosu na 2008. god. Ovaj pad turističkog prometa 2009. god. u odnosu na predhodnu godinu, možemo prepisati svetskoj ekonomskoj krizi, koja se u tom periodu odrazila i na područje Crne Gore. Grafik ispod, prikazan je na bazi noćenja koja su predstavljena u hiljadama.

⁴⁰ Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2013), “Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima u 2012. godini Ministarstva održivog razvoja i turizma”, Podgorica

⁴¹ Više o marketingu NTO CG na str.74 u ovom radu

⁴² MONSTAT, Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30, Podgorica 20.02.2013. godine

Grafikon 1. Noćenja turista u Crnoj Gori od 2002. god do 2010. god.

Izvor: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.135", Podgorica 04.10.2011. godine

U okviru osnovnih smeštajnih kapaciteta Crne Gore dominiraju hoteli, dok u okviru komplemetarnih, to je individualni privatni smeštaj, najviše privatne kuće. Ako uporedimo osnovne i komplemetarne kapacitete, videćemo da u ukupnom broju ležaja dominira individualni turistički smeštaj. Detaljan prikaz stanja smeštajnih kapaciteta prema vrsti smeštajnih objekata, kojim raspolaže turističko tržište Crne Gore nalazi se u tabeli ispod.

Tabela 2. Smeštajni kapaciteti, stanje 31. avgusta 2012.

	Broj poslovnih jedinica	Broj soba	Ukupno ležajeva	Stalni ležajevi	Pomoćni ležajevi
Ukupno	332	69 953	163 969	149 348	14 621
Objekti kolektivnog smeštaja	332	18 567	43 188	41 037	2 151
Hoteli	251	12 408	28 018	26 010	2 008
Apart hoteli	9	264	763	728	35
Pansioni	19	359	854	829	25
Moteli	5	61	110	110	
Turistička naselja	6	2 349	5 591	5 511	80
Gostionica	1	11	31	29	2
Banjsko lečilište	1	807	1 457	1 457	
Odmarališta	19	976	3 410	3 410	
Kampovi	17	1 266	2 708	2 707	1
Vile	2	56	190	190	
Prenoćišta (hosteli)	2	10	56	56	
Individualni turistički smeštaj		51 386	120 781	108 311	12 470
Privatne sobe		24 607	58 014	49 115	8 899
Apartmani		390	961	936	25
Privatne kuće		26 389	61 806	58 260	3 546

Izvor: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30", Podgorica 20.02.2013. godine

Što se tiče ispunjenosti prikazanih smeštajnih kapaciteta, u narednim tabelama videćemo kakva je distribucija domaćih i stranih turista prema vrsti smeštajnih objekata za 2012. godinu.

Tabela 3. Dolasci turista prema vrstama smeštajnih objekata, 2012.

	Strani	Domaći	Ukupno
	(1)	(2)	(3)=(1)+(2)
Ukupno	1 264 163	175 337	1 439 500
Objekti kolektivnog smeštaja	563 965	87 326	651 291
Hoteli	453 115	70 256	523 371
Apart hoteli	9 098	197	9 295
Pansioni	7 307	464	7 771
Moteli	681	627	1 308
Turistička naselja	62 819	2 842	65 661
Turistički apartmani	13	27	40
Gostionica	56	56	56
Banjsko lečilište	6 564	7 450	14 014
Odmarališta	15 719	5 070	20 789
Kampovi	7 421	393	7 814
Vile	591		591
Prenoćišta (hosteli)	581		581
Individualni turistički smeštaj	700 198	88 011	788 209
Privatne sobe	450 229	34 565	484 794
Apartmani	10 102	170	10 272
Privatne kuće	239 867	53 276	293 143

Izvor: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30", Podgorica 20.02.2013. godine

Tabela 4. Noćenja turista prema vrstama smeštajnih objekata, 2012.

	Strani	Domaći	Ukupno	Struktura
	(1)	(2)	(3)=(1)+(2)	(3) u %
Ukupno	8 143 007	1 008 229	9 151 236	100,0
Objekti kolektivnog smeštaja	2 778 771	394 129	3 172 900	34,7
Hoteli	2 058 011	232 478	2 290 489	25,0
Apart hoteli	55 140	660	55 800	0,6
Pansioni	56 223	3 476	59 699	0,7
Moteli	1 036	810	1 846	0,0
Turistička naselja	395 712	13 309	409 021	4,5
Turistički apartmani	41	81	122	0,0
Gostionica	240		240	0,0
Banjsko lečilište	75 952	108 498	184 450	2,0
Odmarališta	104 590	33 877	138 467	1,5
Kampovi	24 995	940	25 935	0,3
Vile	5 817		5 817	0,1
Prenoćišta (hosteli)	1 014		1 014	0,0
Individualni turistički smeštaj	5 364 236	614 100	5 978 336	65,3
Privatne sobe	3 411 853	215 603	3 627 456	39,6

Apartmani	84 619	406	85 025	0,9
Privatne kuće	1 867 764	398 091	2 265 855	24,8

Izvor: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30", Podgorica 20.02.2013. godine

U 2012. godini su 88,9% noćenja ostvarili strani, a 11,1% domaći turisti. U tabelama ispod možemo videti selektovani prikaz (dolazaka i noćenja) domaćih i stranih turista po opštinama u 2012. godini.

Tabela 5. Dolasci turista po opštinama, 2012. godina

Grad	Strani	Domaći	Ukupno	Struktura
	(1)	(2)	(3)=(1)+(2)	(3) u %
Ukupno	1 264 163	175 337	1 439 500	100,0
Budva	634 024	57 630	691 65	48,0
Herceg Novi	187 546	41 517	229 063	15,9
Bar	143 161	12 609	155 770	10,8
Ulcinj	103 917	20 645	124 562	8,7
Tivat	38 033	6 012	44 045	3,1
Kotor	52 058	3 993	56 051	3,9
Podgorica	47 695	5 194	52 889	3,7
Žabljak	16 312	8 788	25 100	1,7
Kolašin	16 361	5 341	21 702	1,5
Cetinje	6 337	4 600	10 937	0,8
Nikšić	6 047	2 092	8 139	0,6
Bijelo Polje	1 927	1 812	3 739	0,3
Pljevlja	2 016	1 192	3 208	0,2
Rožaje	1 038	605	1 643	0,1
Mojkovac	2 181	622	2 803	0,2
Danilovgrad	1 769	158	1 927	0,1
Plužine	1 545	368	1 913	0,1
Berane	992	1 218	2 210	0,2
Plav	843	806	1 649	0,1
Andrijevica	361	135	496	0,0

Izvor: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30", Podgorica 20.02.2013. godine

Tabela 6. Noćenja turista po opštinama, 2012.

Grad	Strani	Domaći	Ukupno	Struktura
	(1)	(2)	(3)=(1)+(2)	(3) u %
Ukupno	8 143 007	1 008 229	9 151 236	100,0
Budva	3 894 306	304 467	4 198 773	45,9
Herceg Novi	1 474 370	343 064	1 817 434	19,9
Bar	1 162 514	63 496	1 226 010	13,4
Ulcinj	757 019	164 930	921 949	10,1
Tivat	371 373	18 439	389 812	4,3
Kotor	284 901	18 999	303 900	3,3
Podgorica	89 539	13 336	102 875	1,1
Žabljak	30 156	25 542	55 698	0,6
Kolašin	31 432	11 416	42 848	0,5
Cetinje	10 182	24 707	34 889	0,4

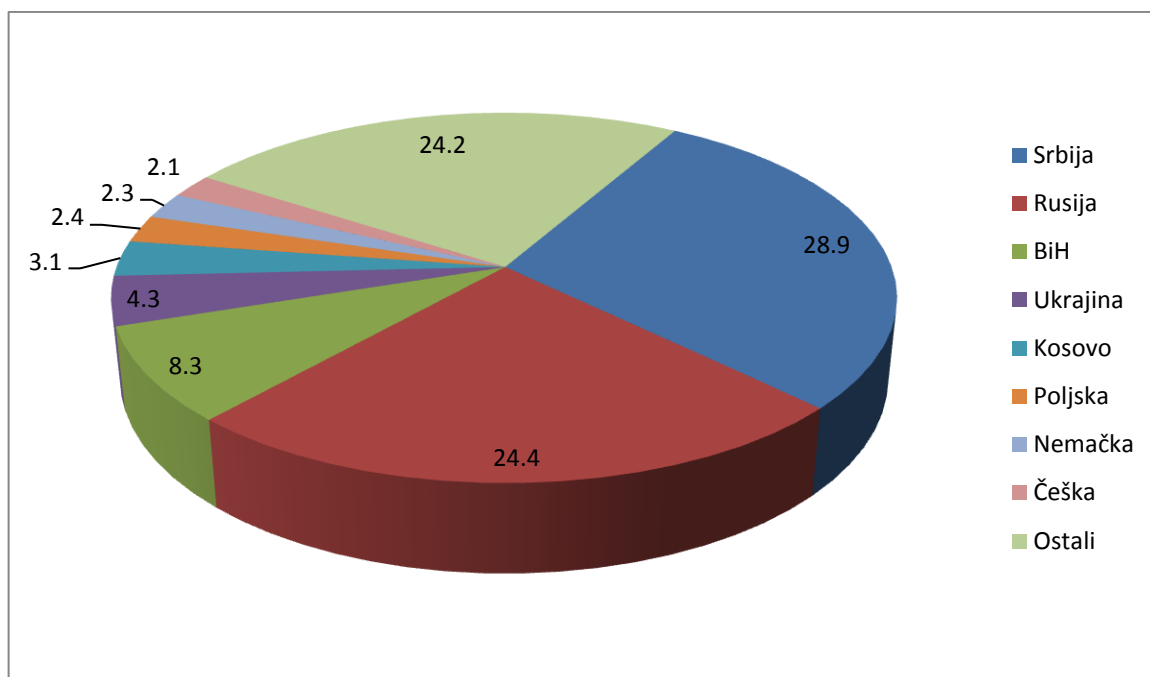
Nikšić	13 887	4 392	18 279	0,2
Bijelo Polje	3 911	5 698	9 609	0,1
Pljevlja	4 082	2 592	6 674	0,1
Rožaje	3 214	2 230	5 444	0,1
Mojkovac	2 884	1 098	3 982	0,0
Danilovgrad	3 745	216	3 961	0,0
Plužine	2 607	858	3 465	0,0
Berane	1 386	1 531	2 917	0,0
Plav	1 063	1 059	2 122	0,0
Andrijevica	436	159	595	0,0

Izvor: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30", Podgorica 20.02.2013. godine

Sledeći značajan pokazatelj strukture turističkog prometa odnosi se na poreklo turista.

"U strukturi noćenja stranih turista, u 2012. godini, najviše noćenja ostvarili su turisti iz Srbije (28,9%), Rusije (24,4%), Bosne i Hercegovine (8,3%), Ukrajine (4,3%), Kosova (3,1%), Poljske (2,4%), Nemačke (2,3%), Češke (2,1%). Turisti iz ostalih zemalja ostvarili su 24,2%."⁴³

Grafikon 2. Struktura noćenja stranih turista u Crnoj Gori za 2012. god.

Odrađeno na osnovu izvora: MONSTAT, "Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30", Podgorica 20.02.2013. godine

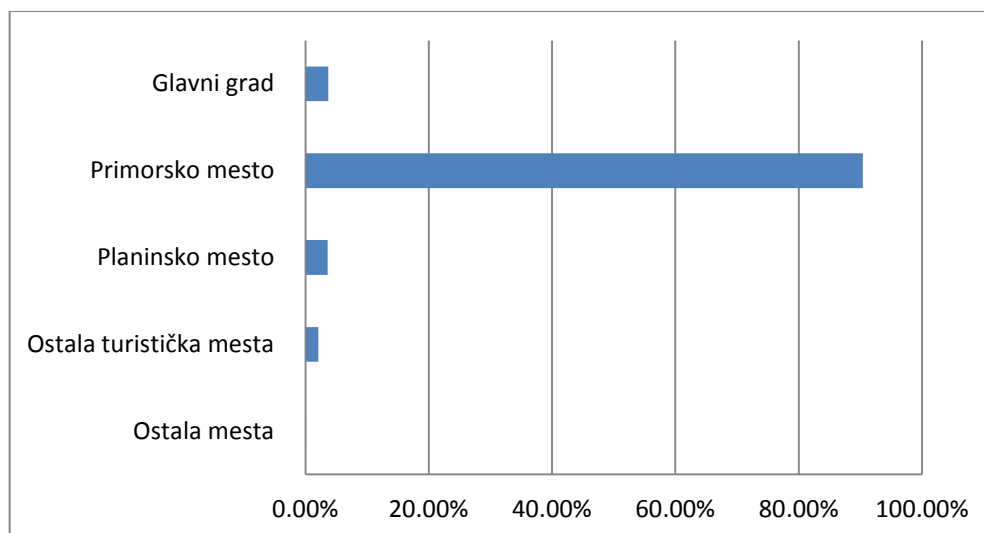
"Zvanična statistika sva turistička mesta u zemlji, po osnovu toga kako su locirana i da li i sa kojom vrstom atraktivnih, receptivnih i komunikativnih faktora raspolažu, deli na: Podgoricu (kao glavni administrativni centar), primorska mesta, planinska mesta, ostala turistička mesta (koja ne mogu da se svrstaju u nijednu predhodnu

⁴³ MONSTAT, Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30, Podgorica 20.02.2013. godine

kategoriju) i ostala mesta (koja nemaju neke atraktivne faktore, ali raspolažu kapacitetima za smeštaj turista).⁴⁴

“U strukturi noćenja po vrstama turističkih mesta u 2012. godini najviše noćenja ostvareno je u primorskim mestima (96,8%), planinskim mestima (1,2%), glavnom gradu (1,1%), ostalim turističkim mestima i ostalim mestima.”⁴⁵ Što se tiče strukture dolazaka po vrstama turističkih mesta u 2012. godini, možemo pogledati grafički prikaz broj 3.

Grafikon 3. Struktura dolazaka turista prema vrstama turističkih mesta u 2012. god.

Odrađeno na osnovu izvora: MONSTAT, “Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30”, Podgorica 20.02.2013. godine

Osim navedenog, od važnosti je sagledati i kružna putovanja stranih brodova koji se zadržavaju u teritorijalnim vodama Crne Gore i borave na destinaciji. Naime, ovi putnici iako ne odsedaju u smeštajnim jedinicama kojim raspolaže Crne Gora (smešteni su na brodu), u toku slobodnog vremena obilaze i borave na destinaciji gde je brod pristao.

Tabela 7. Kružna putovanja stranih brodova u periodu od 2007. do 2011. god.

	2007	2008	2009	2010	2011
Putovanja	174	245	268	313	319
Putnici na brodu	45 653	50 554	70 749	142 259	187 171

Izvor: MONSTAT, “Statistički godišnjak Crne Gore 2012”, Podgorica, str.157

⁴⁴ Unković, S. i Zečević, B. (2009), “*Ekonomika turizma*”, Ekonomski fakultet, Beograd, str.439

⁴⁵ MONSTAT, Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30, Podgorica 20.02.2013. godine

III. SPORTSKO - REKREATIVNI SADRŽAJI U RAZVOJU TURIZMA CRNE GORE

3.1. Tržišni potencijal kod aktivnih odmora u turizmu Crne Gore u Severnoj, Zapadnoj i Istočnoj Evropi

Nacionalna turistička organizacija Crne Gore sa projektnim partnerima: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) i Trendscape - istraživanje i savetovanje, uradila je analizu tržišnih potencijala za Crnu Goru u Severnoj, Zapadnoj i Istočnoj Evropi. Kalkulacija je napravljena u odnosu na turiste koji su već upražnjavali aktivne odmore u poslednje tri godine i one koji planiraju takav odmor u budućnosti.

Većina ispitanika izjasnila se da je u Crnoj Gori već bila ranije, ili da planira da je poseti u budućnosti. Turisti iz Centralne i Severne Evrope uglavnom su zainteresovani za aktivan odmor u Crnoj Gori, očekujući standarde kao i kod svetski atraktivnih destinacija. Ovi ispitanici uglavnom su izrazili želju za turama od mesta do mesta, a nešto veći broj njih naklonjen je kružnim turama sa istom početnom i krajnjom tačkom. Kategorija turista koja se rekreira *hiking* i *biking* aktivnostima, manje je naklonjena grupnim putovanjima, odnosno preferira individualne ture bez vodiča, pa se stoga prilikom daljeg razvoja staza treba voditi računa o boljoj signalizaciji, markaciji, dostupnosti turističkih mapa i GPS podataka.

U narednoj tabeli br.8 videćemo procentualne vrednosti 10 najviše upražnjavanih sportsko - rekreativnih aktivnosti na turističkim kretanjima, od strane ispitanika iz navedenih zemalja.

Tabela 8. Glavne aktivnosti tokom boravka

DRŽAVA / AKTIVNOST	Nemačka	Francuska	Holandija	Poljska	Rusija	Švedska
Hiking	43 %	31 %	36 %	40 %	28 %	24 %
Plivanje	38 %	25 %	36 %	44 %	40 %	19 %
Šetnja	22 %	26 %	29 %	50 %	28 %	22 %
Biciklizam	21 %		21 %	24 %		
Džogiranje	14 %	11 %	15 %	8 %	12 %	12 %
Alpsko skijanje	12 %	13 %	7 %			29 %
Ples	8 %			18 %	17 %	
Odlazak u teretanu	8 %					
Nordijsko šetanje	8 %	10 %				
Jahanje konja		9 %				
Tenis		9 %			14 %	
Veslanje		8 %				
Ronjenje	7 %	8 %	6 %		13 %	
Ronjenje na dah			8 %			11 %
Pecanje			6 %	16 %	43 %	11 %

Mountainbiking	6 %		
Badminton		13 %	16 %
Odbojka na plaži		12 %	14 %
Fudbal	9 %		
Golf			17 %
Cross country skijanje			13 %
Nordijsko skijanje			11 %

Vrednosti su unošene u tabelu na osnovu podataka iz izvora: Nacionalna turistička organizacija Crne Gore, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) i Trendscape (2011), „Analiza tržišnih potencijala za Crnu Goru u sjevernoj, zapadnoj i istočnoj Evropi“, Podgorica

Prema učestalosti odlaska na aktivne odmore, tipični trend za turističko tržište u Centralnoj i Severnoj Evropi predstavljaju kratki odmori u više navrata, koji se uglavnom odvijaju van glavne sezone. Kako bi se Crna Gora što bolje pozicionirala sa ponudama sportsko - rekreativnih aktivnosti na destinaciji, neophodna je laka dostupnost proizvoda (brzo i jeftino).

Prema istraživanjima ovih ispitanika, klasični štampani materijali i mape i dalje predstavljaju važan deo u procesu informisanja, dok je internet preuzeo primat i predstavlja najvažniji izvor informacija. Većina evropskih turista prilikom odlaska na destinaciju kao prevozno sredstvo koristi automobil, mada je visok procenat i onih koji prilikom transporta koriste avion. Sa sobom uglavnom nose svoju ličnu opremu za aktivne odmore (od čega naročito bicikla), što bi prevoznici u zemlji trebalo imati u vidu.

Za svoje saputnike na ovim putovanjima najviše ispitanika izjasnilo se da vodi svoje intimne partnere, a zatim i prijatelje, decu ili ostale. Kod odnosa muško - ženske prisutnosti, došlo se do rezultata da 70% mauntinbajkera čine muškarci, dok kod hajkera odnos je izjednačen: 50% muškarci, 50% žene.

Od zemalja u regionu, Hrvatska predstavlja najveću konkurenciju Crnoj Gori u razvoju turističkog proizvoda. S obzirom da je za mnoge turiste Crna Gora prolazna destinacija, potrebno je raditi na prekograničnoj saradnji sa svim susedima stvarajući partnerske odnose, u cilju razvijanja zajedničkog turističkog proizvoda.

3.2. Ciljne grupe na odmoru i u slobodno vreme (primer nemačko tržište)

U sledećem prikazu videćemo tabelu ciljnih grupa na odmoru i u slobodno vreme (na osnovu primera nemačkog tržišta), koja je predstavljena kao Aneks 1. u prilogu Strategije razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020.godine, sačinjenog u Podgorici 2008. god.

Tabela 9. Ciljne grupe na odmoru i u slobodno vreme (primer nemačko tržište)

CILJNE GRUPE	VELIČINA GRUPE	GLAVNE STAROSNE GRUPE	NETO PRIMANJA DOMAĆINSTVA	ODNOS PREMA POTROŠNJI
TURISTI NA PLAŽI	20.000.000	25–55 godina	1.500–2.500 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Druženje, zabava, telesne aktivnosti, uživanje, lenčarenje			
Glavne aktivnosti	Izleti (88%), biciklizam (30%), pešačenje (14%), tenis (6%)			
Dodatne ponude	Razonoda, sport i igra, kupališta kao središte			
SPORTSKI AKTIVNI TURISTI	10.000.000	15–55 godina	2.000 – >3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zabava, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Izleti (91%), biciklizam (32%), plivanje (32%), tenis (9%)			
Dodatne ponude	Skupoceni sportski kompleksi, takmičenja, trening, obuka			
SAMOSTALCI	5.000.000	40–55 godina	2.000 –>3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, zabava, druženje, uživanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (76%), biciklizam (27%), plivanje (28%), tenis (5%)			
Dodatne ponude	Velines, gastronomija, sportske aktivnosti			
LJUBITELJI KULTURE	11.000.000	25–69 godina	1.000–2.500 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Druženje, zdravlje, zabava, obrazovanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (81%), biciklizam (25%), klasika (23%), pešačenje (16%)			
Dodatne ponude	Planinarenje, velnes, izložbe, muzika i folklor, muzeji			
LJUBITELJI PRIRODE	9.000.000	40–69 godina	1.000–2.500 €	prioritet cena

Razlozi za odmor	Zdravlje, telesne aktivnosti, druženje, zabava			
Glavne aktivnosti	Izleti (85%), pešačenje (35%), biciklizam (31%), plivanje (23%)			
Dodatne ponude	Staze za šetnju i planinarenje, parkovi i bašte, velnes			
RUKOVODEĆI KADAR	2.000.000	25–55 godina	>3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, zdravlje, uživanje, druženje, zabava			
Glavne aktivnosti	Izleti (85%), plivanje (27%), biciklizam (26%), pešačenje (13%)			
Dodatne ponude	Sportski objekti, velnes, gastronomija, kultura			
MLADE FAMILIJE	3.000.000	25–35 godina	1.000–2.500 €	prioritet cena
Razlozi za odmor	Druženje, zabava, telesne aktivnosti			
Glavne aktivnosti	Izleti (86%), plivanje (24%), biciklizam (29%), pešačenje (12%)			
Dodatne ponude	Celodnevna briga o detetu, kafane, mesta za ples i žurke			
MLADI PAROVI	3.000.000	25–35 godina	1.000–2.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Zdravlje, druženje, mir, oporavak, telesne aktivnosti			
Glavne aktivnosti	Izleti (89%), plivanje (24%), biciklizam (29%), pešačenje (12%)			
Dodatne ponude	Staze za vožnju bicikla i šetnju, zelenilo, ugodnost			
MLAĐI PENZIONERI	15.000.000	50–65 godina	1.000 ->3.500 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Zdravlje, druženje, mir, oporavak, telesne aktivnosti			
Glavne aktivnosti	Izleti (75%), plivanje (19%), biciklizam (30%), pešačenje (21%)			
Dodatne ponude	Staze za vožnju bicikla i šetnju, zelenilo, ugodnost			
MLADI	5.000.000	15–20 godina	1.000–2.000 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, zabava, druženje			
Glavne aktivnosti	Izleti (88%), diskoteke (35%), biciklizam (44%), plivanje (36%)			
Dodatne ponude	Sportski objekti koji su u trendu, diskoteke bez dolaska inspekcije za buku			
KAMPERI	4.000.000	15–55	1.500–2.500 €	prioritet

		godina		cena
Razlozi za odmor	Zabava, druženje, telesne aktivnosti, uživanje, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Izleti (93%), plivanje (44%), biciklizam(36%), pešačenje (10%)			
Dodatne ponude	Bazeni, sportski objekti, čuvanje dece			
KARAVANER	2.000.000	25–69 godina	2.000–3.000 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Zabava, telesne aktivnosti, druženje, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Izleti (89%), plivanje (39%), biciklizam (23%), pešačenje (10%)			
Dodatne ponude	Bazeni, sportski objekti, restorani			
ZDRAVLJE	26.000.000	25–69 godina	1.000 →3.500 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, uživanje, mir, blagostanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (79%), biciklizam (24%), plivanje (31%), pešačenje (19%)			
Dodatne ponude	Bio - gastronomija, sportske aktivnosti, masaža, gimnastika			
FITNES	5.000.000	15–39 godina	1.500–3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zdravlje, zabava, obrazovanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (79%), zdravlje (66%), druženje (69%)			
Dodatne ponude	Prostorije za fitnes i velnes, masaža, gimnastika			
POSETIOCI SAUNA	14.000.000	25–55 godina	1.500–3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zabava, zdravlje, obrazovanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (89%), plivanje (35%), biciklizam (29%), gimnastika (30%)			
Dodatne ponude	Izgradnja velnes – fitnes centara u svakom mestu za odmor			
BANJE	9.000.000	40–69 godina	1.000–2.500 €	prioritet cena
Razlozi za odmor	Zdravlje, telesne aktivnosti, druženje, zabava			
Glavne aktivnosti	Izleti (81%), plivanje (25%), biciklizam (24%), pešačenje (18%)			
Dodatne	Pešačke staze, parkovi i vrtovi, velnes i zdravstveni velnes,			

ponude	terapije			
VESLAČI	2.500.000	25–55 godina	>3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zdravlje, uživanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (85%), plivanje (36%), biciklizam (30%), pešačenje (10%)			
Dodatne ponude	Kultura, sportski objekti, velnes, gastronomija			
RONIOCI	1.000.000	25–39 godina	2.000–2.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Druženje, zabava, telesne aktivnosti			
Glavne aktivnosti	Izleti (90%), plivanje (46%), biciklizam (30%), pešačenje (15%)			
Dodatne ponude	Uvesti ronjenje kroz olupine, obuke ronjenja i takmičenja			
SURFERI	2.000.000	25–39 godina	1.000–2.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, provod i avantura			
Glavne aktivnosti	Izleti (95%), plivanje (30%), biciklizam (9%), pešačenje (9%)			
Dodatne ponude	Baze za surfovanje u Tivatskom zalivu kod Svetog Marka			
ONI KOJI PEŠAČE	32.000.000	25–69 godina	1.000–2.000 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, provod, mir, blagostanje			
Glavne aktivnosti	Izleti (59%), pešačenje (100%), biciklizam (25%), plivanje (24%)			
Dodatne ponude	Specijalizacija za podgrupe			
BICIKLISTI	28.000.000	15–69 godina	1.000–2.500 €	kritični prema ceni
Razlozi za odmor	Druženje, telesne aktivnosti, zabava, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Izleti (87%), biciklizam (199%), plivanje (44%), pešačenje (17%)			
Dodatne ponude	Putne mreže za biciklizam i pešačenje sa Lušticom i Ulcinjom kao centrima			
MAUNTIN-BAJKERI	3.000.000	15–39 godina	1.000–3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, provod, avanture, druženje, zdravlje			
Glavne	Izleti (87%), mauntinbajking (100%), plivanje (34%)			

aktivnosti				
Dodatne ponude	Izgradnja biciklističke mreže			
TENISERI	6.500.000	15–55 godina	1.500–3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, usluga, uživanje			
Glavne aktivnosti	Tenis (100%), izleti (90%), biciklizam (29%), gimnastika (25%)			
Dodatne ponude	Teniski centri i takmičenja u tenisu, skvoš			
GOLFERI	800.000	25–55 godina	2.500 – >3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zdravlje, obrazovanje – kultura			
Glavne aktivnosti	Izleti (71%), plivanje (37%), gimnastika (31%), biciklizam (22%)			
Dodatne ponude	Povezati sa velnesom i kulturom			
ZIMSKI TURISTI	10.000.000	15–69 godina	2.000 –>3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zabava, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Izleti (90%), plivanje (33%), gimnastika (31%), pešačenje (16%)			
Dodatne ponude	Pešačenje zimi			
SKIJAŠI	5.000.000	21–39 godina	2.000 – >3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zdravlje, zabava			
Glavne aktivnosti	Alpsko skijanje (100%), izleti (89%), plivanje (49%), biciklizam (45%)			
Dodatne ponude	Treba razviti jednu novu ponudu za planine			
SKIJAŠI NA DUGE STAZE	4.500.000	25–55 godina	2.000 –>3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zdravlje, uživanje			
Glavne aktivnosti	Skijanje (100%), izleti (91%), plivanje (57%)			
Dodatne ponude	Pešačenje zimi, jer je pešačenje visokoprihvaćeno sa 26%			
SNOU-BORDERI	1.000.000	15–25 godina	2.000 –>3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, provod, druženje, zdravlje			
Glavne	Vožnja snouborda (100%), plivanje (44%), biciklizam (35%)			

aktivnosti				
Dodatne ponude	Klizanje			
PLANINARI	2.500.000	25–54 godina	1.500– 3.500 €	prioritet kvalitet
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, druženje, zabava, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Planinarenje (100%), plivanje (50%), biciklizam (47%)			
Dodatne ponude	Staze za pešačenje u brdima i ture penjanja			
FREE-CLIMBER	500.000	15–54 godina	1.000–3.500 €	prioritet cena
Razlozi za odmor	Telesne aktivnosti, provod, druženje, zdravlje			
Glavne aktivnosti	Izleti (92%), plivanje (32%), biciklizam (22%)			
Dodatne ponude	Zidovi za penjanje u prirodi i u odmaralištima			
ONI KOJI BRINU O OKOLINI	29.000.000	25–54 godina	1.000–2.500 €	kritični prema proizvodu
Razlozi za odmor	Zdravlje, druženje, zabava, telesne aktivnosti			
Glavne aktivnosti	Plivanje (28%), biciklizam (26%), pešačenje (17%)			
Dodatne ponude	Bio/prirodni proizvodi, doživljaj prirode			
EKO-FANATICI	3.000.000	15–39 godina	1.000–2.000 €	kritični prema proizvodu
Razlozi za odmor	Druženje, razonoda, telesne aktivnosti, živeti alternativno			
Glavne aktivnosti	Izleti (86%), biciklizam (38%), plivanje (32%)			
Dodatne ponude	Alternativni oblici odmora, kao agroturizam, bio-proizvodi			
Napomena: „prioritet kvalitet“ – više se polaže značaj na kvalitet nego na povoljnu cenu „prioritet cena“ – uglavnom odlučuje povoljna cena „kritični prema ceni“ – balans između cene i kvaliteta „kritični prema proizvodu“ – dosta značaja pridaje se kvalitetu koji ne šteti prirodi, bio-proizvodi i proizvodi „trećeg sveta“				

Izvor: Institut za privrednu granu koja se bavi aktivnostima u slobodno vrijeme u „Ciljne grupe u slobodno vrijeme 1995–2005“, preuzeto iz: Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2008), „Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine“, Podgorica, str.100-102

Iz priložene tabele br. 9 primećujemo da je podeljena na ukupno 32 ciljne grupe, prema kojima su prikazani podaci o veličini grupe, rasponu starosti grupe, neto primanjima domaćinstva i kakav odnos ove grupe imaju prema potrošnji tokom boravka. Takođe svaka ciljna grupa sadrži i podatke o razlozima kod odabira odmora, glavnim aktivnostima tokom boravka i dodatnih ponuda koje mogu upotpuniti njihov boravak. Iz pregleda ovih kategorija došlo se do zaključka da sportsko rekreativne aktivnosti predstavljaju vodeće „glavne aktivnosti“ skoro u svim ciljnim grupama, kao i da su visoko prihvaćene i u kategorijama „dodatnih ponuda“ i „razloga za odmor“.

Naime, od ukupnog broja ciljnih grupa (32), telesne aktivnosti prisutne su kod čak 31 ciljne grupe, odnosno kod svih ciljnih grupa osim u grupi „ljubitelji kulture“, i time zajedno sa druženjem (takođe 31) predstavljaju vodeće razloge za odmor turista. U nastavku možemo videti i detaljan pregled ukupnih brojeanih vrednosti ove kategorije.

Tabela 10. Pregled brojeanih vrednosti u kategoriji „Razlozi za odmor“

• Telesne aktivnosti 31	• Oporavak 2
• Druženje 31	• Blagostanje 2
• Zdravlje 22	• Avantura 2
• Zabava 19	• Lenčarenje 1
• Uživanje 8	• Usluga 1
• Provod 5	• Obrazovanje-kultura 1
• Mir 4	• Razonoda 1
• Obrazovanje 3	• Živeti alternativno 1

Vrednosti su unošene na osnovu podataka iz tabele br. 9

U daljem razmatranju, kod kategorije „glavne aktivnosti“ primećujemo da od ukupno 16 prikazanih aktivnosti, čak 11 pripadaju sportskim aktivnostima. Pojedine „glavne aktivnosti“ prepoznate su od strane više različitih ciljnih grupa, tako da nakon izleta (29) koji prednjače u ovoj kategoriji, sledi niz sportskih aktivnosti: plivanje (28), biciklizam (28), pešačenje (18), tenis (4), gimnastika (4), dok preostale „glavne aktivnosti“ prepoznate su od strane samo po 1 ciljne grupe.

Tabela 11. Pregled brojeanih vrednosti u kategoriji „Glavne aktivnosti“

• Izleti 29	• Zdravlje 1
• Plivanje 28	• Druženje 1
• Biciklizam 28	• Mauntin-bajking 1
• Pešačenje 18	• Alpsko skijanje 1
• Tenis 4	• Skijanje 1
• Gimnastika 4	• Vožnja snouborda 1
• Klasika 1	• Planinarenje 1
• Diskoteke 1	

Vrednosti su unošene na osnovu podataka iz tabele br. 9

Što se tiče „dodatnih ponuda“ od ukupno 58 predstavljenih, čak 32 su sportskog karaktera, što čini više od polovine ukupnih vrednosti. Velnes (6) nalazi se u samom vrhu ove kategorije, a zatim slede sportski objekti (4) i gastronomija (3), nakon čega

narednih 10 „dodatnih ponuda“ prisutne su u po 2 ciljne grupe, a preostalih 45 „dodatnih ponuda“ u po 1 ciljnoj grupi.

Tabela 12. Pregled brojčanih vrednosti u kategoriji „Dodatne ponude“

• Velnes 6 • Sportski objekti 4 • Gastronomija 3 • Sportske aktivnosti 2 • Kultura 2 • Staze za vožnju bicikla i šetnju 2 • Zelenilo 2 • Ugodnost 2 • Bazeni 2 • Masaža 2 • Gimnastika 2 • Bio-proizvodi 2 • Pešačenje zimi 2 • Sport i igra 1 • Razonoda 1 • Kupališta kao središte 1 • Skupoceni sportski kompleksi 1 • Takmičenja za <i>sportski aktivne turiste</i> 1 • Trening za <i>sportski aktivne turiste</i> 1 • Obuka za <i>sportski aktivne turiste</i> 1 • Planinarenje 1 • Izložbe 1 • Muzika i folklor 1 • Muzeji 1 • Staze za šetnju i planinarenje 1 • Parkovi i bašte 1 • Celodnevna briga o detetu 1 • Kafane 1 • Mesta za ples i žurke 1 • Staze za vožnju bicikla i šetnju 1 • Zelenilo 1 • Ugodnost 1 • Sportski objekti koji su u trendu 1 • Diskoteke bez dolaska inspekcije za buku 1 • Čuvanje dece 1	• Restorani 1 • Bio-gastronomija 1 • Prostorije za fitnes i velnes 1 • Izgradnja velnes–fitnes centara u svakom mestu za odmor 1 • Pešačke staze 1 • Parkovi i vrtovi 1 • Zdravstveni velnes 1 • Terapije 1 • Uvesti ronjenje kroz olupine 1 • Obuke ronjenja i takmičenja 1 • Baze za surfovanje u Tivatskom zalivu kod Svetog Marka 1 • Specijalizacija za podgrupe <i>onih koji pešače</i> 1 • Putne mreže za biciklizam i pešačenje sa Lušticom i Ulcinjom kao centrima 1 • Izgradnja biciklističke mreže 1 • Teniski centri i takmičenja u tenisu 1 • Skvoš 1 • Povezati <i>cilnu grupu golfera</i> sa velnesom i kulturom 1 • Treba razviti za <i>skijašku ciljnu grupu</i> jednu novu ponudu za planine 1 • Klizanje 1 • Staze za pešačenje u brdima i ture penjanja 1 • Zidovi za penjanje u prirodi i u odmaralištima 1 • Doživljaj prirode 1 • Alternativni oblici odmora, kao agroturizam 1
---	--

Vrednosti su unošene na osnovu podataka iz tabele br. 9

3.3. Ispitivanje tržišta anketom: „Koji su danas najvažniji segmenti turističkog proizvoda Crne Gore?”

“Metod ispitivanja (metod intervjuisanja, anketni metod ili anketa) najčešće se koristi u istraživanju tržišta. Ovim metodom mogu da se prikupe sve vrste primarnih podataka: o činjenicama, mišljenjima, stavovima, namerama i motivima (ponašanja potrošača, korisnika ili kupaca). Zbog obima, raznovrsnosti i značaja podataka (informacija) koje možemo prikupiti ispitivanjem respondenata (lica koja nam mogu pružiti traženu informaciju) metod ispitivanja se ponekad poistovećuje sa istraživanjem tržišta, a sama primena ovog metoda označava se kao “pravo istraživanje tržišta”.⁴⁶

Međutim ima i drugih mišljenja. Pojedini autori smatraju da se ovakvo mišljenje ne može prihvatiti bez obzira na sve dobre strane metoda ispitivanja.

U narednom tekstu videćemo koje selektivne oblike turizma potrošači smatraju kao glavne segmente turističkog proizvoda Crne Gore.

Krenućemo od prikaza rezultata ankete (autora P. Martinović) iz 2003. godine, koja se odnosila na stanje i projekcije turističkog proizvoda Crne Gore, i u okviru koje se nalazilo pitanje “Koji su danas najvažniji segmenti turističkog proizvoda Crne Gore?”.

Rezultati ispitanika, hronološki predstavljeni (gde je bilo moguće dati 3 od 10 ponuđenih odgovora), su iznosili:

Tabela 13. Rezultati ankete iz 2003. godine

Brojčano ukupno odgovora	Procentualni prikaz rezultata
1. Primorski (12)	1. Primorski (26,7 %)
2. Planinski (9)	2. Planinski (20 %)
3. Sportsko - rekreativni (7)	3. Sportsko - rekreativni (15,6 %)
4. Avanturistički (5)	4. Avanturistički (11%)
5. Kulturno - obrazovni (4)	5. Kulturno - obrazovni (8,9 %)
6. Ekološki (3)	6. Ekološki (6,7 %)
7. Zdravstveni (3)	7. Zdravstveni (6,7 %)
8. Hodočasni (2)	8. Hodočasni (4,4%)
9. Kongresni (nijedan učesnik u anketi)	9. Kongresni (0 %)
10. Lovni (nijedan učesnik u anketi)	10. Lovni (0 %)

Izvor: Martinović P. (2003), “Turistički proizvod Crne Gore i strateški pravci njegovog razvoja”, magistarski rad, Ekonomski Fakultet, Ljubljana, prilog str. 1-5

Dakle, primećujemo da se 2003. godine sportska rekreacija u turizmu Crne Gore, po rezultatima ovih ispitanika nalazila na 3. mestu obuhvatajući 15,6%, odmah nakon primorskog i planinskog turizma.

⁴⁶ Bazala, A. “Istraživanje tržišta”...str.99; Citirano prema Hanić, H., Vičentić, M. i Đurica, M. (2010), „Istraživanje tržišta“, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Valjevo, str.74

Nakon 10 godina sproveli smo anketu sa istim pitanjem, i istim ponuđenim odgovorima kako bi smo uporedili sadašnja mišljenja anketiranih, u odnosu od pre jedne decenije.

Detalji prilikom sprovođenja ankete u 2013. godini:

- U anketi 2013. godine je učestvovalo 50 ispitanika, starosti od 20 do 45 godina.
- Obrazovna struktura ispitanika: 41% sa srednjom školom i 59% sa višim ili visokim obrazovanjem.
- Anketa je sprovedena na sajmu turizma u Beogradu, februara 2013. godine.
- Svaki ispitanik mogao je zaokružiti najmanje 1, a najviše 3 odgovora.

“Pitanja sa višestrukim izborom odgovora su vrsta pitanja koja se najčešće pojavljuju u upitnicima. Ona daju veći broj alternative ispitaniku, pri čemu ispitanik može da se opredeli za jedan ili za više ponuđenih odgovora.”⁴⁷

U sledećoj tabeli br. 14 možemo videti rezultate ankete sprovedene u 2013.godini.

Tabela 14. Rezultati ankete iz 2013. godine

Brojčano ukupno odgovora	Procentualni prikaz rezultata
1. Primorski (49)	1. Primorski (34,26%)
2. Planinski (34)	2. Planinski (23,77%)
3. Avanturistički (20)	3. Avanturistički (13,98%)
4. Sportsko - rekreativni (14)	4. Sportsko - rekreativni (9,79%)
5. Hodočasni (8)	5. Hodočasni (5,59%)
6. Ekološki (5)	6. Ekološki (3,49%)
7. Zdravstveni (5)	7. Zdravstveni (3,49%)
8. Kongresni (5)	8. Kongresni (3,49%)
9. Kulturno - obrazovni (2)	9. Kulturno - obrazovni (1,39%)
10. Lovni (1)	10. Lovni (0,69%)

Vrednosti unošene na osnovu sprovedene ankete 2013. godine

⁴⁷ Hanić, H., Vićentić, M. i Đurica, M. (2010), „Istraživanje tržišta“, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Valjevo, str.113

U narednoj tabeli br.15 možemo uporediti rezultate anketa iz 2003. i 2013. godine.

Tabela 15. Uporedna analiza anketa iz 2003. i 2013. godine

Rezultati ankete iz 2003.god.	Rezultati ankete iz 2013.god.	+/-
1. Primorski (26,7 %)	1. Primorski (34,26%)	+
2. Planinski (20 %)	2. Planinski (23,77%)	+
3. Sportsko-rekreativni (15,6 %)	3. Avanturistički (13,98%)	+
4. Avanturistički (11%)	4. Sportsko-rekreativni (9,79%)	–
5. Kulturno-obrazovni (8,9 %)	5. Hodočasni (5,59%)	–
6. Ekološki (6,7 %)	6. Ekološki (3,49%)	–
7. Zdravstveni (6,7 %)	7. Zdravstveni (3,49%)	–
8. Hodočasni (4,4%)	8. Kongresni (3,49%)	+
9. Kongresni (0 %)	9. Kulturno-obrazovni (1,39%)	–
10.Lovni (0 %)	10.Lovni (0,69%)	+

Sopstvena istraživanja autora u 2013. godini, sa uporednom analizom rezultata ankete iz 2003.godine unošenih na osnovu izvora: Petar Martinović (2003), "Turistički proizvod Crne Gore i strateški pravci njegovog razvoja", magistarski rad, Ekonomski Fakultet, Ljubljana, prilog str. 1-5

Upoređujući rezultate anketa iz 2003. i 2013. godine, možemo primetiti da je po mišljenju anketiranih primorski turizam (sa porastom za oko 8% u odnosu na 2003. godinu), bio i ostao najvažniji segment crnogorskog turističkog tržišta. Planinski turizam, takođe u blagom porastu od oko 3,7% u odnosu na 2003. godinu, zadržao je drugo mesto kao i pre 10 godina. Kod sportsko - rekreativnog turizma, koji je 2003. godine zauzimao treće mesto sa 15,6%, došlo je do procentualnog pada na 9,79% u 2013. godini, što je rezultovalo njegovim pomeranjem sa trećeg na četvrto mesto. Zamenivši mesta sa sportsko - rekreativnim, na trećem mestu u 2013. godini trenutno nalazi se **avanturistički turizam**⁴⁸ sa 13,98%. Na petom mestu, koje je u 2003.

⁴⁸ Kao što vidimo avanturistički turizam je po mišljenju ispitanika u 2013. godini prihvaćeniji od klasične sportske rekreacije u turizmu Crne Gore, pa ćemo stoga pokušati da pojasnimo o kakvom se pravcu turizma zapravo radi i šta obuhvata.

Avanturistički turizam ne uključuje samo put u surove i neistražene krajeve i ekstremne sportove. Za avanturistički turizam možemo reći da spada u specifične vidove turizma posebnih interesa, i u osnovi sadrži aktivnog turistu koji u slobodno vreme traga za emocionalnim stimulansom, tražeći ambijent, estetiku i atmosferu, a sve to kroz aktivnosti koje uključuju dve, od sledeće tri komponente na destinaciji:

- 1) fizičku aktivnost,
- 2) kulturnu razmenu ili interakciju, i
- 3) kontakt sa prirodom.

Na osnovu navedenog, možemo zaključiti da je granica između avanturističkog i sportsko - rekreativnog turizma gotovo neprimetna, ukoliko je fizička aktivnost uključena u dve od tri komponente, što znači da 2/3 avanturističkog turizma, predstavlja upravo sportska rekreacija obogaćena sa još jednom komponentom na destinaciji.

Pojam avanturističkog turizma nije stran ni u crnogorskoj stručnoj javnosti. Naime, spominje se u dokumentima od značaja za razvoj turizma u Crnoj Gori, kako u planinskoj, tako i primorskoj regiji.

U „Programu razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori (2005. str.14)“ za avanturistički turizam navodi se: “Ovaj oblik turizma predstavlja malu, ali rastuću tržišnu nišu. S obzirom na okolnosti da je gotovo svaki kutak zemlje ispitan, ovaj segment preferira interesovanje za istraživanje vrhova planina, dubine mora itd. Severni region Crne Gore sa motivom «wild beauty» predstavlja jednu od neotkrivenih destinacija, kojoj bi jedan od tržišnih segmenata mogli definitivno biti turisti koji žele avanturistički odmor.”

godini zauzimaao kulturno - obrazovni turizam, u 2013. godini nalazi se hodočasni turizam. Ekološki turizam ostaje na šestom mestu kao i 2003. godine, međutim sa istim brojem glasova i procentualnim iznosom od 3,49%, pridružuju mu se zdravstveni i kongresni turizam. Treba napomenuti, da je po mišljenju ispitanika zdravstveni turizam upola opao kao važan segment turističkog proizvoda Crne Gore, dok kongresni turizam koji u 2003. godini nije bio prepoznatljiv od strane nijednog ispitanika, sada pokazuje rastuće vrednosti. Kulturno-obrazovni turizam zabeležio je veliki pad sa petog na deveto mesto, odnosno sa 8,9% u 2003. godini, na samo 1,39% u 2013. godini. Lovni turizam iako ostaje na poslednjem desetom mestu kao i 2003. godine, u 2013. godini zabeležio je blagi rast od 0,69%.

3.4. Prostorni resursi za razvoj sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori

„Destinacije sadrže jedan broj osnovnih elemenata koji privlače posetioce u destinaciju i koji zadovoljavaju njihove potrebe tokom boravka u njima. Ovi osnovni elementi se mogu razložiti na atrakcije (ono što se mora videti ili mora uraditi) i ostale elemente.”⁴⁹

„Jedno od bitnih razlikovanja u okviru turističke destinacije odnosi se na pojmove turističkih resursa i atrakcija. Turistički resursi predstavljaju mogućnost, potencijal za razvoj turizma i postizanje komplementarnosti sa ostalim elementima turističke destinacije. S druge strane, turističke atrakcije nastaju preobražajem turističkih resursa delovanjem sredstava i rada i osmišljenom politikom razvoja.”⁵⁰

„Kako sve veću ograničenost prostora prati porast potražnje, neophodno je usmeravanje njegovog korišćenja sa osnovnim ciljem da se ostave, odgovarajućim čuvanjem prostora, mogućnosti njegove optimalne ili najmanje loše upotrebe u budućnosti i za potrebe te budućnosti koje su nam nepoznate.”⁵¹

„Aktuelnost ovog iskaza nalazi svoju potvrdu u koncepciji održivog razvoja. Osnovno polazište ovog koncepta jeste racionalno korišćenje i zaštita resursa. Pojmovi „racionalno“ i „zaštita“ ovde imaju značenje načina korišćenja i očuvanja resursa kojima se obezbeđuje postizanje poželjnog nivoa kvaliteta života za sadašnje i buduće generacije. Pojam resursa u konceptu održivog razvoja obuhvata najčešće

U „Prostornom planu područja posebne namjene za morsko dobro (2007., str.95)“ stoji: „Za avanturističke sportove planirani su atraktivni sportovi za koje priroda i prirodni resursi crnogorskog primorja pružaju izvanredne mogućnosti jedinstvene u regiji Mediterana:

- *krstarenje od H. Novog do Ade, rekom Bojanom do Virpazara;*
- *razgledanje ptica na Skadarskom jezeru, Solani ili Solilima;*
- *ispitivanje podvodnog sveta i arheoloških spomenika u podmorju;*
- *vožnje žičarama, na tvrđave i vidikovce;*
- *letenje lakim avionima, padobranima, zmajevima;*
- *slobodno penjanje uz litice stene, na stenama Nerina, ispod Spasa, Buljarica, Valdanosa;*
- *lov na Rumiji, Krivošijama, Lovćenu;*
- *istraživanje pećina.*

⁴⁹ Popesku, J. (2011), „Menadžment turističke destinacije“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 35

⁵⁰ Popesku, J. (2011), „Menadžment turističke destinacije“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 36-37

⁵¹ (Marinković-Uzelac 1989:229), citirano prema: Marija M. Mičić (2010), „Turizam i prostor“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.51

prirodne resurse (vodu, vazduh, poljoprivredno i šumsko zemljište i šume, floru i faunu, mineralne sirovine i energetske izvore). Kada se razmatra korišćenje prostora pojam resursa obuhvata i ljudski stvorene resurse: fizičke (naselja, infrastrukturne i privredne sisteme, spomenike kulture i ostale izgrađene objekte i fondove) i pojedine institucijalne, komunikacijske i informatičke resurse koji su od uticaja na organizaciju prostora.”⁵²

Za obavljanje sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu potrebno je postojanje određenih preduslova, kao što su: fizički resursi, ljudski resursi, novčani resursi, informacije, znanje i dr.

Svi fizički prostori, na kojima se turisti mogu baviti sportsko - rekreativnim aktivnostima, pripadaju sportsko - rekreativnim reursima u turizmu.

Prostorni resursi za razvoj sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu, mogu biti antropogeni ili prirodni fizički resursi.

U sledećoj tabeli br. 16, videćemo neke od prostornih resursa koji se koriste prilikom organizovanja aktivnosti u sportsko - rekreativnom turizmu.

Tabela 16. Prostorni resursi za razvoj sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu

Antropogeni resursi mogu biti:	Prirodni fizički resursi mogu biti:
• Stadioni • Arene • Sportsko - rekreativni centri • Hipodromi • Teniska igrališta • Otvoreni tereni za male sportove • Poligoni za vežbanje • Trim staze • Bazeni i dr.	• Mora (plivanje, jedrenje, ronjenje, surf...) • Jezera (veslanje, plivanje, skijanje...) • Reke (ribolov, rafting...) • Planine (lov, paraglajding, brdski biciklizam, pešačke ture...) • Šume (orijentaciono kretanje i dr.) • Stene (alpinističko penjanje i dr.) • Pećine - špilje (speleologija)⁵³ itd.

⁵² Marija M. Mičić (2010), „Turizam i prostor“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.51

⁵³ Speleologiju možemo ukratko opisati kao istraživanje jama i pećina. Sam pojam istraživanja predstavlja domen nauke i naučnog rada. Istraživači su osobe koje dolaze do novih zaključaka i spoznaja. Speleologija je dakle nauka, a speleolozi jedna vrsta naučnika. Upotrebljujući sve raspoložive tehnike, u koncept speleologije ulaze sve delatnosti koje se obavljaju u istraživanju pećina i jama, kao što su: ulaženje, proučavanje i tumačenje... Bez silazaka u speleološke objekte, bilo bi dakle nemoguće jedno ovakvo istraživanje. Silasci se izvođe posebnim tehnikama za šta je potrebna upotreba određenog fizičkog napora i kondicije za savladavanje mnogih prepreka u unutrašnjosti zemlje. S obzirom da je neophodan fizički napor i psihofizička spremnost za postizanje rezultata, ukoliko ovi akteri nisu profesionalni speleolozi i ne dobijaju nikakvu nadoknadu za uloženi trud, onda ovaj vid speleologije možemo svrstati i u rekreativni sport. Sportski rekreativci se opredeljuju za pomenutu sportsko-naučnu disciplinu iz više razloga, a posebno radi fizčkog napora i ispitivanja svojih granica i mogućnosti, ispitivanja nepoznatog i težnje da se nakon uloženog truda dožive sve lepote onih prirodnih prostora, koje je mali broj ljudi imao prilike da vidi.

3.4.1. Antropogeni resursi za razvoj sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu Crne Gore

„Sportski objekti u Crnoj Gori predstavljaju značajan sportski građevinski fond koji čine: 20 sportskih dvorana, kao samostalnih objekata ili u okviru sportskih centara sa ukupnom površinom od oko 74.878 m² i 27.560 tribinskih mesta za sedenje, 50 stadiona – fudbalskih igrališta ukupne površine 464.539 m² kapaciteta 81.600 mesta za sedenje; 79 otvorenih sportskih poligona ukupne površine 100.720 m²; 14 bazena od čega 5 zatvorenih i 9 otvorenih; 66 teniskih terena i 7 atletskih staza sa pratećim atletskim borilištima. Dakle, Crna Gora sa 620.029 građana i površinom od 13.812 km², raspolaže fondom sportskih objekata, čija gustina u prostoru predstavlja značajan potencijal i osnovu za dalji razvoj sporta.“⁵⁴

„Značajni sportski građevinski fond, kojim raspolaže primorje čine:

- 3 sportske dvorane, kao samostalni objekti ili u okviru sportskih centara (od kojih je jedna u izgradnji), sa oko 11.700 m² površine, kapaciteta gledališta 7.500 mesta;
- 5 stadiona (od čega 2 fudbalska, a 3 sa atletskom stazom), kapaciteta gledališta 6.000 mesta;
- 3 zatvorena bazena (od kojih je jedan u izgradnji), sa 10.700 m² površine, kapaciteta gledališta 2.900 mesta;
- 3 stadiona za male sportove;
- 1 stadion za fudbal na plaži,
- 2 velika kompleksa opremljenih i uređenih teniskih terena,
- 6 otvorenih bazena sa morskom vodom,
- 2 objekta za ostale sportske namene.“⁵⁵

“Prostorni raspored aktivnosti fizičke kulture je neravnomeran, naročito na opštinskom nivou. Ove aktivnosti najviše su razvijene u većim gradovima (u Podgorici, Nikšiću, Bijelom Polju, Pljevljima i Baru), naime, tamo gde je najviše stručnog kadra i zatvorenih i otvorenih sportskih objekata. U periodu 1993-2005. godine, u oblasti fizičke kulture ostvareno je sledeće:

- Izgrađene su sportske dvorane u Budvi (površine 4700 m²), Nikšiću (4900 m²), Bijelom Polju (4500 m²), Kolašinu (4200 m²) i Pljevljima (4500 m²);
- Još su u izgradnji sportski bazen u Budvi (4200 m²), sportski centar u Herceg Novom (4200 m²) i sportske dvorane u Baru (5000 m²) i Rožajama (4000 m²);
- U toku je dogradnja i adaptacija sportskog centra na Cetinju (sportske površine od 4500 m²) i sportskog centra u Podgorici.“⁵⁶

„Program za izgradnju, dogradnju i rekonstrukciju sportskih objekata u Crnoj Gori, uz moguće manje korekcije, čini Master plan ulaganja u infrastrukturu u sektorima obrazovanja, zdravlja, kulture, sporta i državne uprave, koji je utvrdila Vlada Crne Gore. Za sektor sporta, Master planom je definisano sljedeće:

⁵⁴ „Nacionalni program razvoja sporta u Crnoj Gori“ (2008), citirano prema Klarić, D. (2012), „Sportski turizam na crnogorskom primorju“, Fakultet za menadžment Herceg Novi, Budva, str.156

⁵⁵ MonteCEP - Centar za planiranje urbanog razvoja i RZUP - Republički zavod za urbanizam i projektovanje (2007), „Prostorni plan područja posebne namjene za morsko dobro“, Kotor - Podgorica, str.52

⁵⁶ Ministarstvo za ekonomski razvoj (2008), „Prostorni plan Crne Gore do 2020.godine“, Podgorica, str.83

- izgradnja sportske dvorane u Beranama (2011-2013);
- izgradnja sportske dvorane u Kotoru (2011-2013);
- izgradnja gradske sportske dvorane u Ulcinju (2011-2014);
- izgradnja sportske dvorane „Zeta“ (2011-2012);
- rekonstrukcija sportske dvorane u Kolašinu (2011-2013);
- izgradnja otvorenog bazena „Škver“ u Herceg Novom (2011-2012);
- izgradnja sportske dvorane u Gusinju (2011-2013);
- rekonstrukcija bazena „Nikša Bućin“ u Kotoru (2013-2014);
- dogradnja sportskog centra „Ada“ u Pljevljima (2013);
- dogradnja gradskog stadiona „Obilića poljana“ na Cetinju (2014-2017);
- izgradnja sportske dvorane na Žabljaku (2014-2016);
- izgradnja klizališta u Kolašinu (2015-2016);
- rekonstrukcija zatvorenog bazena u Nikšiću (2016-2018);
- rekonstrukcija sportske dvorane na Cetinju (2019-2020).⁵⁷

“U 2011. godini, Vlada je donela Nacionalni program za razvoj sporta sa pratećim akcionim planom za primenu ovog dokumenta u periodu od 2012. do 2016. godine. Nacionalni program je prepoznao određene pretnje od narušavanja integriteta crnogorskog sporta, poput nedovoljne transparentnosti raspodele javnih sredstava sportskim organizacijama, naročito ukazujući na nedovoljnu formalizovanost, tj. “stihijsko raspoređivanje sredstava bez tačno utvrđenih kriterijuma” od strane lokalne administracije.”⁵⁸

Prema rečima Igora Vašurevića direktora “UMS”, implementaciju Nacionalnog programa razvoja sporta (NPRS) sprovodi Uprava za mlade i sport (UMS) preko, Zakona o sportu, prepoznatih sportskih organizacija i njihovih programa.⁵⁹

U cilju prikupljanja podataka o trenutnom stanju i funkcionalnosti ovih, a i drugih antropogenih sportskih resursa koji nisu pomenuti, a koji mogu služiti u svrhe sportsko - rekreativnog turizma Crne Gore, poslali smo upite putem e-maila na 26 adresa: Turističkoj organizaciji Crne Gore, Ministarstvu održivog razvoja i turizma, Ministarstvu prosvjete i sporta, Olimpijskom komitetu Crne Gore, Upravi za mlade i sport (UMS), dvadeset i jednoj Opštinskoj upravi u Crnoj Gori (u cilju prikupljanja pojedinačnih podataka po opštinama). Od 26 poslatih upita, sa samo 4 adrese dobili smo odgovore i to od strane Opštinskih uprava: Tivat, Pljevlja, Žabljak i Mojkovac. Pomenuti odgovori dobijeni od opština nalaze se u prilogu ovoga master rada.

„Očigledno je da Crna Gora raspolaže fondom sportskih objekata, čija gustina u prostoru predstavlja ne samo značajan potencijal i osnovu za dalji razvoj sporta, već i povoljnost, kada je reč o sportskoj kulturi, i edukativnoj i zdravstvenoj funkciji sporta. Iskustva proteklog perioda ukazuju na nedovoljno usmeren planski pristup realizaciji sportskih objekata, kada je u pitanju njihov prostorni raspored na nivou Republike. S

⁵⁷ Vlada Crne Gore (2011), “Nacionalni program razvoja sporta u Crnoj Gori”, Podgorica. Dostupno na <http://www.upravazamladeisport.me/me/nacionalni-program-razvoja-sporta> (Posećeno 17.06.2014. godine)

⁵⁸ Milošević, M. (2012), „Rizici korupcije u crnogorskom sportu“, Institut Alternativa, Podgorica, str.3

⁵⁹ Vidi više na sajtu dnevnih novina Vijesti. Dostupno na <http://www.vijesti.me/sport/vusurovic-sport-je-drzavni-interes-clanak-169566> (Posećeno 20.06.2014.godine; kao i o delatnosti “UMS” na sajtu Uprave za mlade i sport. Dostupno na <http://www.upravazamladeisport.me/me/djelatnost-uprave-za-mlade-i-sport> (Posećeno 22.06.2014. godine)

druge strane, lokacije pojedinih izgrađenih objekata su bremenite problemima izazvanim nedostatkom potrebnog prostora i saobraćajne infrastrukture. Stiče se utisak da su pojedini objekti i centri više "umetani" u gradska tkiva, nego što su rezultat adekvatno osmišljenog urbanističkog tretmana. Kapaciteti objekata, pre svega u gledalištima, unutrašnjim komunikacijama i vansportskim sadržajima, skoro po pravilu su predimenzionisani. Građevinsko stanje fonda se, generalno posmatrano, ne može oceniti zadovoljavajućim.⁶⁰

Ukoliko bismo sadašnje stanje većine izgrađenih sportsko - rekreativnih objekata u Crnoj Gori uporedili sa svetskim tržištem, videli bi smo da je neophodno ogromno ulaganje za postizanje svetski atraktivnog izgleda i potrebne funkcionalnosti objekata, u cilju zadovoljavanja potreba sve zahtevnijih sportsko - rekreativnih turista.

Pored rekonstrukcije postojećih i izgradnje novih antropogenih objekata, nadovezuju se i dodatni troškovi za njihovo opremanje i održavanje, u zavisnosti od tipa pružanja sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu, kao npr.:

- Sprave i uređaji
- Vozila
- Merni i signalizacioni uređaji
- Kompjuterska oprema
- Sirovine
- Energenti
- Rezervni delovi
- Pribor za rad
- Sredstva za održavanje
- Ljudski potencijal i dr.

S obzirom da Crna Gora nije platežno sposobna za izgradnju svetski skupocenih sportskih kompleksa (dok sa druge strane imidž Crne Gore uglavnom je zasnovan na raznolikosti njene prirode i prirodnim vrednostima), u ovome radu stavićemo akcenat na iskorišćavanje postojećih prirodnih potencijala pomenute destinacije, kako bi se sa minimumom ulaganja uticalo na dalji razvoj sportsko - rekreativnog turizma na ovoj destinaciji.

3.4.2. Prirodni resursi za razvoj sportsko - rekreativnog turizma Crne Gore

Sa prirodnim lepotama i sunčanim vremenom tokom skoro cele godine, teritorijalna oblast Crne Gore ima velikih potencijala za razvoj različitih oblika sportsko - rekreativnog turizma u prirodnom okruženju. Na maloj razdaljini u kratkom vremenskom periodu, pruža se mogućnost prelaska iz priobalnog područja, do regija visokih planinskih masiva. Turisti se tako u istom danu mogu kupati na moru, a zatim splavariti na reci ili planinariti, i sl.

U strategiji razvoja turizma do 2020. godine, Crna Gora kao turistička destinacija podeljena je na šest klastera, koji se međusobno razlikuju po karakteristikama

⁶⁰ MonteCEP - Centar za planiranje urbanog razvoja i RZUP - Republički zavod za urbanizam i projektovanje (2007), "Prostorni plan područja posebne namjene za morsko dobro", Kotor – Podgorica, str.52

predela i kultura. Prema ovoj klasifikaciji, pokušaćemo sagledati kojim sportsko rekreativnim aktivnostima u turizmu pogoduju određeni tereni.

Prvi klaster obuhvata strmu i stenovitu obalu od Luštice do Ulcinja, sa brojnim kupališnim zalivima. Centar je plažnog turizma sa poznatim, najčešće modernim kupališnim mestima, kao što su Budva i Bečići. Ovome delu pripada opština Bar sa standardima od 2 do 4 zvezdice, i opština Budva sa standardima od 3 do 5 zvezdica. Klaster je pogodan, osim kupališnog turizma, i za razvoj sportsko - rekreativnih ponuda u vidu velnesa, fitnesa, jahtinga, krstarenja, planinarenja, ronjenja, skijanja na vodi, i ostalih pojedinačnih i grupno organizovanih sportova na plaži i vodi.

Drugom klasteru pripada opština Ulcinj. Grad je sa primesama orijentalizma i najdužom peščanom plažom južnog Jadrana, Adom Bojanom i Valdanosom. Ovom delu pripadaju hotelski standardi od 3 do 5 zvezdica, sa Velikom plažom koja predstavlja veliki razvojni potencijal crnogorskog turizma. Osim kupališnog, od sportsko - rekreativnih aktivnosti ovaj klaster pogodan je za razvoj kitesurfinga i windsurfinga, paraglajdinga, ribolova, ronjenja, jahanja konja po peščanoj plaži, do izgradnje golf terena.

Treći klaster obuhvata Bokokotorski zaliv, i okružen je strmim liticama koje se visoko uzdižu iznad nivoa mora, sa ostacima mletačke kulture. Jedinstven je na Mediteranu i najpogodniji za razvoj visoko-kvalitetne ponude u Tivatskom zalivu i na poluostrvu Luštica. Stvaranje boljih uslova aktivnim turistima, od čega posebno biciklistima i pešacima (na priobalnom pojasu zaliva, sa poluostrvom Vrmac), rezultiralo bi produžetkom sezone i boljem pozicioniranju ovog dela primorja. Bokokotorski zaliv u svojoj ponudi uglavnom čini vrhunsko hotelijerstvo i mali porodični hoteli sa 3 do 5 zvezdica. Od sportsko - rekreativnih aktivnosti ovaj klaster pogodan je za razvoj plažnog turizma, zdravstvenog turizma sa laganim fitnes aktivnostima, regata svih vrsta, veslačkih sportova tokom zime, ronjenja, pešačkih tura, planinskog i priobalnog biciklizma, penjanja, nautičkog jahting turizma, izgradnje golf terena i itd.

“Boka kotorska kao jezgro razvoja i, vezujući se za nju, cela Crna Gora mogla bi se razviti u Eldorado planinskih biciklista – kao vodeća destinacija mediteranskog tržišta u ovoj oblasti.”⁶¹

Četvrtom klasteru pripada stara prestonica Cetinje i Skadarsko jezero. Ovo su dva unikata zbog njihovog istorijskog značaja, raznolikosti flore i faune i fascinantnih pejzaža na jezeru. Što se tiče smeštajnih kapaciteta, za ovaj klaster možemo reći da nije na zavidnom nivou, s obzirom da osim hotela „Grand“ sa standardom od 3 zvezdice (koji je potpuno zastareo i jednoličan), i manjih hotela i pansiona na Rijeci Crnojevića, Ivanovim koritima i u Virpazaru, ne postoji drugi prihvatljivi smeštaj. Cetinje kao kulturni centar sa svim atrakcijama okoline, povezan je i umrežen biciklističkim i pešačkim stazama. Na ovom području od važnosti je nastojati na očuvanju prirodne sredine i lokalnog identiteta, uz dozvoljene aktivnosti koje ne štete životnoj sredini. Od sportsko - rekreativnih aktivnosti u prirodnom okruženju, možemo izdvojiti avanturistički park Lovćen na Ivanovim koritima (na prostoru Nacionalnog

⁶¹ Više o planinskom biciklizmu Boka Kotorske u: DEG - Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH i AS&P - Albert Speer & Partner GmbH Architekten, Planer (2003), „Prostorni koncept za turistički razvoj regiona Boka Kotorska - Regionalni Master plan za turizam“, Frankfurt, str 58-59

parka "Lovćen"), u neposrednoj blizini odmarališta, odnosno bungalova nacionalnog parka. Prostire se na površini od 2 hektara, gde je izgrađeno 7 staza prilagođenih sportskim i ekstremno adrenalinskim aktivnostima. Što se Nacionalnog parka „Skadarsko jezero“ tiče, pogodan je za pešačke i biciklističke ture, posmatranje ptica, krstarenje jezerom, sportski ribolov, jedrenje na dasci, kajaking i dr.

Peti klaster obuhvata površinu planinskih predela Durmitora i Sinjajevine sa kanjonom Tare i Nacionalnim parkom. Durmitor se nalazi na UNESCO-voj listi svetske kulturne baštine, i ova oblast zaštićena je kao nacionalni park. Međutim, i pored navedenih prednosti ovde je hotelijerstvo loše razvijeno, tako da ni kompletna turistička ponuda nije mogla bolje napredovati. Od sportsko - rekreativnih aktivnosti pružaju se razne mogućnosti, od kojih najatraktivnija ponuda Nacionalnog parka "Durmitor" je splavarenje (rafting) Tarom, kroz najdublji kanjon Evrope. Od sportsko-rekreativnih aktivnosti, ovaj predeo pruža mogućnost pešačenja obodom Crnog jezera, kojim se pruža staza dužine 4 km. Ovde postoje tri markirane pešačke staze (jedna od najbolje markiranih planina u Evropi) koje vode do Barnog, Zminjeg i Vražjeg jezera, što posetiocima daje mogućnost planinarenja sa vodičem ili bez njega. Pored markiranih staza koje vode na neke od vrhova Durmitora, postoji i pregršt jama i pećina za ljubitelje speleologije, kao i vodenih površina reke Tare, Crnog i Vražijeg jezera, koje su privlačne za bavljenje sportskim ribolovom. Što se Žabljaka tiče, kao gradić nije previše atraktivan bez centra u kojem se odvija život. Od sportsko - rekreativnih aktivnosti na ovom prostoru izdvaja se skijalište Savin kuk, koje u svojoj ponudi ima staze svih nivoa, sa fantastičnom prirodom u gornjoj trećini staze. Pored skijališnog turizma, klaster je takođe pogodan i za razvoj paraglajdinga, planinskog biciklizma, orijentacionog trčanja, alpinizma, speleologije i dr.

Šestom klasteru pripadaju planinski predeli Bjelasice, Komova i Prokletija. Još davne 1960. godine Prokletije su postale zanimljive za mnoge alpiniste iz zemlje i inostranstva. U narodu su poznate kao „zabranjene planine“ jer postoji dosta opasnih mesta na njenim prevojima i vrletima (u neposrednoj blizini poznatih vrhova Zla Kolata, Koplje, Karanfili), kao i mnogih drugih koji se nalaze na ovom masivu. Osim „rizičnih“, Prokletije poseduju i bezbedna, turistički atraktivna područja za posetioce (koja obuhvataju predele oko Skakavice, vodopad i kanjon Grlje, mnogo pećina, atraktivne Ali-pašine izvore, brze planinske reke i sl.), a najlepše ih je doživeti na pešačkim i biciklističkim turama. Što se tiče plavsko-gusinjskog dela Prokletija, teren ima odličnih potencijala za izgradnju ski-staza koje bi po strukturi mogle parirati velikim evropskim centrima, sa sadržajem svih takmičarskih disciplina: od nordijskog skijanja, slaloma, veleslaloma, spusta pa do rekreativnog skijanja. S druge strane, na već aktuelnom skijalištu u Kolašinu, staze i tehnička opremljenost obezbeđuju prostor istovremeno za više od 10 000 skijaša. Ukupna dužina staza je oko 30km (ovde spada i 10km potpuno novih staza) za sve kategorije skijaša. Kapacitet ski - liftova i žičara ja oko 6.300 skijaša na sat. Mnoštvo staza različitih po dužini i težini, stoji na raspolaganju sportsko - rekreativnim turistima tokom čitave skijaške sezone. U planu su i investicije koje uključuju i proizvodnju veštačkog snega, čime bi se produžila zimska skijaška sezona. U letnjem periodu region predstavlja atraktivnu oblast za pešačenje i planinski biciklizam, sa Nacionalnim parkom "Biogradska gora". Od sportsko - rekreativnih aktivnosti, prostor Bjelasice i Komova pogodan je za razvoj planinskih centara, ekološko - avanturističkih parkova i golf naselja. Biciklizam, pešačke i kajakaške ture (kao dopuna raftingu na Tari i Limu) su takođe sastavni deo potencijala ovog prostora pored skijališnog turizma. Uz razvoj atraktivnog koncepta

planinarskih, pešačkih i biciklističkih staza, trebalo bi uključiti uređenje i označavanje postojećih staza, sa razvojem novih koje bi se međusobno spajale i povezivale, uz izgradnju punktova za odmor i vidikovcima na različitim lokacijama.

“Zona planinskog centra Komovi i Eco avanturističkog parka se nalazi u centralnom dijelu područja Komova na teritoriji opština Kolašin i Andrijevica. Planinski vrhovi Komova su suviše strmi za komercijalno skijanje ali su povoljni za ekstremne sportove.”⁶²

3.5. Stepen iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore

“Statistička istraživanja u turizmu sprovode se na osnovu Zakona o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike ("Sl. list Crne Gore", br. 18/12). Cilj istraživanja statistike turizma je da obezbedi kvalitetne podatke za kreiranje turističke politike, strategije razvoja turizma kao i ostalih potreba domaćih i inostranih korisnika. Istraživanjima se prati turistički promet (dolasci i noćenja) domaćih i stranih turista u svim vrstama objekata za smeštaj (hoteli, moteli, kampovi, odmarališta, privatni smeštaj) u Crnoj Gori, kao i broj dolazaka brodova na kružnom putovanja, plovila za sport i razonodu, i broj putnika koji na ovaj način posećuju zemlju.”⁶³

“Statistika turizma pokriva ugostiteljske i druge organizacije koje pružaju usluge smeštaja turistima (hoteli, moteli, kampovi, odmarališta), odnosno koje posreduju u pružanju tih usluga (agencije). Ovim istraživanjem su obuhvaćena i lica koja se bave pružanjem usluga smeštaja u privatnim kućama i sobama. Istraživanje se sprovodi na potpunom obuhvatu (21 opština u Crnoj Gori). Istraživanja koja se odnose na broj dolazaka brodova na kružnom putovanju, plovila za sport i razonodu, kao i broj putnika koji na ovaj način posećuju zemlju pokrivaju Lučke kapetanije Bar i Kotor, tj. njihove ispostave koje su nadležne za izdavanje odobrenja za plovību ovim plovilima u teritorijalnom moru Crne Gore. Izvor podataka je knjiga gostiju, koju su obavezni da vode svi subjekti koji se bave pružanjem usluge smeštaja turistima i Lučke kapetanije Bar i Kotor, tj. njihove ispostave.”⁶⁴

Najzad, u MONSTAT-ovim saopštenjima iz oblasti sporta i rekreacije u turizmu, jedino se mogu naći detaljno obrađeni podaci, koji između ostalog obuhvataju i sportsku rekreaciju u okviru nautičkog turizma, na osnovu zabeleženih podataka o količini i vrsti stranih plovila koja su uplovila u vode Crne Gore.

S obzirom da nismo naišli na zvanično objavljene podatke, u cilju prikupljanja informacija o stepenu iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore, pored MONSTAT-a kontaktirali smo putem e-maila: NTO CG, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Ministarstvo prosvete i sporta, Olimpijski komitet Crne Gore, 21 Opštinsku upravu u Crnoj Gori (u cilju prikupljanja pojedinačnih podataka po opštinama).

⁶² Vidi više: Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine (2010), *Prostorni plan posebne namjene "Bjelasica - Komovi"*, Podgorica

⁶³ Sajt Zavoda za statistiku Crne Gore. Dostupno na <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=43&pageid=43> (Posećeno 24.01.2012.god.)

⁶⁴ Sajt Zavoda za statistiku Crne Gore. Dostupno na <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=43&pageid=43> (Posećeno 24.01.2012.god.)

Od ukupno 26 adresa na koje smo od juna meseca 2012. godine poslali upite, sa čak 19 nije stigao nikakav odgovor. Od preostalih 7 institucija koje su nam odgovorile, ni jedna nije posedovala podatke o stepenu iskorišćenosti sportsko-rekreativnih centara u turizmu Crne Gore, niti je znala ko bi takve podatke mogao posedovati.

Na osnovu navedenog, možemo konstatovati da do tačnih i sveobuhvatnih statističkih podataka o stepenu iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore trenutno je gotovo nemoguće doći, iz razloga što se popisom, evidencijom, kao i ovom problematikom još uvek niko nije ozbiljnije bavio.

3.5.1. Turističke *loyalty* kartice

Praćenje stepena iskorišćenosti sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore neophodno je radi boljeg sagledavanja potreba i privrženosti ove vrste turista. Nažalost, još uvek se u sportsko - rekreativnim centrima korisnici usluga ne raščlanjavaju na „domaće“ i „turiste“, pa se za iste i ne vodi posebna evidencija koja bi bila poželjna. Ukoliko bi se evidencija u budućnosti obavljala ručnim putem (upisom u knjige evidencije od strane radnika u sportsko - rekreativnim centrima), zahtevala bi dodatno vreme kao i ostavila mogućnost nekontrolisanih propusta. Isto tako, od pružaoca usluga nije jednostavno tražiti ovu vrstu dodatnog angažovanja. Stoga bi trebalo razmisliti o puštanju u opticaj turističkih *loyalty* kartica, koje predstavljaju odličnu soluciju kako za korisnike, tako i za pružaoce usluga.

Ove kartice prvenstveno trebaju sadržati lične podatke korisnika (obrazovanje, starosnu dob, zemlju odakle dolaze i dr.), a zatim u našem slučaju i evidentirati promet sportske rekreacije u turizmu, od čega posebno:

- vrstu sportsko - rekreativnih usluga koje upražnjava korisnik na destinaciji;
- lokacije sportsko - rekreativnih centara gde korisnik upražnjava sportsko - rekreativne aktivnosti;
- period korišćenja (sezona ili van sezone, mesec, dan, vreme);
- količinu inteziteta (jednom dnevno, tri puta nedeljno...);
- naplaćen iznos korisniku za pružene usluge sportsko - rekreativnih sadržaja i dr.

Smatramo da se ovim putem najbolje može pratiti stepen iskorišćenosti, koji naravno ne bi mogao predstavljati ukupni promet ove vrste proizvoda i usluga u turizmu Crne Gore, jer moramo računati da će i dalje postojati jedan broj korisnika koji iz nekih razloga neće koristiti turističke kartice. Taj broj korisnika može se nastojati smanjiti na način što će se pored lake dostupnosti kartica, korisnicima istih omogućiti brojni popusti i druge povoljnosti, od strane različitih pružaoca sportsko - rekreativnih usluga u turizmu Crne Gore. Sa druge strane, kako bi ukupna ponuda sa turističkih kartica bila brojnija i raznovrsnija, potrebno je, razume se, uključiti i što veći broj pružaoca tih usluga. Markentiška podrška i prilika za odličnom promocijom sopstvenih proizvoda koje nudi turistička kartica, verujemo da će podstaći interese nosioca ovih ponuda za pristupanjem u jedinstvenu bazu sistema, kako bi dodatno unapredili sopstveno poslovanje. Sportsko - rekreativni sadržaji na ovaj način biće lakše dostupni ciljnoj grupaciji koja traga za atraktivnim promocijama i pogodnostima, kao i doprineti boljem prometu roba i usluga ovih subjekata.

Osim u pomenutoj oblasti sportsko - rekreativnog turizma, kartica bi trebala obilovati ponudama i iz svih ostalih segmenata crnogorskog turizma. Tako da je u ovu bazu od važnosti uključiti i razne druge sadržaje na destinaciji kao što su gradski muzeji, restorani, uslužne delatnosti, gradski prevoz i ostalo.

Potpuna usmerenost prema kupcu i omogućavanje dodatnih pogodnosti, u zamenu za njegovu vernost imperativ su modernog i uspešnog poslovanja. Turističke kartice najbolji su način upoznavanja turista sa sadržajem destinacije na najjednostavniji i najpovoljniji način, nudeći korisnicima skup više različitih elemenata na jednom mestu po najpovoljnijoj ceni. Uz blagodati tehnoloških dostignuća zavisno od potreba funkcionalnosti, danas kartice mogu imati ugrađen kontaktni, beskontaktni čip ili magnetnu traku, a isto tako i kombinaciju navedenog. Preko turističkih *loyalty* kartica može se ponuditi celi niz najraznovrsnijih proizvoda za sakupljanje bodova i ostvarivanja pogodnosti (poput popusta ili nagrada u sportskim centrima, trgovinama, restoranima, hotelima, klubovima, barovima, benzinskim pumpama i sl.), a sve to u potpunosti prilagođeno zahtevima kupaca, odnosno prema programu prodavaca.

3.6. Sportsko - rekreativna ponuda u turizmu Crne Gore

Kako bismo došli do podataka o sportsko – rekreativnoj ponudi koje se pružaju u turizmu Crne Gore, kao i u prethodna 2 poglavlja uputili smo e-maileve pojedinim institucijama: Ministarstvu održivog razvoja i turizma, Ministarstvu prosvete i sporta, Olimpijskom komitetu Crne Gore i 21 opštinskoj upravi u Crnoj Gori (u cilju prikupljanja pojedinačnih podataka po opštinama). Međutim, niko od pomenutih nije znao ko bi te podatke mogao posedovati.

S obzirom da nismo naišli na zvaničan popis organizatora sportske rekreacije u turizmu Crne Gore, pretragom promovisanih aktivnosti putem interneta pristupićemo metodi sagledavanja sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore. Povešćemo se pretpostavkom da u današnjem vremenu web - marketing predstavlja jedan od glavnih kanala promovisanja proizvoda i usluga. Stoga smo pristupili internet pretrazi, gde smo uvideli da najveći broj ponuda dolazi sa sajta Nacionalne turističke organizacije Crne Gore.

“Organizacije koje se bave aktivnostima marketinga destinacija nisu dugo čekale da iskoriste Internet za ovakve aktivnosti. Sve značajnije destinacije u svetu, ali i one manje poznate imaju svoje Internet prezentacije. Naravno da one značajnije ulažu obimna finansijska sredstva u Internet marketing.”⁶⁵

Služeći se filterima zvanične web - prezentacije turizma Crne Gore, prema vrsti sadržaja sporta i rekreacije, došli smo do sledećeg broja ponuda koje su predstavljene na sajtu NTO CG, čije rezultate predstavljamo u tabeli 17.

⁶⁵ Zečević, B. (2007), “Marketing turističkih destinacija - uloga informacione tehnologije”, Jugo knjiga komerc, Beograd, str. 229

Tabela 17. Broj predstavljenih ponuda na zvaničnoj prezentaciji NTO CG, prema vrsti ponuđenih sadržaja sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore

Vrste ponuđenih sadržaja sporta i rekreacije na zvaničnoj prezentaciji turizma Crne Gore	Broj ponuđenih sadržaja sporta i rekreacije na zvaničnoj prezentaciji turizma Crne Gore
1. Alpinizam	14 ponuda
2. Atletika	0 ponuda
3. Auto moto staze	0 ponuda
4. Avanturistički i zabavni parkovi	2 ponude
5. <i>Ballooning</i>	1 ponuda
6. Bazeni	0 ponuda
7. Biciklističke staze	0 ponuda
8. Biciklizam	5 ponuda
9. Bilijar	0 ponuda
10. Borilački sportovi/veštine	0 ponuda
11. <i>Canyoning</i>	4 ponude
12. Dečija igrališta/igraonice za decu	0 ponuda
13. <i>Fitness & SPA</i>	2 ponude
14. Foto safari	2 ponude
15. Fudbal	0 ponuda
16. Golf tereni	0 ponuda
17. <i>Hiking/trekking</i>	21 ponuda
18. Izletišta	4 ponude
19. Iznajmljivanje letilica	0 ponuda
20. Iznajmljivanje opreme	0 ponuda
21. Jahanje	5 ponuda
22. <i>Jahting</i>	13 ponuda
23. Jedrenje	4 ponude
24. <i>Kajaking</i>	1 ponuda
25. <i>Kitesurfing/windsurfing</i>	4 ponude
26. Krstarenje	2 ponude
27. Kuglanje	0 ponuda
28. Odbojka	0 ponuda
29. <i>Off road</i>	3 ponude
30. <i>Paintball</i>	0 ponuda
31. <i>Paragliding</i>	5 ponuda
32. Pešačke staze	2 ponude
33. Ples	0 ponuda
34. Plivanje	0 ponuda
35. Posmatranje ptica	1 ponuda
36. Rafting	11 ponuda
37. <i>Rent-a-bike/Mountain bike</i>	0 ponuda
38. Ribolov	17 ponuda
39. Ronjenje	18 ponuda
40. Rukomet	0 ponuda
41. Ski (ski sportovi i ski centri, škole)	9 ponuda

skijanja)	
42. Ski staze	0 ponuda
43. Škole sportova	3 ponude
44. Speleologija	6 ponuda
45. Sportska oprema	1 ponuda
46. Sportske dvorane i sale	0 ponuda
47. Sportski centri/klubovi/tereni	1 ponuda
48. Sportsko penjanje	1 ponuda
49. Squash tereni	0 ponuda
50. Stadioni	0 ponuda
51. Staze za šetnju	2 ponude
52. Staze za trčanje	0 ponuda
53. Streljane	0 ponuda
54. Tenis	0 ponuda
55. Teniski tereni	0 ponuda
56. Tereni za male sportive	0 ponuda
57. Vaterpolo	0 ponuda
58. Vazduhoplovstvo	6 ponuda

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me/mjesta-kategorije/sport-i-rekreacija> (Posećeno 28.01.2013.godine)

Na osnovu predhodno prikazane tabele sportsko - rekreativnih ponuda, klasifikovanih prema sportskim sadržajima, možemo zaključiti da su trenutno u primorskom regionu najzastupljeniji sadržaji ronjenja i ribolova, dok u severnom regionu su to planinarenje i pešačenje.

Takođe analizom web prezentacije Nacionalne turističke organizacije Crne Gore, uočili smo da nema nikakvih informacija o pojedinim sportskim sadržajima u ponuđenim kategorijama pretrage koji se na istoimenom sajtu nalaze. Tačnije, sveukupnom analizom pomenute web prezentacije, došli smo do podataka da od objavljenih čak 58 opcija pretrage po vrsti sportskih sadržaja u turizmu Crne Gore, postoji čak 28 koje nemaju nikakvih informacija o ovim ponudama (nula rezultata), što čini ukupno skoro 50% nepotpunih ili neažuriranih podataka na ovome sajtu. Naime, reč je o tome, da na osnovu pretrage pomenutog sajta, za posledicu se stiče utisak da u Crnoj Gori ne postoji ni jedna ski staza, sportska dvorana i sala, stadion, teniski teren, teren za male sportove i dr., s obzirom da ulaskom na opciju pregleda ovih sadržaja, stranice prikazuju nula rezultata.

Na osnovu ovih rezultata možemo zaključiti, da prikazane informacije na web prezentaciji NTO CG ne daju tačan uvid u ponudu sportsko - rekreativnih sadržaja Crne Gore, ali s obzirom da ne postoji druga organizacija koja se bavi prikupljanjem ovih podataka, možemo slobodno reći za sajt NTO CG da trenutno predstavlja najobuhvatniju bazu podataka sportsko-rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore. Tačnije, broj svih ostalih ponuda prezentovanih na internetu, a koje se odnose na sport i rekreaciju u turizmu Crne Gore, ne prelaze 10% ukupnih vrednosti.

Povedeni uverenjem da su svi pružaoci usluga sportsko – rekreativnih aktivnosti, koji imaju kvalitetnu ponudu u turizmu Crne Gore, prepoznali značaj promocije istih

na sajtu NTO CG, kao jedine baze koja objedinjuje i promoviše ovu vrstu ponuda, uradili smo detaljnu analizu tih ponuda kako bismo došli do trenutnih vrednosti.

Da bismo izvršili detaljan pregled u napravljenim tabelama unosili smo podatke koji su se mogli naći putem internet pretrage zvaničnog sajta Nacionalne turističke organizacije Crne Gore.

Analiza je teritorijalno obuhvatila kompletnu oblast Crne Gore, sagledavajući njen primorski, planinski i središnji region, a za svaki od pomenutih odnosila se na:

1. Sportsko - rekreativnu ponudu u turizmu Crne Gore;
2. Naziv i sedište organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore;
3. Pregled lokaliteta gde se organizuju sportsko - rekreativne aktivnosti u Crnoj Gori.

Analiza treba dati odgovore na pitanja:

- A) Preko kojih institucionalnih oblika su organizovane sportsko - rekreativne aktivnosti u turizmu Crne Gore?*
- B) U kojoj meri je prisutna sportsko - rekreativna ponuda u turizmu Crne Gore, prema sedištu pružaoca usluga u primorskom, planinskom i središnjem regionu?*
- C) Na kojim lokacijama organizatori sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu Crne Gore pružaju svoje usluge?*
- D) Koliko web prezentacija Nacionalne turističke organizacije Crne Gore, daje ažurne informacije i informativno zadovoljava potrebe sportsko - rekreativnih turista?*

Kompletna analiza sajta NTO CG sastojala se iz dve etape, od kojih je prva izvršena u aprilu 2012. godine, a druga godinu dana kasnije u aprilu 2013. godine, kako bi se uočile promene na godišnjem nivou.

3.6.1. Rezultati analize prisutnosti sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore

Tabela 18. Ponude koje su se nalazile u pretrazi kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG u aprilu 2012.godine, a ne nalaze se više u istoj aprila 2013.godine

	Naziv i sedište organizatora / posrednika sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore	Ponuda organizatora / posrednika sportsko-rekreativnih sadržaja u Crnoj Gori	Pregled lokaliteta gde organizator / posrednik ostvaruje promet sportsko - rekreativnih usluga u Crnoj Gori
1	Paragliding Montenegro - Budva	<i>Paragliding</i>	
2	Explorer - Kolašin	Alpinizam, biciklizam, foto safari, planinske ture(pešečenje), jahanje, jedrenje, kajaking, <i>kitesurfing</i> , <i>off road</i> , <i>paintball</i> , plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, rafting, ribolov, ronjenje, ski, speleologija, <i>windsurfing</i>	Reka Tara, planina Bjelasica, planina Durmitor, planina Sinjajevina, Moračke planine, planina Kuče, planina Prokletije, Biogradskog jezera, Kolšin, Kanjon Nevidio, Đalovića pećina, reka Mrtvica, Kanjon Morače, Crno jezero, Kapetanovo jezero, Rikavačko jezero, reka Ljuča, Plavsko jezero, Brajići(more), Sušičko jezero
3	Eco-tours - Kolašin	Alpinizam, biciklizam, foto safari, planinske ture(pešačenje), jahanje, <i>kayaking</i> , <i>kitesurfing</i> , <i>off road</i> , <i>paintball</i> , rafting, ribolov, ronjenje, ski, speleologija,	Planine: Bjelasica, Durmitor, Sinjajevina i Komova, Moračke planine, Kucame i Prokletije. Biogradsko jezero, Crno jezero, Plavsko jezero i Alipašini izvori, reka Tara, Vražije jezero
4	Rams - Bijelo Polje	Alpinizam, jahanje, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ribolov, ski, speleologija	Krnovo i Kolašin

5	Raymond - Budva	Alpinizam, biciklizam, jahanje, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, ribolov, ronjenje, ski, speleologija, <i>windsurfing</i>	
6	Adria D.M.C. - Budva	Alpinizam, bicklizam, jahanje, jedrenje, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ribolov, ronjenje, ski, speleologija	
7	Express Tours - Podgorica	Alpinizam, biciklizam, foto safari, jahanje, <i>kayaking, off road, paintball</i> , plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, <i>rafting</i> , ribolov, ronjenje, ski	
8	Daisy travel - Bijelo Polje	Alpinizam, bicklizam, <i>hiking</i> , ski, speleologija	
9	R-Tours Montenegro d.o.o. - Budva	Plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ribolov, ronjenje, <i>rafting</i>	Kotor, Bokakotorski zaliv, reka Tara
10	La Bosta-Herceg Novi	Biciklizam, jahanje, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ronjenje, ski speleologija,	Planine: Durmtor, Bjelasica, Sinjevina, Skadarsko jezero, Perast, Kotor, Gospa od Skrpjela, Risan reka Tara
11	Alfa Tours - Budva	Biciklizam, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima	Reka Tara, Cetinje, Kotor, Skadrasko jezero, Bokakotorski zaliv, Žabjak, Ulcinj
12	Eastwest Voyage - Podgorica	Biciklizam, jedrenje, ronjenje, ski	

1 3	Nikeza tours d.o.o. - Ulcinj	Plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, ribolov, ronjenje, ski, <i>windsurfing</i>	Bokakotorski zaliv, Skadarsko jezero, reka Tara, Kanjoni Crne Gore
1 4	Agirana Travel - Ulcinj	Jahanje, ribolov, ronjenje, <i>windsurfing</i>	Stari Bar, Boka Kotorska, Lovcen, Dubrovnik, Skadarsko jezero, reka Tara, Sveti Stefan, Brajici, Lovcen, Buljarice, Vršuta, Ulcinj
1 5	Silver Holiday d.o.o. - Budva	Jahanje, ribolov, ronjenje, ski	Ulcinj, Budva, Bar, Kotor, Sveti Stefan, reka Tara, Lovćen
1 6	Grand d.o.o. - Podgorica	Jahanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ronjenje, ski	Skadrasko jezero, reka Tara
1 7	Žabljak turist - Žabljak	Jahanje, ski, <i>rafting</i> , kajak, džip safari, bandži, <i>paintball</i>	Reka Tara, planina Bjelasica, planina Durmitor, planina Sinjajevina, Moračke
1 8	Adventure Montenegro Travel Agency - Kotor	<i>Kayaking, hiking, rafting</i> , plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, ribolov	Kotor, Tivat, reka Tara, Lovćen, Vrmac
1 9	Adria travel - Budva	Posmatranje ptica, ronjenje, ski	Bokakotorski zaliv, Skadarsko jezero, Adu Bojanu, Kanjone reke Tare i Morače, Mini Montenegro tura (Cetinje, Lovćen, Njeguši), rafting Tare
2 0	Inrut d.o.o. - Podgorica	Ski	
2 1	Etno selo Izlazak - Plužine	Biciklizam, <i>hiking</i> , krstarenje, <i>rafting</i> , fotosafari	Pivsko jezero, reka Tara, planina Durmitor
2 2	Kula Damjanova - Plav	Biciklizam, <i>hiking</i> , ribolov, jahanje	Plavsko jezero

2 3	NP Durmitor - Žabljak	Alpinizam, biciklizam, foto safari, planinske ture (pešačenje), jahanje, rafting, ribolov, ski, speleologija, sportsko penjanje	Crno jezero, Zminje jezero, Jablan jezero, Ledena pećina, Bobotov kuk, reka Tara, Vražije jezero, Stanaj, Žabljačke livade, Plavne, Raduš
2 4	NP Lovćen - Cetinje	Biciklizam, foto safari, <i>hiking</i> , jahanje, paragliding	Lovćen i okolina
2 5	NP Biogradska gora - Kolašin	<i>Hiking</i> , pešačenje, biciklizam, <i>rafting</i> , krstarenje, sportski ribolov, posmatranje ptica	Biogradsko jezero, Biogradska gora
2 6	Meridian D.M.C. - Kotor	Alpinizam, biciklizam, jahanje, jedrenje, ples, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ribolov, ski, speleologija, vazduhoplovstvo	
2 7	Globus Tours d.o.o. - Podgorica	Ples, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, <i>rafting</i> , ronjenje, ski	

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Tabela 19. Ponude koje su se nalazile u pretrazi kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG u aprilu 2012. godine, a nalaze se u istoj i aprila 2013. godine

	Naziv i sedište organizatora / posrednika sportsko rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore	Ponuda organizatora / posrednika sportsko rekreativnih sadržaja u Crnoj Gori	Pregled lokaliteta gde organizator / posrednik ostvaruje promet sportsko rekreativnih usluga u Crnoj Gori
1	Planisko smučarski klub "Trebaljevo"- Kolašin	Alpinizam	Okolina Kolašina

2	Planinsko smučarski klub "Cmiljače" – Bijelo Polje	Alpinizam	Bjelopoljska strana Bjelasice
3	Montenegro Voyage - Podgorica	Alpinizam, biciklizam, jahanje, jedrenje, ples, plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, ribolov, ronjenje, ski, speleologija, vazduhoplovstvo	
4	Konjički klub Pony - Podgorica	Jahanje	Naselje Vranići
5	Porto Montenegro - Tivat	Jedrenje, planinarenje, trčanje i biciklizam	Bokakotorski zaliv, planina Lovćen, Skadarsko jezero, reka Tara
6	Eco-tours - Kolašin	Alpinizam, biciklizam, foto safari, planinske ture (pešačenje), jahanje, <i>kayaking, kitesurfing, off road, paintball, rafting,</i> ribolov, ronjenje, ski, speleologija	Planine: Bjelasica, Durmitor, Sinjajevina i Komova, Moračke planine, Kucame i Prokletije, Biogradsko jezero, Crno jezero, Plavsko jezero i Alipašini izvori, reka Tara, Vražije jezero
7	Ski centar Kolašin 1450 - Kolašin	Ski	Planina Bjelasica
8	DC Hobotnica – Herceg Novi	Ronjenje	Herceg Novi, Bar
9	P.U.Z. Eko Piva - Plužine	Šetnja, <i>hiking, trekking,</i> jahanje, <i>off road, rafting,</i> vazduhoplovstvo, krstarenje Pivskim jezerom	Reka Tara, Pivsko jezero, kanjoni: Nevidio, Skurda, Mrtvica i Komarnica, planine: Durmitor, Komovi, Maganik
1 0	Planinski klub Kondor - Nikšić	Alpinizam, <i>hiking, rafting,</i> speleologija, šetnja	
1 1	PSK Akovo – Bijelo Polje	Alpinizam, fotosafari, <i>hiking,</i> speleologija	

1 2	Planinarski klub "PIVA" - Plužine	<i>Hiking, rafting</i> , krstarenje Pivskim jezerom, biciklizam, pešičke ture, lov i ribolov, džip safari, kanjonig, jahanje, planinarenje	Planina Durmitor, Pivsko jezero, Stabanska jezera i Trnovačko jezero. Reke: Tara, Piva, Komarnica, Vrbnica i Sušica
1 3	Monte Marine Yachting - Kotor	<i>Jahting</i>	Kotor, Tivat, Herceg Novi, Budva
1 4	Speleological Society of Montenegro - Nikšić	Speleologija	
1 5	BCM - Kotor	<i>Jahting</i>	Bokakotorski zaliv
1 6	Mountaineering Association of Montenegro - Podgorica	Ski	
1 7	Center for protection and research of birds of Montenegro (CZIP) - Podgorica	Posmatranje ptica	
1 8	Riding club Vramac - Podgorica	Jahanje	
1 9	Subra – Herceg Novi (dva puta se ponavlja na sajtu)	<i>Hiking</i>	
2 0	DC Regionalni centar for divers training – Herceg Novi	Ronjenje	Bjela, Herceg Novi
2 1	Sport fishing federation of Montenegro - Podgorica	Ribolov	

2 2	DC Aquanaut Submarine Explorers Club - Podgorica	Ronjenje	Crnogorsko primorje
2 3	Diving Association of Montenegro - Podgorica	Ronjenje	
2 4	Ballooning club Budućnost - Podgorica	<i>Ballooning</i>	
2 5	DC Marina – Herceg Novi	Ronjenje	
2 6	Aeroclub Krila Podgorice - Podgorica	Vazduhoplovstvo	
2 7	Flying Associatoon of Montenegro - Podgorica	Vazduhoplovstvo	
2 8	Adria-fly - Podgorica	Vazduhoplovstvo	Herceg Novi, Nikšić
2 9	Planinski klub Visokogorci Crne Gore - Podgorica	<i>Alpinizam, canyonig, hiking/trekinig, rafting</i>	Planine: Bioč, Bjelasica, Durmitor, Komovi, Kučke planine: Žijovo, Lovćen, Maglić, Moračke planine, Orjen, Prokletije, Rumija, Sinjevin, Trnovački Durmitor, Volujak
3 0	DC Montenegro - Bar	Ronjenje	
3 1	Planinarsko smučarski klubovi Komovi - Podgorica	Biciklizam, <i>hiking/trekiking</i> , ski, šetanje	
3 2	Tara tour - Plužine	<i>Rafting</i> , džip safari, ronjenje, alpinizam	Reka Tara, kanjon Nevidio

3 3	Aero klub Nikšić - Nikšić	Vazduhoplovstvo	
3 4	Paragliding klub Dragon - Ulcinj	<i>Paragliding</i>	Velika plaža, Ada Bojana
3 5	Kite loop - Ulcinj	<i>Kitesurfing, windsurfing</i>	Ulcinj - Velika plaža
3 6	DC D'Olcinium - Ulcinj	Ronjenje	Ulcinj
3 7	Planinarski klub Gorica - Podgorica	Alpinizam, <i>hiking</i>	
3 8	Kitesurf club Dolcinium - Ulcinj	<i>Kitesurfing, windsurfing</i>	Ulcinj
3 9	Outdoor club - Podgorica	Alpinizam, biciklizam, <i>canoning</i> , speleologija, sportsko penjanje	Planine Crne Gore
4 0	Avel Yachting - Tivat	<i>Jahting</i>	Tivat
4 1	MIFIS - Budva	<i>Jahting</i>	Budva
4 2	Ski centar Javorovača - Žabljak	Ski	
4 3	Salon Yachts – Budva	<i>Jahting</i>	
4 4	Paragliding klub Dynamic – Bijelo Polje	<i>Paragliding</i>	
4 5	Big Game Montenegro - Budva	Ribolov	Budva, Maestral, Sveti Stefan
4 6	DC Deep&Blue - Budva	Ronjenje	
4 7	DC Prodiver Hydrotec - Budva	Ronjenje	Budva
4 8	Ski centar Savin Kuk - Žabljak	Ski	
4 9	SFA Plavsko jezero - Plav	Ribolov	

50	SFA Bajo Pivljanin - Plužine	Ribolov	
51	SFA Kolašin - Kolašin	Ribolov	
52	Skiing PSK Džambas - Mojkovac	Ski	
53	Explorer - Kolašin	Alpinizam, biciklizam, foto safari, planinske ture (pešečenje), jahanje, jedrenje, kajaking, <i>kitesurfing</i> , <i>off road</i> , <i>paintball</i> , plivanje, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, posmatranje ptica, <i>rafting</i> , ribolov, ronjenje, ski, speleologija, <i>windsurfing</i>	Reka Tara, planina Bjelasica, planina Durmitor, planina Sinjajevina, Moračke planine, planina Kuče, planina Prokletije, Biogradsko jezero, Kolašin, Kanjon Nevidio, Đalovića pećina, reka Mrtvica, Kanjon Morače, Crno jezero, Kapetanovo jezero, Rikavačko jezero, reka Ljuča, Plavsko jezero, Brajići(more), Sušičko jezero
54	SFA Lipljen – Pljevlja	Ribolov	
55	Aero klub Pljevlja - Pljevlja	Vazduhoplovstvo	
56	SFA Crno jezero - Žabljak	Ribolov	
57	SFA Sinjavac – Bijelo Polje	Ribolov	
58	SFA Lim - Berane	Ribolov	
59	SFA Andrijevića - Andrejevica	Ribolov	
60	Konjički centar Budva - Budva	Jahanje	
61	Planinarski klub Vjeverska - Kotor	<i>Hiking/trekking</i>	Vrmac, Lovćen, Kotor, Risan, Perast, Lustica i Grbalj
62	Peštingrad - Kotor	<i>Hiking/trekking</i>	Kotor, Perast
63	Spinnaker – Herceg Novi	<i>Jahting</i>	

6 4	DC Jugole Grakaluć – Herceg Novi	Ronjenje	
6 5	Ahil - Bar	<i>Hiking/trekking</i>	
6 6	DC Južno more - Bar	Ronjenje	
6 7	DC Arsenal - Tivat	Ronjenje	
6 8	DC Neptun – Mimoza - Tivat	Ronjenje	Bokokotorski zaliv
6 9	Paraglajding klub Montenegro - Budva	Paraglajding	
7 0	Paraglajding klub Soko - Budva	Paraglajding	
7 1	Ski centar Vučje - Nikišić	Provod, ski	
7 2	SFA Podgorica - Podgorica	Ribolov	
7 3	Speleological club Nikšić - Nikšić	Speleologija	
7 4	PSK Javorak - Nikšić	<i>Hiking/trekking</i>	
7 5	Montenegro Trophy - Nikšić	<i>Off road</i>	
7 6	SFA Nikšić - Nikšić	Ribolov	
7 7	DC"DPA" Nikšić	Ronjenje	
7 8	BK Podgorica - Podgorica	Biciklizam	
7 9	SFA Trabuco - Danilovgrad	Ribolov	
8 0	Ski centar Vrh - Žabljak	Ski	

8 1	Anitra Travel Agency - Nikšić	Alpinizam, biciklizam, poseta avanturističkim i zabavnim parkovima, ribolov, ronjenje, ski, <i>hidrospeed</i>	Reka Tara, kanjon Nevidio, planine: Durmitor i Piva
8 2	Skiing Association of Montenegro - Podgorica	Ski	

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Tabela 20. Ponude koje se nisu nalazile u pretrazi kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG u aprilu 2012. godine, a nalaze se u istoj aprilu 2013. godine

	Naziv i sedište organizatora / posrednika sportsko-rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore	Ponuda organizatora / posrednika sportsko-rekreativnih sadržaja u Crnoj Gori	Pregled lokaliteta gde organizator / posrednik ostvaruje promet sportsko - rekreativnih usluga u Crnoj Gori
1	Ivanova korita - Cetinje	Ski	
2	Vrhovi Balkana - Plav	<i>Hiking, trekking</i>	<i>Staza se prostire od Albanije, preko Kosova, do Crne Gore</i>
3	Planinarski klub Rumija – Bar	<i>Hiking, trekking</i>	
4	OMC “Marina Sveti Nikola” - Bar	Luke/marine	
5	Montimare Shop - Budva	<i>*U ponudi imaju sportsku opremu</i>	
6	Rafting Durmitor - Bijelo Polje	<i>Rafting</i>	
7	Avanturistički i park na Lovćenu - Cetinje	Avanturistički i zabavni parkovi	

8	Ship association Jugole Grakalić - Herceg Novi	<i>Jahting</i>	
9	Montenegro Charter Company – Podgorica <i>(dva puta se ponavlja na sajtu)</i>	Jedrenje	
1 0	South Sail Charter – Kotor, Prčanj	<i>Jahting</i>	
1 1	Marina Prčanj – Kotor, Prčanj	Luke/marine	
1 2	Kotor - Kotor	Ronjenje	
1 3	Rafting klub K-2 - Nikšić	<i>Canyoning</i>	
1 4	Planinarsko- sportski klub "Hrid" - Plav	<i>Hiking, trekking</i>	
1 5	Hiking club Karanfil - Plav	<i>Hiking, trekking</i>	
1 6	Krstarenje pivskim jezerom - Plužine	Krstarenje	
1 7	Splavarenje rijekom Taron – Plužine	<i>Rafting</i>	
1 8	Pešačka staza Tivat - Tivat	Biciklizam, pešačke staze	
1 9	Vrmac - Tivat	Pešačka staza	
2 0	Planinarski klub Kom - Andrejevica	<i>Hiking, trekking</i>	
2 1	Yachting Adria d.o.o. – Bar/Šušanj	<i>Jahting</i>	

2 2	MC Marina - Budva	Luke/marine	
2 3	DC Budva sub - Budva	Ronjenje	
2 4	DC Nikšić - Nikšić	Ronjenje	
2 5	D.o.o Rafting Montenegro - Plužine	<i>Rafting</i>	
2 6	Monterego adventures - Podgorica		
2 7	BWA - Tivat	<i>Jahting</i>	
2 8	Kitesurf club Dolcinium - Ulcinj	<i>Kitesurfing, windsurfing</i>	
2 9	Kitesurf club Dragon - Ulcinj	<i>Kitesurfing, windsurfing</i>	
3 0	Big game Bojana - Ulcinj	Ribolov	
3 1	Durmitor - Žabljak	<i>Hiking, trekking</i>	
3 2	Ski centar Lokve - Berane	Ski	
3 3	DC Adriatic Blue – Herceg Novi	Ronjenje	
3 4	Paraglajding klub „Feniks“ – Mojkovac	Paraglajding	Okolina Mojkovca
3 5	Paraglajding klub Kondor – Mojkovac	Paraglajding	Okolina Mojkovca
3 6	Sportsko ribolovačko društvo Tara - Mojkovac	Ribolov	
3 7	Montenegro Canyoning - Nikšić	Canjoning	

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

3.6.2. Razmatranja sa odgovorima nakon analize i na osnovu iste

A) Preko kojih institucionalnih oblika su organizovane sportsko - rekreativne aktivnosti u turizmu Crne Gore?

Kao što možemo primetiti, na zvaničnom sajtu NTO CG u vezi sa sportom i rekreacijom, uglavnom se nalaze ponude pružaoca usluga sportsko - rekreativnih aktivnosti, od kojih najviše susrećemo ponude sportskih organizacija i turističkih agencija. U manjem broju, zatim, možemo videti i sportsko - rekreativnu promociju lokaliteta i centara (etno sela, ski centara i sl.), kao i prodavnica sportske opreme, iznajmljivanja, popravke i prodaje plovila i dr.

Nakon kompletne analize, radi lakšeg prikaza brojčanog stanja promovisanih usluga pružaoca ponuda sporta i rekreacije, napravili smo tabelu br. 21 u kojoj:

- **1. kolona** predstavlja broj ponuda koje su se nalazile u pretrazi kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG u aprilu 2012. godine, a ne nalaze se više u istoj aprila 2013. godine;
- **2. kolona** predstavlja broj ponuda koje su se nalazile u pretrazi kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG u aprilu 2012. godine, a nalaze se u istoj i aprila 2013. godine;
- **3. kolona** predstavlja broj ponuda koje se nisu nalazile u pretrazi kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG u aprilu 2012. godine, a nalaze se u istoj aprila 2013. godine

Tabela 21. Statistički prikaz pružaoca usluga sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore od aprila 2012. do aprila 2013. god.

Pružaoци usluga sporta i rekreacije	1. kolona 2012.god.	2. kolona 2012. i 2013. god.	3. kolona 2013.god.
TURISTIČKE AGENCIJE	20	5	2
SPORTSKO - REKREATIVNI KLUBOVI/UDRUŽENJA	0	53	14
OSTALO (ski centri, etno sela, javna preduzeća, proizvodnja plovila, dileri plovila, lokaliteti, luke, p.u.zadruga, sportski savezi, sportske prodavnice, nedeklarisani...)	7	24	21

Posmatrajući tabelarni prikaz analize, možemo primetiti da je do aprila 2013.godine na stranicama sporta i rekreacije promovisano 37 novih ponuda, koje se u ovoj pretrazi nisu nalazile godinu dana ranije. Isto tako, možemo primetiti da je iz pretrage sporta i rekreacije na sajtu NTO CG izbrisano 2013.godine 20 ponuda turističkih agencija i 7 ostalih, čije prezentacije su se na istim stranicama sajta nalazile u aprilu 2012.godine.

Smanjenje broja turističkih agencija u 2013.godini (kao posrednika između organizatora sportsko - rekreativnih sadržaja i korisnika), možemo prepisati intenzivnom širenju informacionih tehnologija u svim delatnostima u vezi sa putovanjima, zahvaljujući čemu sve više putnika koristi mogućnost da samostalno kreira svoje slobodne aktivnosti na odmoru bez posrednika.

“Ocenjuje se da će turisti u budućnosti najveći deo osnovnih usluga u vezi sa putovanjima nabavljati putem elektronske trgovine, ali da će se kompleksniji turistički proizvodi, kao što je kruzing putovanja ili duža putovanja u nepoznate destinacije i dalje kupovati uz posredničku ulogu agencija. To ukazuje da će doći do daljeg ugrožavanja pozicije turističkih agencija kao klasičnih posrednika u prodaji turističkih usluga, odnosno širenje *on-line* trgovine dovesti do značajnih promena u kanalima distribucije na turističkom tržištu. Prema predviđanjima pojedinih analitičara elektronska trgovina će dovesti do nestajanja posrednika u prodaji (*disintermediation*).⁶⁶

B) U kojoj meri je prisutna sportsko - rekreativna ponuda u turizmu Crne Gore, prema sedištu pružaoca usluga u primorskom, planinskom i središnjem regionu?

Prema sedištu pružaoca usluga, možemo reći da je u sve 3 regije Crne Gore, skoro podjednako prepoznat značaj sportsko - rekreativnih usluga u turizmu. Po našim rezultatima analize, posmatrajući sedišta organizatora ponuda sporta i rekreacije objavljenih na sajtu NTO CG iz aprila 2012. godine, pružanjem ovih usluga bavilo se:

- u primorskom regionu ukupno 41, što procentualno iznosi 37,61%;
- u planinskom regionu ukupno 32, što procentualno iznosi 29,36%;
- u središnjem regionu ukupno 36, što procentualno iznosi 33,03%.

Godinu dana kasnije, posmatrajući sedišta organizatora ponuda sporta i rekreacije objavljenih na sajtu NTO CG, na osnovu ponovljene analize u aprilu 2013. godine, pružanjem ovih usluga bavilo se:

- u primorskom regionu ukupno 46, što procentualno iznosi 38,66%;
- u planinskom regionu ukupno 36, što procentualno iznosi 30,25%;
- u središnjem regionu ukupno 37, što procentualno iznosi 31,09%.

C) Na kojim lokacijama organizatori sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu Crne Gore pružaju svoje usluge?

⁶⁶ Weaver D. i Lawton L., *Tourism Management*, str.152; citirano prema: Spasić, V. (2007), „Menadžment turističkih agencija i organizatora putovanja“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.350

U predhodno prikazanim tabelama, videli smo na kojim lokacijama organizatori sportsko - rekreativnih aktivnosti u turizmu Crne Gore pružaju svoje usluge, međutim, dalo se primetiti da u velikom broju, u tabelama nedostaju informacije o traženim lokacijama.

Naime, neispunjena polja koja se u našim prikazanim tabelama odnose na lokaciju gde organizatori pružaju svoje usluge, javila su se kao posledica usled nedostataka nekih od najosnovnijih informacija koji se ne nalaze na sajtu *www.montenegro.travel* pri saopštenju konkretnih ponuda u sportu i rekreaciji, od čega:

- u aprilu 2012. godine od ukupno 109 ponuda, na 56 prikaza nije bilo istaknuto na kojoj lokaciji ovi ponuđači pružaju svoje usluge, što procentualno iznosi oko 51,37% od ukupno prikazanih ponuda;
- u aprilu 2013. godine broj je porastao, tako da od ukupno 119 ponuda, na čak 83 prikaza nije bilo istaknuto na kojoj lokaciji ponuđači pružaju svoje usluge, što procentualno iznosi oko 69,74% od ukupno prikazanih ponuda sporta i rekreacije.

D) Da li web prezentacija Nacionalne turističke organizacije Crne Gore, daje ažurne informacije i informativno zadovoljava potrebe sportsko - rekreativnih turista?

Obuhvatajući sve tri regije Crne Gore, u aprilu 2012. godine, na zvaničnoj prezentaciji turizma Crne Gore objavljeno je da postoji 110 pružaoca ponuda sporta i rekreacije. U aprilu 2013. godine broj se promenio i po podacima pomenutog sajta postojalo je 121, dakle 11 više nego u odnosu na proteklu godinu. Ovi podaci govore: da je broj pružaoca usluga (iz oblasti sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore), koji su prepoznali značaj reklamiranja na ovome sajtu, procentualno porastao na godišnjem nivou za oko 9%.

Sa druge strane, prema ukupnim brojčanim podacima pružaoca usluga:

- za april 2012. godine, umesto navedenih 110 od strane NTO CG, u našim tabelama prikazano je 109;
- za april 2013. godine, umesto navedenih 121 od strane NTO CG, po našim podacima postoji 119.

Uzrok različitosti podataka, objavljenih na sajtu NTO CG i u našem radu, je da se detaljnom analizom ovog web portala, odnosno pregledom svih ponuda ustanovilo da se pojedini sadržaji ponavljaju. Tako da, u aprilu 2012. godine, u toku pretrage kategorije sporta i rekreacije na sajtu NTO CG mogli su se sresti dva puta isti prikazi ponude "Subre" iz Herceg Novog, ili u aprilu 2013. godine pored navedene "Subre" zapaženi su i dupli prikazi ponude "Montenegro Charter Company" iz Podgorice. Obzirom da je stvar tehničke prirode, kao i da količina preklapanja nije veća od 3%, ovaj problem nećemo u nastavku detaljnije razmatrati.

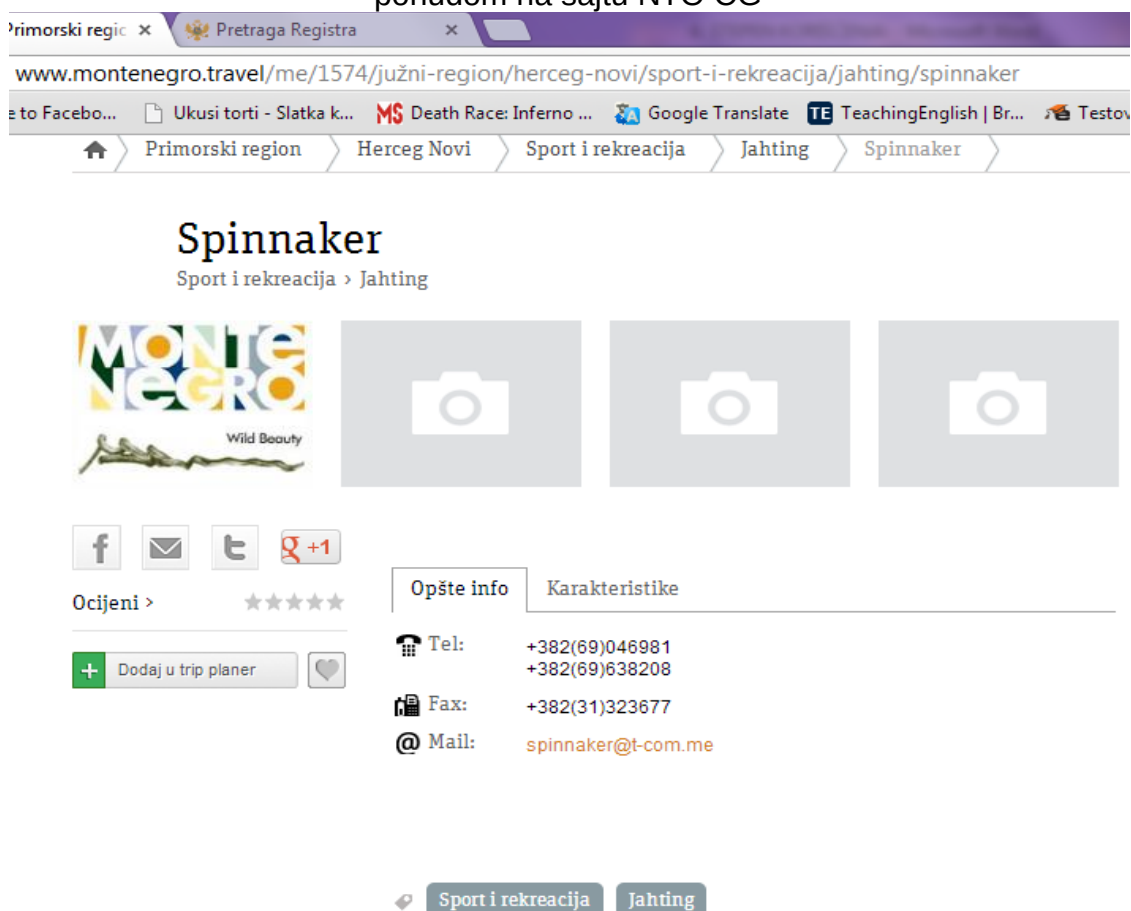
NTO CG pokušava ovim web direktorijumom da objedini sve turističke atrakcije, usluge i mesta u Crnoj Gori, u koje spada i kategorija sporta i rekreacije. Za

pojedinačne pružaoce turističkih usluga u Crnoj Gori, ovaj web portal odlična je šansa za reklamiranje sopstvenih proizvoda.

Oglašavanje na zvaničnom sajtu turizma Crne Gore *www.montenegro.travel* je potpuno besplatno. Vremenski period oglašavanja nije limitiran ugovorom, niti rokom, kao npr. da se godišnje obnavlja. Organizatori sportsko - rekreativnih aktivnosti informacije koje smatraju pogodnim da bi pospešile njihovu ličnu promociju, po slobodnoj volji dostavljaju administratorima sajta NTO CG (kao npr. logo kluba, fotografije aktivnosti, video, ture, najave dešavanja i dr.). Trebalo bi istaći da pre samog oglašavanja, organizatori sportsko rekreativnih aktivnosti popunjavaju upitnike sa jasno zatraženim informacijama od strane NTO CG⁶⁷, međutim mnogi od ovih sadržaja kasnije se veoma oskudno prikazuju na samom web portalu NTO CG, ne pružajući dovoljno informacija budućim potrošačima usluga, šta konkretno ponuđači nude, za koliko novca, kada, gde i koja stručna ekipa stoji iza projekta u pružanju ovih usluga.

Na narednom primeru, prikazaćemo kako izgleda jedan od navedenih mnogobrojnih sadržaja na sajtu NTO CG, sa oskudno prikazanom ponudom u aprilu 2013.godine.

Slika 1. Primer jednog od mnogobrojnih sadržaja sa oskudno prikazanom ponudom na sajtu NTO CG

Izvor: sajt NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me/1574/ju%C5%BEEni-region/herceg-novi/sport-i-rekreacija/jahting/spinnaker> (Posećeno 01.04.2013.godine)

⁶⁷ Primerak originalnog upitnika NTO CG nalazi se u prilogu, na kraju ovog rada.

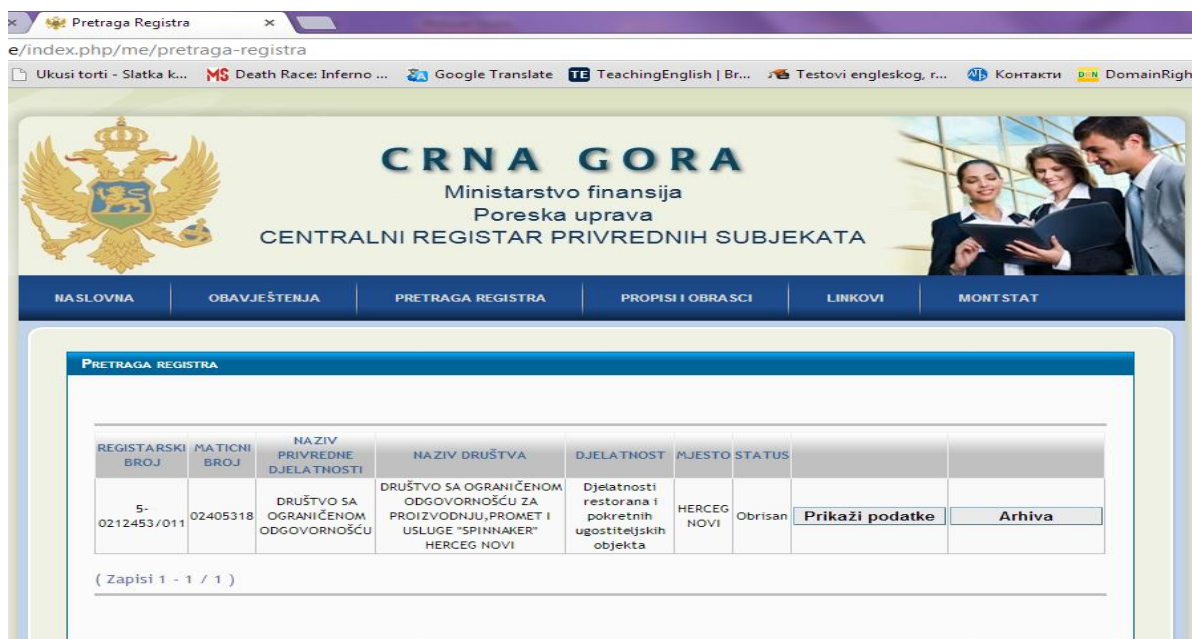
Posmatrajući prikazani primer, možemo primetiti da od ponuđenih informacija posetiocima sajta ne pruža se gotovo ništa više od najosnovnijih podataka koji sadrže:

1. naziv privrednog subjekta;
2. sedište (navedeno ime opštine, bez adrese);
3. vrstu sporta i rekreacije;
4. kontakt, odnosno broj telefona i e-mail adresa.

Usled navedenog kao zaključak se nameće, da umesto jasno definisanih i javno objavljenih informacija, preko ovog web direktorijuma NTO CG, gotovo nemoguće je doći do detaljnijih podataka o uslugama većine promovisanih ponuda. Potencijalnim klijentima na ovaj način ostavljena je mogućnost detaljnijeg informisanja isključivo preko kratkih saopštenja (pozivom na ostavljene brojeve telefona, ili putem e-maila pružaoca ovih sportsko - rekreativnih usluga), dok nasuprot njima pružaocima ponuda sporta i rekreacije, na ovaj način data je mogućnost da po sopstvenim potrebama, i u svakom momentu mogu promeniti cenu i sadržaj aktivnosti, od slučaja do slučaja.

Napravili smo korak dalje u analizi, ali sada izvan okvira pomenutog sajta, i došli do podatka da "Spinnaker", kao primer u ovom razmatranju, uopšte i ne poseduje status pravnog lica, odnosno izbrisan je iz Centralnog registra privrednih subjekata Crne Gore. Postavlja se pitanje koliko ovakvih ponuda se nalazi na sajtu NTO CG? Da li nepostojeći privredni subjekti bez problema pružaju i naplaćuju svoje usluge u Crnoj Gori, dok uz sve pomenuto potpomognuti su promocijom na zvaničnom sajtu NTO CG?

Slika 2. Prikaz privrednog subjekta "Spinnaker" u pretrazi CGPSCG

The screenshot shows the website of the Central Register of Economic Entities of Montenegro (CGPSCG). The header includes the coat of arms of Montenegro and the text 'CRNA GORA', 'Ministarstvo finansija', 'Poreska uprava', and 'CENTRALNI REGISTAR PRIVREDNIH SUBJEKATA'. Below the header is a navigation bar with links: NASLOVNA, OBAVJEŠTENJA, PRETRAGA REGISTRA, PROPISI I OBRASCI, LINKOVI, and MONTSTAT. The main content area is titled 'PRETRAGA REGISTRA' and displays a table of search results. The table has columns: REGISTRARSKI BROJ, MATICNI BROJ, NAZIV PRIVREDNE DJELATNOSTI, NAZIV DRUŠTVA, DJELATNOST, MJESTO, and STATUS. A single result is shown for 'Spinnaker' with status 'Obrisan'. Below the table, it says '(Zapisi 1 - 1 / 1)'.

REGISTRARSKI BROJ	MATICNI BROJ	NAZIV PRIVREDNE DJELATNOSTI	NAZIV DRUŠTVA	DJELATNOST	MJESTO	STATUS
5-0212453/011	02405318	DRUŠTVO SA OGRANIČENOM ODGOVORNOSTU	DRUŠTVO SA OGRANIČENOM ODGOVORNOSTU ZA PROIZVODNJU, PROMET I USLUGE "SPINNAKER" HERCEG NOVI	Djelatnosti restorana i pokretnih ugostiteljskih objekta	HERCEG NOVI	Obrisan

(Zapisi 1 - 1 / 1)

Izvor: sajt Centralnog registra privrednih subjekata Crne Gore. Dostupno na <http://www.crps.me/index.php/me/pretraga-registra> (Posećeno 01.04.2013.godine)

Kako bi se sublimirali zaključci na osnovu dobijenih rezultata iz ovog poglavlja, o značaju promocije sportsko - rekreativnih sadržaja na zvaničnoj prezentaciji turizma Crne Gore, uradili smo i SWOT analizu.

SWOT analiza promocije sportsko - rekreativnih sadržaja na zvaničnoj prezentaciji turizma Crne Gore

Korisno	Štetno
<u>SNAGE</u> Objedinjavanje sportsko-rekreativnih aktivnosti na jednom mestu (pruža mogućnost potencijalnim turistima da se na jednom mestu upoznaju sa svim sportsko - rekreativnim sadržajima u turizmu Crne Gore).	<u>SLABOSTI</u> Pružanje oskudnih i nepotpunih informacija turistima o sportsko - rekreativnim sadržajima (iako organizatori sportsko - rekreativnih aktivnosti pre oglašavanja popunjavaju upitnike sa jasno zatraženim informacijama od strane NTO CG, mnogi od ovih sadržaja se kasnije veoma oskudno prikazuju na samom web portalu NTO CG, ne pružajući dovoljno informacija budućim potrošačima usluga šta konkretno ponuđači nude, za koliko novca, kada, gde i koja stručna ekipa stoji iza projekta u pružanju ovih usluga).
<u>PRILIKE</u> Besplatno oglašavanje (web portal je privlačan svim organizatorima sporta i rekreacije, s obzirom da ih finansijski ne opterećuje).	<u>PRETNJE</u> Vremenski period oglašavanja nije limitiran ugovorom, niti rokom, npr. da se godišnje obnavlja (prvobitno dostavljeni sportsko - rekreativni sadržaji vremenom su podložni izmenama i dopunama, a čak može doći i do potpunog gašenja pravnog subjekta, a da o tome nije obaveštena NTO CG i da neažurirane informacije stoje i dalje na zvaničnom portalu turizma Crne Gore).

3.7. Marketing i promocija sportsko - rekreativnih sadržaja u razvoju turizma Crne Gore

“Marketing Crne Gore kao turističke destinacije je u nadležnosti Nacionalne turističke organizacije države – Nacionalne turističke organizacije Crne Gore. Ova organizacija obavlja poslove u vezi sa promocijom Crne Gore kao turističke destinacije, analizira kretanja na turističkom tržištu i organizuje istraživanja turističkog tržišta, obavlja različite aktivnosti na prikupljanju informacija, koordinacija između ključnih nosilaca turističke ponude, zadužena je za eventualno osnivanje turističkih predstavništva u inostranstvu i drugo.”⁶⁸

“Nacionalna turistička organizacija Crne Gore, kao kvazi - državni organ, finansira se iz budžeta Crne Gore, kao što je, uostalom, slučaj i sa nacionalnim turističkim organizacijama drugih zemalja sveta, poput francuskog *Maison de la France*, britanskog *VisitBritain*, nemačke *Deutsche Zentrale fur Tourismus* ili italijanskog *Ente Nazionale Italiano per il Turismo*, predstavlja ključnu polugu Crne Gore u pogledu planiranja i sprovođenja njenih marketinških aktivnosti kao turističke destinacije. Neophodnost njenog postojanja i funkcionisanje proizilazi iz nemogućnosti privatnog sektora da samostalno na inostranom tržištu promoviše svoje proizvode, kao i nemogućnosti da se u okviru privatnog sektora generišu potrebni resursi za istraživanje tržišta i druge strateške aktivnosti marketinga koje zahtevaju značajna sredstva. Konačno, Nacionalna turistička organizacija Crne Gore je neophodna jer je potrebno da se koordiniraju aktivnosti privatnog sektora u cilju kreiranja adekvatnog destincijskog turističkog proizvoda ovih zemalja.”⁶⁹

“Utvrđivanje odnosa proizvod/tržište može biti probitačno za Nacionalnu turističku organizaciju (NTO) koja vodi opštu turističku propagandu. Ona, u osnovi, ima dve opcije u organizovanju promotivne aktivnosti. Jednu možemo nazvati klasičnim pristupom, a drugu opciju kao marketing podrška. U prvom slučaju radi se o tome da se svim raspoloživim instrumentima promocijskog miksa, na bazi unapred utvrđenog budžeta, jednostavno kreira pozitivan imidž o zemlji, region ili turističkom mestu.”⁷⁰

“Informacija je kritičan resurs za turizam, s toga informacioni sistemi igraju vrlo važnu ulogu u poboljšanju konkurentnosti i uspešnosti turističkih preduzeća i destinacija, kao i u jačanju sveukupne turističke potražnje.”⁷¹

U ovom delu rada obratićemo pažnju na promovisanost ponuda putem interneta, ukazujući na greške, nepotpune i neproverene informacije promovisanih ponuda, na koje potencijalni turisti mogu naići pretragom sportsko - rekreativnih sadržaja na sajtu NTO CG.

Zvanični sajt turizma Crne Gore, poseduje instaliranu GIS mapu Crne Gore, sa svim opštinama koje je čine. Ulaskom na željenu opštinu sa ponuđene mape, skraćuje se raspon pretrage od svih turističkih ponuda na području Crne Gore, na samo one koje se nalaze na traženoj lokaciji željene opštine.

⁶⁸ Unković, S. i Zečević, B. (2009), „*Ekonomika turizma*“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.445

⁶⁹ Unković, S. i Zečević, B. (2009), „*Ekonomika turizma*“, Ekonomski fakultet, Beograd, str.445

⁷⁰ Bakić, O. (2011), „*Marketing u turizmu*“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.174

⁷¹ Njeguš, A. (2011), „*Informacioni sistemi u turističkom poslovanju*“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.1

“Geografski informacioni sistem je organizovan skup računarskog hardvera, softvera, podataka, osoblja i mreža radi efikasnog prikupljanja, skladištenja, ažuriranja, rukovanja, analize, modelovanja, prenosa i prikaza svih oblika prostornih informacija.”⁷²

“GIS je specijalizovani informacioni sistem za vizuelno predstavljanje i interaktivno i dinamičko upravljanje prostorno orijentisanim atributima objekta .U najužem smislu GIS je sistem za integrisanje, skladištenje, uređivanje, analizu i prikaz geografski referenciranih informacija radi generisanja vizuelnih mapa i izveštaja. U širem smislu, GIS je tzv. “pametna mapa” koja omogućava pravljenje interaktivnih upita, analiziranje prostornih informacija, prikazivanje i uređivanje podataka.”⁷³

Prikaz GIS mape Crne Gore sa ponuđenom pretragom kategorija turističkih ponuda na sajtu NTO CG

Slika 3. Prikaz GIS mape Crne Gore prikazane na sajtu NTO CG	Turistička ponuda po kategorijama na sajtu NTO CG
	• Smeštaj • Institucije i javne ustanove • Kupovina • Noćni život • Obrazovanje • Priroda i javne površine • Sport i rekreacija • Tradicija i nacionalno blago • Turizam i putovanja • Umetnost i zabava • Usluge • Wine & Dine • Zdravlje, spa i wellness

Izvor: mapa i sadržaj preuzeti sa sajta NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me/istrazi-po-kategoriji> (Posećeno 28.01.2013.god.)

Ulaskom na kategoriju “Sport i rekreacija” i odabirom željene opštine na GIS-ovoj mapi web sajta NTO CG selektovano se prikazuju sve ponude sporta i rekreacije koje se nalaze na traženoj opštini.

GIS mapa Crne Gore prvobitno je podeljena na regione koji je čine (severni, srednji i južni), a zatim svaki od regiona na opštine koje se u njima nalaze. Analizom kompletne GIS mape Crne Gore, u sledećim tabelama pokušali smo izvući sve relevantne podatke koji su od značaja za potencijalne turiste koji tragaju za sportskom rekreacijom u Crnoj Gori. Na osnovu pomenute analize pokušaćemo doći do statističkih podataka o trenutnom stanju promocije sportsko - rekreativnih sadržaja u razvoju turizma Crne Gore.

⁷² Jovanović, V. et al (2012), “Geografski informacioni sistemi”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.11

⁷³ Njeguš, A. (2011), „Informacioni sistemi u turističkom poslovanju“, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.135

Ovakva vrsta analize korišćena je iz razloga, što najčešće na isti način (putem internet pretrage) pristupaju i turisti, koji po prvi put istražuju sportsko - rekreativno tržište Crne Gore.

Analiza je urađena u junu 2013. godine i teritorijalno je obuhvatila kompletnu oblast Crne Gore obrađujući informacije pojedinačno za sve njene opštine, odnosno sagledavajući u ukupnom zbiru njen primorski, planinski i središnji region, a za sve pomenuto odnosila se na obrađenost i relevantnost prikazanih informacija:

- naziv i sedište organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu Crne Gore;
- ponudu sportsko - rekreativnih aktivnosti u Crnoj Gori;
- posedovanje sopstvene web prezentacije;
- opis sportsko - rekreativnih ponuda kroz tekst, sliku i video prikaz;
- kontakt organizatora/posrednika prikazanih sportsko - rekreativnih ponuda.

3.7.1. Detaljni prikaz rezultata analize za severni region

Tabela 22. Detaljni prikaz rezultata analize za severni region

1. Opština - Pljevlja			
1	Sportsko-ribolovni klub Lipljen	Ribolov	Sajt - nema Opis - nema Slike - nema Video – nema Adresa - nema Tel. - ima
2	Aero klub Pljevlja	Vazduhoplovstvo	Sajt - nema Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
2. Opština - Bijelo Polje			
1	PSK Akovo	Alpinizam, <i>hiking/trekking</i> , speleologija	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
2	PSK Cmiljače	Alpinizam, biciklizam, foto safari, <i>hiking/trekking</i>	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima

			Tel. - ima
3	Paragliding club Dynamic	<i>Paragliding</i>	Sajt – ima Opis – ima Slike – ima Video- nema Adresa – ima (prikazana adr. ne slaže se sa adr. na sopstvenom sajtu) Tel. - ima
4	Rafting Durmitor	<i>Rafting</i>	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
5	SFA Sinjavac	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. – ima
3. Opština - Berane			
1	Ski centar Lokve	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja), ski staze	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
2	SFA Lim	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
4. Opština - Rožaje			
1	PSD Hajla	Alpinizam, <i>hiking/trekking</i> , ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt - nema Opis – ima (samo preko okačenih linkova) Slike - ima Video- ima Adresa - nema Tel. - nema
2	Jelenčica	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema

			Adresa - ima Tel. – ima
5. Opština - Žabljak			
1	SFA Crno jezero	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
2	Ski centar Javorovača	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt – ima (u izradi) Opis – ima Slike - ima Video- ima (identičan kao kod ostalih ski centara) Adresa - ima Tel. - ima
3	Ski centar Savin kuk	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt – nema Opis – ima Slike - ima Video- ima (identičan kao kod ostalih ski centara) Adresa - ima Tel. - ima
4	Ski club VRH	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
5	Durmitor	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt - ima (ne pripada grupaciji sport i rekreacija) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
6	Tara River Express	<i>Off road</i>	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
7	TA Drum i putokazi	<i>Rafting</i>	Sajt - ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima

6. Opština - Mojkovac			
1	Fenix	Paragliding	(Traženi URL / me/11809/severni-region/mojkovac/sport-i-rekreacija/paragliding/feniks nije pronađen na ovom serveru)
2	Kondor	Paragliding	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
3	Sportsko ribolovno društvo Tara	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - ima Video - nema Adresa - nema Tel. - ima
4	Skiing PSK Džambas	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video - nema Adresa - ima Tel. – ima
7. Opština - Plužine			
1	Rafting Montenegro	Canyoning, Foto safari, Krstarenje, Off road, Rafting	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
2	Eko Piva	Jahanje, Off road, Rafting	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
3	Krstarenje Pivskim jezerom	Krstarenje	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - nema Tel. - nema
4	SFA Bajo Pivljanin	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema

			Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
5	Planinarski klub "Piva" Plužine	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt – ima (naveli sajt TO Plužina) Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
6	Splavarenje rijekom Tarom	<i>Rafting</i>	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - nema Tel. - nema
7	Tara Tour	<i>Rafting</i>	Sajt - ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
Opština - Šavnik (Pod datim kriterijumom nema pronađenih rezultata)			
9. Opština – Kolašin			
1	Eco-tours	Biciklizam, <i>Canyoning</i> , Foto safari, Kajaking, <i>Off road, Rafting</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
2	Explorer	<i>Off road, Rafting</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
3	SFA Kolašin	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
4	Ski centar Kolašin 1450	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- ima (video identičan

			kao kod ostalih ski centara) Adresa - ima Tel. - ima
5	PSK Trebaljevo	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
6	Vila Jelka	Foto safari, Jahanje, <i>Off road, Rafting</i>	Sajt – ima (ne radi) Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
10. Opština - Andrijevica			
1	SFA Andrijevica	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
2	Kom	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt – ima (ne radi) Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
11. Opština - Plav			
1	SFA Plavsko jezero	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - ima Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
2	Hrid	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
3	Karanfil	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt - nema Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa - nema

			Tel. - ima
*Opis u zagradi predstavlja greške na koje smo nailazili prilikom analize sadržaja u kategoriji "sport i rekreacija" na sajtu NTO CG.			
Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG			

3.7.2. Detaljni prikaz rezultata analize za centralni region

Tabela 23. Detaljni prikaz rezultata analize za centralni region

12. Opština – Nikšić			
1	Montenegro Canyoning	<i>Canyoning</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
2	SFA Nikšić	Ribolov	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
3	Ski centar Vučje	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video - ima (identičan kao kod ostalih ski centara) Adresa - ima Tel. – ima
4	Aero klub Nikšić	Vazduhoplovstvo	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
5	Planinski klub Kondor	<i>Hiking/trekking</i>	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
6	Anitra Travel Agency	<i>Canyoning, rafting, ribolov</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
7	K-2	<i>Canyoning</i>	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
8	PSK Javorak	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima

9	Montenegro Trophy	<i>Off road</i>	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
10	DC Nikšić	Ronjenje	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
11	DC “DPA Nikšić”	Ronjenje	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
12	Speleological Club Nikšić	Speleologija	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
13	Speleological Society of Montenegro	Speleologija	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
13. Opština - Danilovgrad			
1	SFA Trabuco	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
14. Opština - Podgorica			
1	Planinarski klub Visokogorci Crne Gore	Alpinizam, <i>canyoning, hiking/trekking</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
2	PSK Komovi	Alpinizam, biciklizam, <i>canyoning, hiking/trekking, speleologija</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
3	Balonarski klub Budućnost	<i>Ballooning</i>	Sajt - nema Opis – nema

			Slike - ima Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
4	Vazduhoplovni savez Crne Gore	<i>Ballooning, paragliding,</i> vazduhoplovstvo	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
5	Aero klub Krila Podgorice	Iznajmljivanje letilica, <i>paragliding,</i> vazduhoplovstvo, škole sportova	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
6	SFA Podgorica	Ribolov	Sajt - nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
7	Krstarenje Skadarskim jezerom	Krstarenje	Sajt - nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - nema Tel. – ima (samo preko okačenog linka na sajtu http://www.npskadarlake.org)
8	Montenegro Charter Company	<i>Jahting</i>	Sajt - ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
9	Outdoor club	Alpinizam, biciklizam, <i>canyoning,</i> speleologija, sportsko penjanje	Sajt - ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 0	Planinarski klub Gorica	Alpinizam, <i>hiking/trekking</i>	Sajt - ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 1	BK Podgorica	Biciklizam	Sajt - nema Opis – nema

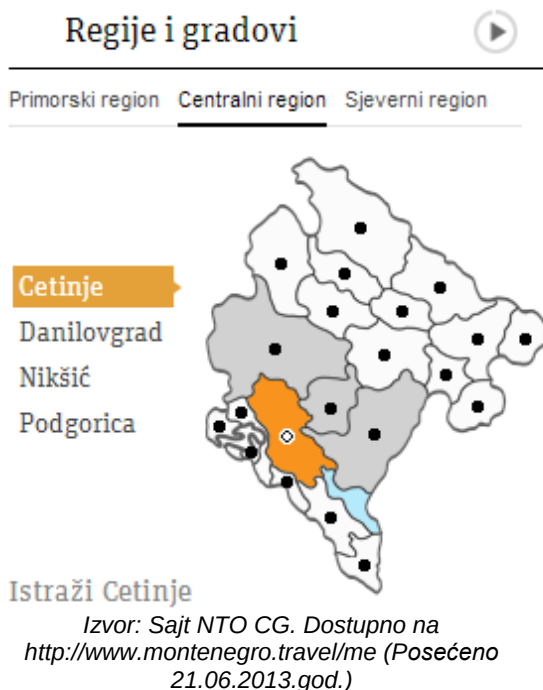
			Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 2	Montenegro adventures	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt – ima (ima više ponuđenih sajtova od kojih ni jedan nije njihov ili ne postoji) Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 3	Mountaineering Association of Montenegro	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
1 4	Konjički klub Pony	Jahanje	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 5	Riding club Vranac	<i>Jahanje</i>	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
1 6	Discovery tours	<i>Off road</i>	Sajt – ima (ponuđeni sajt ne postoji) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 7	Centar za zaštitu i proučavanje ptica Crne Gore	Posmatranje ptica	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1 8	Sport Fishing Federation of Montenegro	Ribolov	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - ima Tel. - ima
1	DC Aquanaut	Ronjenje	Sajt – ima

9	Submarine Explorers Club		Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa – ima (različita od adrese na sopstvenom sajtu) Tel. – ima (različiti od telefona na sopstvenom sajtu)
20	Ronilački savez Crne Gore	Ronjenje	Sajt – ima (ponuđeni sajt ne postoji) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima
21	Skiing Association of Montenegro	Ski (ski sportovi i ski centri, škole skijanja)	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa - nema Tel. - ima

15. Opština – Cetinje

Odabirom kategorije “Sport i rekreacija” i na GIS-ovoj mapi “Opština Cetinje” (ilustrovani prikaz desno), umesto da su se na sajtu NTO CG prikazale ponuđene prezentacije u vezi sa traženim upitom, ukoliko ih ima, ili u suprotnom prikazao podatak da pod datim kriterijumom nema pronađenih rezultata (u dosadašnjim slučajevima pisalo je “nula rezultata” ukoliko nije bilo traženih kriterijuma), desilo se da nas je sajt NTO CG preusmerio na drugu web adresu, odnosno sajt Lokalne turističke organizacije Cetinja (ilustrovani prikaz ispod ovog teksta) na kojoj je takođe pisalo da stranica nije pronađena.

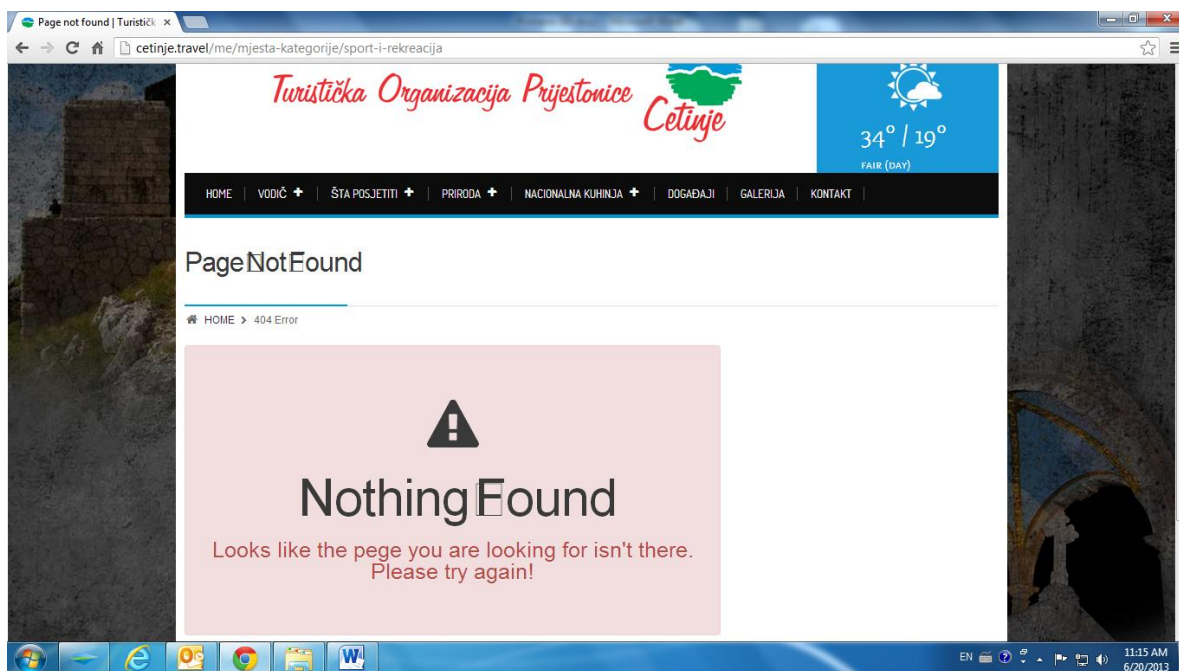
Slika 4. Prikaz GIS mape na sajtu NTO CG, prilikom odabira opštine Cetinje

**Opis u zagradi predstavlja greške na koje smo nailazili prilikom analize sadržaja u kategoriji “sport i rekreacija” na sajtu NTO CG.*

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Slika 5. Prikaz rezultata nakon traženih vrednosti (u vezi sa sportom i rekreacijom), za područje Opštine Cetinje na sajtu NTO CG

Izvor: sajt LTO Cetinja. Dostupno na cetinje.travel/me/mjesta-kategorije/sport-i-rekreacija (Posećeno 21.06.2013.godine)

3.7.3. Detaljni prikaz rezultata analize za primorski region

Tabela 24. Detaljni prikaz rezultata analize za primorski region

16. Opština – Kotor			
1	Pestingrad	Alpinizam, <i>hiking/trekking</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
2	Vjeverica	<i>Hiking/trekking</i>	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
3	BCM	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
4	Monte Marine Yachting	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima

			Tel. - ima
5	Montenegro Charter Company	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
6	SouthSail Charter	<i>Jahting</i>	Sajt – ima (ponuđeni sajt ne postoji) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
7	Marina Prčanj	Ne piše koju vrstu sporta i rekreacije nude	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
8	Kotor	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
17. Opština – Herceg Novi			
1	Subra	<i>Hiking/trekking, speleologija</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - ima Video- ima Adresa – ima Tel. - ima
2	Ship association Jugole Grakalić	<i>Jahting</i>	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
3	Spinnaker	<i>Jahting</i> (nema nikakvih podataka o jahtingu iako se nalazi u ovoj kategoriji na sajtu NTO CG)	(Stranica posvećena promociji apartmana Spinnaker. Ponuda ne pripada kategoriji sport i rekreacija)
4	DC Adriatic Blue	Ronjenje, škole sportova	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima (drugačija nego na priloženom sajtu) Tel. - nema
5	DC Jugole Grakalić	Ronjenje	Sajt – nema

			Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
6	DC Marina	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
7	DC Regional Center for divers training	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
8	Adriaflly	<i>Paragliding,</i> vazduhoplovstvo	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
18. Opština – Tivat			
1	Pešačka staza	Biciklizam, pešačke staze	Sajt – nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. - nema
2	Vrmac	Pešačke staze	Sajt – nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. - nema
3	Avel Yachting	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
4	BWA	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima (drugačija nego na priloženom sajtu)

			Tel. – ima (drugačiji nego na priloženom sajtu)
5	Porto Montenegro	<i>Jahting, jedrenje</i>	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
6	Vodena kočija	Krstarenje	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. - ima
7	DC Arsenal	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
8	DC Neptun-Mimoza	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
19. Opština – Budva			
1	Konjički centar Budva	Jahanje	Sajt – nema Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – nema Tel. - ima
2	MIFIS	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. – ima (drugačiji nego na priloženom sajtu)
3	Salona Yachts	<i>Jahting</i>	Sajt – ima (ponuđeni sajt ne postoji - domen na prodaji) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
4	MC Marina	Jedrenje	Sajt – ima

			Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
5	Paragliding club Soko	<i>Paragliding</i>	Sajt – nema Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
6	Paragliding Montenegro	<i>Paragliding</i>	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
7	Big Game Montenegro	Ribolov	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
8	DC Budva sub	Ronjenje	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
9	DC Deep & Blue	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
10	DC Prodiver Hydrotec	Ronjenje	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
11	Montimare shop	Sportska oprema	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
20. Opština – Bar			
1	Ahil	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt – nema Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
2	Rumija	<i>Hiking/trekking</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - nema Video- nema

			Adresa – ima Tel. – ima
3	OMC “Marina Sveti Nikola”	<i>Jahting</i>	Sajt – ima Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
4	Yachting Adria d.o.o.	<i>Jahting</i>	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
5	Krstarenje Skadarskim jezerom	Krstarenje	Sajt – ima (u sklopu sajta NP Skadarsko jezero) Opis – ima Slike - ima Video- nema Adresa – nema Tel. – nema
6	DC Hobotnica	Ronjenje	Sajt – ima Opis – nema Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
7	DC Južno more	Ronjenje	Sajt – nema Opis – nema Slike - ima Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
8	DC Montenegro	Ronjenje	Sajt – ima (ponuđeni sajt ne postoji) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – ima Tel. – ima
21. Opština – Ulcinj			
1	Kite Loop	<i>Kitesurfing/windsurfing</i>	Sajt – ima (ponuđeni sajt ne postoji - domen na prodaji) Opis – nema Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
2	Kitesurf club Dolcinium	<i>Kitesurfing/windsurfing</i>	Sajt – ima Opis – nema Slike - ima

			Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
3	Kitesurf club Dragon	<i>Kitesurfing/windsurfing</i>	Sajt – ima (isti sajt Paragliding club Dragon) Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
4	Paragliding club Dragon	<i>Paragliding</i>	Sajt – ima (isti sajt Kitesurf club Dragon) Opis – nema Slike - ima Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
5	Big Game Bojana	Ribolov	(Greška: neispravan URL - ne postoji ponuđena stranica na sajtu NTO CG)
6	D'Olcinium	Ronjenje	Sajt – ima Opis – ima Slike - nema Video- nema Adresa – nema Tel. – ima
*Opis u zagradi predstavlja greške na koje smo nailazili prilikom analize sadržaja u kategoriji "sport i rekreacija" na sajtu NTO CG.			

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

3.7.4. Statistički prikaz rezultata analize po opštinama

Tabela 25. Prikazane ponude sporta i rekreacije za severni region

Opština	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.	Opis za brojčane prikaze u zagradama koje predstavljaju ponude sa greškama
Pljevlja	2	0	1	0	0	1	2	
Bijelo Polje	5	2	3	3	0	4 (-1)	5	Prikazana adr. ne slaže se sa adr. na sopstvenom sajtu
Berane	2	0	1	1	0	1	2	

Rožaje	2	0	1 (-1)	1	1	1	1	<i>Samo preko okačenih linkova</i>
Žabljak	7	3 (-2)	2	2	2 (-2)	5	7	- Sajt 1. u izradi; - sajt 2. ne pripada grupaciji sport i rekreacija; - oba videa identična kao kod ostalih ski centara
Mojkovac	4 (-1)	0	1	2	0	1	3	<i>Traženi URL za prikazanu ponudu nije pronađen na serveru NTO CG</i>
Plužine	7	4 (-1)	5	5	0	3	5	<i>Naveli sajt TO Plužina</i>
Šavnik	0	0	0	0	0	0	0	<i>Pod datim kriterijumom nema pronađenih rezultata</i>
Kolašin	6	4 (-1)	5	3	1 (-1)	5	6	-Sajt ne radi; -video identičan kao kod ostalih ski centara
Andrijevisa	2	1 (-1)	1	0	0	1	2	<i>Sajt ne radi</i>
Plav	3	1	2	1	0	1	3	
Sveukupno prikazanih na sajtu NTOCG	38	15	22	18	4	17	30	
<i>Ukupno sa greškama</i>	(-1)	(-5)	(-1)		(-3)	(-1)		<i>Ukupan br. ponuda sa greškama</i>
Ukupno bez grešaka	37	10	21	18	1	16	30	

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Tabela 26. Prikazane ponude sporta i rekreacije za centralni region

Opština	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.	Opis za brojčane prikaze u zgradama koje predstavljaju ponude sa greškama
Nikšić	13 (-5)	3	3	3	1 (-1)	4	8	-Traženi URL za prikazanu ponudu nije pronađen na serveru NTO CG; -video identičan kao kod ostalih ski centara
Danilovgrad	1	0	0	0	0	0	1	
Podgorica	21	14 (-3)	9	9	0	13 (-1)	21 (-2)	-Ponuđeni sajtovi ne postoje; -adresa različita od adrese na sopstvenom sajtu; -tel 1. samo preko okacenog linka na sajtu; -tel 2. različit od tel. na sopstvenom sajtu
Cetinje	0	0	0	0	0	0	0	Odabirom kategorije "Sport i rekreacija" i "Opština Cetinje" na GIS-ovoj mapi,

								<i>sistem nas prebacuje na sajt TO cetinje</i>
Sveukupno prikazanih na sajtu NTOCG	35	17	12	12	1	17	30	
<i>Ukupno sa greškama</i>	<i>(-5)</i>	<i>(-3)</i>			<i>(-1)</i>	<i>(-1)</i>	<i>(-2)</i>	<i>Ukupan br. ponuda sa greškama</i>
Ukupno bez grešaka	30	14	12	12	0	16	28	

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Tabela 27. Prikazane ponude sporta i rekreacije za primorski region

Opština	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.	<i>Opis za brojčane prikaze u zgradama koje prestavlja ju ponude sa greškama</i>
Kotor	8 (-2)	5 (-1)	0	0	0	4	6	-Traženi URL za prikazane ponude nije pronađen na serveru NTO CG; -ponuđeni sajt ne postoji
Herceg Novi	8 (-1)	3	2	3	1	3 (-1)	6	-Ponuda ne pripada kategoriji sport i rekreacija -adresa drugačija nego na priloženom sajtu
Tivat	8	4	4	4	0	6 (-1)	6 (-1)	-Adresa drugačija nego na priloženom sajtu;

								-tel. drugačiji nego na priloženom sajtu
Budva	11 (-3)	5 (-1)	3	2	0	4	8 (-1)	-Traženi URL za prikazane ponude nije pronađen na serveru NTO CG; -ponuđeni sajt ne postoji; -tel drugačiji nego na priloženom sajtu
Bar	8 (-1)	5 (-2)	2	4	0	5	6	-Traženi URL za prikazane ponude nije pronađen na serveru NTO CG; -sajt 1. u sklopu sajta NP Skadarsko jezero -sajt 2. ponuđeni sajt ne postoji
Ulcinj	6 (-1)	5 (-3)	2	2	0	0	5	-Traženi URL za prikazane ponude nije pronađen na serveru NTO CG; -sajt 1. ponuđeni sajt ne postoji; -sajt 2. i 3. identični
Sveukupno prikazanih	49	27	13	15	1	22	37	

na sajtu NTO CG								
<i>Ukupno sa greškama</i>	(-8)	(-7)				(-2)	(-2)	<i>Ukupan br. ponuda sa greškama</i>
Ukupno bez grešaka	41	20	13	15	1	20	35	

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

3.7.5. Statistički prikaz rezultata analize po regijama

Prema zajedničkim vrednostima, koje ostvaruje ukupan broj opština u regionu kome pripadaju, nakon analize predstavljamo statistički prikaz rezultata:

Tabela 28. Ukupno prikazanih ponuda sporta i rekreacije na sajtu NTO CG

Regija	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.
Severni region	38	15	22	18	4	17	30
Centralni region	35	17	12	12	1	17	30
Primorski region	49	27	13	15	1	22	37
Ukupno	122	59	47	45	6	56	97

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Tabela 29. Ukupno prikazanih ponuda sporta i rekreacije na sajtu NTO CG sa greškama

Regija	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.
Severni region	1	5	1		3	1	
Centralni region	5	3			1	1	2
Primorski region	8	7				2	2
Ukupno	14	15	1	0	4	4	4

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

Tabela 30. Ukupno prikazanih ponuda sporta i rekreacije na sajtu NTO CG bez grešaka

Regija	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.
Severni region	37	10	21	18	1	16	30
Centralni region	30	14	12	12	0	16	28
Primorski region	41	20	13	15	1	20	35
Ukupno	108	44	46	45	2	52	93

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

3.7.6 Statistički prikaz ukupnih rezultata analize za područje Crne Gore

Tabela 31. Prikaz ukupnih rezultata (sa greškama i bez grešaka na sajtu NTO CG) za područje Crne Gore

Ukupne vrednosti za 21 opštinu, odnosno sve 3 regije	Ukupno ponuda na sajtu NTO CG	Sajt	Opis	Slike	Video	Adresa	Tel.
Sveukupno prikazanih	122	59	47	45	6	56	97
<i>Ukupno sa greškama</i>	<i>14</i>	<i>15</i>	<i>1</i>	<i>0</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>4</i>
Ukupno bez grešaka	108	44	46	45	2	52	93

Podaci unošeni na osnovu analize sajta NTO CG

3.7.7. Razmatranja nakon analize prema najvišim pojedinačnim vrednostima, koje ostvaruje jedna opština samostalno u regionu kome pripada

Nakon analize možemo primetiti da:

- Na sajtu NTO CG najviše sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu susrećemo u centralnom regionu odnosno Podgorici (21), zatim u primorskom regionu - Budvi (11), a potom i severnom regionu od čega isti broj na Žablaku (7) i u Plužinama (7).
- Sopstvenih sajtova organizatora/posrednika, sa sadržajem sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu, susrećemo najviše u centralnom regionu odnosno Podgorici (14), zatim u primorskom regionu od čega isti broj u Kotoru (5), Budvi (5), Baru (5)

i Ulcinju (5), a potom i severnom regionu od čega isti broj u Plužinama (4) i Kolašinu (4).

- Na sajtu NTO CG naišli smo na najviše tekstualnog sadržaja koji opisuju sportsko - rekreativnu ponudu, u centralnom regionu odnosno Podgorici (9), zatim u severnom regionu od čega isti broj u Kolašinu (5) i Plužinama (5), a potom i primorskom regionu - Tivtu (4).
- Na sajtu NTO CG na najviše slikovitog/foto sadržaja koji opisuju sportsko rekreativnu ponudu, naišli smo u centralnom regionu odnosno Podgorici (9), zatim u severnom regionu u Plužinama (5), a potom i primorskom regionu od čega isti broj u Tivtu (4) i Baru (4).
- Na sajtu NTO CG na najviše video sadržaja koji opisuju sportsko - rekreativnu ponudu, naišli smo u severnom regionu - Rožaje (1) i primorskom regionu - Herceg Novi (1), dok u centralnom regionu jedini video prikaz koji je postavljen kao prezentacija skijališta u Nikšiću ne može biti prihvaćen sa naše strane, s obzirom da video prezentacija u identičnom obliku primećena je i kod sportsko - rekreativnih ponuda na stranicama prezentacija skijališta Žabljaka i Kolašina. Pomenuti snimak se koristi kod prezentacija svih ski centara u Crnoj Gori i ne predstavlja jedinstvenu prezentaciju određenog skijališta.
- Na sajtu NTO CG najviše dostupnih adresa organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu, susrećemo u centralnom regionu odnosno Podgorici (13), zatim u primorskom regionu - Tivtu (6), a potom i severnom regionu od čega isti broj na Žabljaku (5) i u Kolašinu (5).
- Na sajtu NTO CG najviše dostupnih telefona organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda u turizmu susrećemo u centralnom regionu odnosno Podgorici (21), zatim u primorskom regionu - Budvi (8), a potom i severnom regionu - Žabljaku (7).

3.7.8. Sagledavanje grešaka, nepotpunih i neproverenih informacija na koje potencijalni korisnici mogu naići pretragom sporta i rekreacije na sajtu NTO CG

U sledećim kategorijama istakli smo modele grešaka, nepotpunih i neproverenih informacija na koje smo nailazili pretragom kategorije sporta i rekreacije, na sajtu NTO CG:

- a) sopstvene web prezentacije organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda;
- b) opisi sportsko - rekreativnih ponuda na sajtu NTO CG kroz tekst, sliku i video prikaz;
- c) prikazi telefona i adresa organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda na sajtu NTO CG;
- d) neispravni ili nepronađeni URL na serveru;
- e) opštine koje u kategoriji „sport i rekreacija“ ne sadrže nijednu ponudu na sajtu NTO CG;
- f) preusmeravanja sa sajta NTO CG na druge sajtove.

Razmatranja o navedenom

a) Sopstvene web prezentacije organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda

Kod provere pojedinih web adresa, koje su organizatori/posrednici sporta i rekreacije na sajtu NTO CG ostavili u vidu linkova na mestu predodređenim za predstavljanje sopstvenih internet prezentacija, naišli smo na različite nepravilnosti ulaskom na iste, kao npr.:

- sajt u izradi;
- sajt ne radi;
- sajt ne postoji;
- sajt ne postoji - domen na prodaji;
- sajt ne pripada grupaciji sport i rekreacija;
- sajt nije lična prezentacija organizatora/posrednika sporta i rekreacije.

b) Opisi sportsko - rekreativnih ponuda na sajtu NTO CG kroz tekst, sliku i video prikaz

- Tekstualni opisi ponuda

U većini slučajeva nailazili smo na nedovoljno informacija u vezi sa ponudama, pa čak i do ostavljenog praznog prostora u ovoj rubrici o tome kakva se usluga nudi potencijalnim potrošačima. Na stranicama sajta NTO CG, u nekim slučajevima umesto tekstualnih informacija o ponudi, mogli su se primetiti ostavljeni linkovi koji su vodili do prezentacija ovih organizatora/posrednika na nekim drugim sajtovima ili forumima. Takođe nailazili smo i na opise ponuda koje ne pripadaju kategoriji sporta i rekreacije.

- Video prezentacije ponuda

Primetili smo da samo 6 od 122 ponude sporta i rekreacije sadrži u svom opisu video prezentacije na sajtu NTO CG. Tačnije, od pomenutih 6 video prikaza 4 su identična i predstavljaju promociju zimskih sportova na području Crne Gore. Pomenuti video snimak, u identičnom obliku koristi se u promotivne svrhe na stranicama ski - centara Žabljak (x2), Kolašin (x1) i Nikšić (x1).

- Foto galerije ponuda

Među foto sadržajima nismo tražili nepravilnosti. Ova vrsta sadržaja posmatrana je na način da li je organizator/posrednik sportske rekreacije u turizmu posedovao u svom opisu fotografije koje su opisivale dešavanja i sadržaje u vezi sa ponudom.

c) Prikazi telefona i adresa organizatora/posrednika sportsko - rekreativnih ponuda na sajtu NTO CG

- Adrese

Primetili smo da na sajtu NTO CG gotovo polovina predodređenih mesta, na kojima su se trebale nalaziti adrese sedišta organizatora/posrednika, nisu sadržale nikakve informacije. U jednom broju predstavljenih ponuda, koje su ipak imale prikaze ovih podataka, uočili smo različitosti sa upoređenim adresama koje su objavljene na sopstvenim sajtovima ovih organizatora/posrednika.

- Telefon

Na stranicama sajta NTO CG primetili smo da pojedine ponude uopšte i nemaju prikazane brojeve telefona na za to predodređenim mestima, međutim, u delu tekstualnog opisa svojih ponuda postoje linkovi koji potencijalne potrošače usmeravaju na stranice nekog drugog sajta, gde se mogu informisati o njihovim kontakt podacima. Takođe, na sajtu NTO CG u jednom broju predstavljenih ponuda koje su ipak sadržale prikaze brojeva telefona, uočili smo različitosti sa onima koje su isti organizatori/posrednici pružili dostupnim na svojim sopstvenim sajtovima.

c) Neispravni ili nepronađeni URL na serveru

Dešavalo se da nakon odabira ponude (iz kategorije “sport i rekreacija”) umesto prikaza tražene prezentacije, dobijemo povratnu informaciju da URL nije pronađen na ovom serveru ili je neispravan.

d) Opštine koje u kategoriji „sport i rekreacija“ ne sadrže nijednu ponudu na sajtu NTO CG

Analizom sajta NTO CG primetili smo da je Opština Šavnik jedina od 21. crnogorske opštine, koja nije na pomenutom sajtu imala nijednu prezentaciju iz oblasti sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore. Nakon zatraženih vrednosti na sajtu NTO CG pisalo je da pod datim kriterijumom nema pronađenih rezultata.

e) Preusmeravanja sa sajta NTO CG na stranicu drugog sajta koja ne postoji

Odabirom kategorije “sport i rekreacija” i na GIS-ovoj mapi “Opština Cetinje”, umesto da su se na sajtu NTO CG prikazale ponuđene prezentacije u vezi sa traženim upitom ukoliko ih ima, ili u suprotnom (kao u slučaju Opštine Šavnik) prikazao podatak da pod datim kriterijumom nema pronađenih rezultata, dogodilo se da je sajt NTO CG izvršio redirekciju na nepostojeću stranicu drugog sajta, odnosno sajt TO Cetinja.

3.8. Sportsko - rekreativni sadržaji u razvoju ponude smeštajnih kapaciteta Crne Gore

Turizam u Crnoj Gori ima tradiciju već skoro 150 godina. Njegov početak simbolično obeležava otvaranje hotela „Lokanda“ na Cetinju (kasnije dobio ime „Grand“) još davne 1864. godine.

“Postepen razvoj turizma se nastavlja do Prvog svetskog rata, da bi se, za sve vreme Prve Jugoslavije, održavala, uglavnom, stagnantna ili spororastuća dinamika razvoja. Ubrzani razvoj turizma počinje šezdesetih godina prošlog veka, kada je na delu ekstenzivni razvoj, naročito u periodu 1960-1979. godine. Takav pozitivan trend privremeno je prekinuo zemljotres 15. aprila 1979. godine. Obnova hotelskih kapaciteta završena je u roku od osam godina, nakon čega sledi period poslovne stabilizacije sve do 1991. godine. Početkom devete decenije sledi period recesije, izazvan izolacijom bivše državne zajednice Srbije i Crne Gore i proces usporene tranzicije i privatizacije, koji se polako privodi kraju.”⁷⁴

“Poslednjih godina, zahvaljujući kvalitativnoj rekonstrukciji privatizovanih hotela, sinhronizovanim aktivnostima turističke privrede, Ministarstava održivog razvoja i turizma i Nacionalne turističke organizacije, kao i vladinoj politici reintegracije Crne Gore u međunarodnu zajednicu, pokazuju se rani pokazatelji revitalizacije crnogorskog turizma i hotelijerstva, kao i nagoveštaj njegovog ponovnog uspona, ali na kvalitativno novim osnovama. Crna Gora je, u vidu pomoći Vlade Republike Nemačke, dobila novu savremenu strategiju razvoja turizma - Master plan razvoja turizma usvojen 2001. godine, koji uključuje i novu marketing strategiju, kao i pilot projekte za razvoj pojedinih atraktivnih turističkih lokacija. Usledilo je donošenje strateških i operativnih mera turističke politike, što je sve uticalo na primetnu revitalizaciju i uspon turističkog sektora u Crnoj Gori. Aktivnosti na inoviranju Master plana otpočele su tokom 2007. godine, tako da je 2008. godine, usvojena Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine koja predstavlja inovirani Master plan iz 2001. godine, čime je Crna Gora dobila jednu izuzetno kvalitetnu razvojnu strategiju.”⁷⁵

“Povećanje ukupnog turističkog prometa u 2004. godini za oko 15%, a inostranog za oko 32%, u 2005. za 14,27% i 29,38%, u 2006. za 13,89% i 38,68% i 2007. godini 21,17% i 24,41% (uključujući turiste iz Srbije za “domaće” radi uporedivosti) te nastavak produženja trajanja turističke sezone u 2005., 2006. i 2007. godini, zahvaljujući povratku tur - operatora u kvalitativno rekonstruisane hotele, ukazuje na početak pozitivnih trendova u turizmu Crne Gore i njihovu dugoročnu orijentaciju na stabilan rast. U 2006. godini došlo je do otvaranja novih hotela visoke kategorije, kao što su: Hotel “Queen of Montenegro”, Hotel “Splendid” i Hotel “Bellevue” u Budvi (Bečići), kao i do nastavka procesa privatizacije, koji je zahvatio i hotele u Ulcinju. Stvarao se povoljniji ambijent za dolazak renomiranih internacionalnih hotelskih menadžment kompanija (Aman Resort za zakup hotela „Sveti Stefan“), što može biti dobar katalizator za dolazak u Crnu Goru značajnih investitora. Nastavljeno je otvaranje novih hotela na Primorju (Perast, Kotor, Budva...) i u središnjem delu Crne Gore (Kolašin, Žabljak, Rožaje...). U 2008. je, uprkos pojavi globalne krize, došlo do

⁷⁴ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, “Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011.” - izveštaj, Podgorica, str.6

⁷⁵ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, “Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011.” - izveštaj, Podgorica, str.6

daljeg rasta turističkog prometa (oko 6%) i, posebno, prihoda od turizma (oko 15%). U 2009. godini, godini globalne krize, došlo je do blagog pada fizičkog turističkog prometa od 3,11%, približno istog pada direktne zaposlenosti (-3,3%), ali je pad direktnog GDP bio manji (-1,3%). U 2010. godini došlo je do povećanja turističkog prometa za 5,5%, a inostranog za 4,2%, što se nastavilo i 2011. godine (porast ukupnih noćenja za 11%, a inostranih za 12%).”⁷⁶

“U cilju adekvatnog praćenja turističkih tokova u Crnoj Gori Ministarstvo održivog razvoja i turizma je implementiralo dva kapitalna istraživačka projekta: Satelitski obračun (TSA) turističke potrošnje sa WTTC i Analiza poslovanja hotelijerstva Crne Gore po USALI sistemu sa Fakultetom za turizam u Baru i Horwath Consultingom Zagreb. Oba projekta predstavljaju primenu internacionalnih standarda u oblasti analitičkog informisanja, te omogućavaju internacionalno upoređivanje po validnim parametrima, što je jedan od neophodnih uslova za efikasno makro i mikro-ekonomsko upravljanje turističkim razvojem. Analiza poslovanja po USALI sistemu ima i značajnu edukativnu misiju za hotelski menadžment Crne Gore.”⁷⁷

Hotelijerstvo ima veliki značaj u razvoju turizma. Kao receptivna delatnost, ono ugošćava turiste pružajući im odmor i razonodu, odnosno rekreaciju.

“Prema još uvek važećim zakonskim propisima u grupi smeštajnih objekata kategorizuju se hoteli, moteli, pansioni, turistički apartmani, kampovi, kuće i stanovi za odmor i sobe za iznajmljivanje, dok se u grupi ugostiteljskih objekata za ishranu i piće kategorizuju restorani. Pri određivanju kategorije obuhvataju se dve grupe elemenata i to: **uređenje i oprema, kao i usluge** (obavezni elementi) i **drugi uslovi kojima objekti raspolažu** (izborni elementi), uključujući **položaj i izgled objekta** kao isključivo izborni element. Svi elementi se boduju, a u grupi izbornih elemenata hoteli i većina drugih objekata moraju da ostvare najmanji broj bodova propisan za odgovarajuću kategoriju. Hoteli su rangirani u pet kategorija, obeleženih zvezdicama (prva kategorija 5 zvezdica, druga 4 zvezdice itd), moteli i pansioni u tri, turistički apartmani u pet, a restorani u četiri kategorije. Inače, uz ugostiteljske, u Zakonu o turizmu propisana je i kategorizacija marina i plovni objekata u nautičkom turizmu.”⁷⁸

“Pravilnikom je **unutar grupe uređenje i oprema** predviđena i **jedna grupa neobaveznih, tj. izbornih (fakultativnih) elemenata** čije eventualno prisustvo može da poveća kategoriju u kojoj će se objekat naći. Reč je o grupi elemenata pod nazivom “Prostori i oprema za rekreativno-sportske aktivnosti i druge pogodnosti za goste”. Ona obuhvata sadržaje kao što su igrališta za golf, tenis ili za tzv. male sportive, otvoreni i zatvoreni bazeni, sauna, wellness, kuglana, razni saloni za ulepšavanje, biblioteka, kongresna sala, butici i trgovine, specijalizovani restorani, smeštaj kućnih ljubimaca, banka i druge.”⁷⁹

“U hotelima se sve više projektuju rekreacioni sadržaji, od otvorenih bazena u motelima, velikih *wellness* centara u gradskim hotelima, do prostranih golf i teniskih terena, marina, ili ski-kompleksa u odmaralištima. Iako, međutim, istraživanja

⁷⁶ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, “Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011.” - izveštaj, Podgorica, str.6

⁷⁷ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, “Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011.” - izveštaj, Podgorica, str.6

⁷⁸ Čačić, K. (2010), “Poslovanje hotelskih preduzeća”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str. 203-204

⁷⁹ Čačić, K. (2010), “Poslovanje hotelskih preduzeća”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.204

pokazuju da gosti hotela sve manje koriste bazen, ipak očekuju da hotel, u rekreacionom sadržaju, nudi bazen i od velike važnosti je da ga poduzimač pri izvođenju radova uklopi u ove objekte.”⁸⁰

“Suprotno maloj upotrebi, neki hotelski operateri umesto da minimalizuju, proširuju rekreacione sadržaje i veoma profitabilno ih reklamiraju, kao dodatak pružanja usluga smeštaja. Na veoma konkurentskom tržištu ovo je jedno od područja gde jedan hotel može imati prednost u odnosu na ostale hotele. Na primer, menadžeri gradskih hotela mogu da uključe *wellness* centar koji dopunjuje druge hotelske, poslovno orjentisane sadržaje; u prigradskom hotelu se projektuju zatvoreni bazen i slični sadržaji, kao što su plivački klub za lokalno stanovništvo; ili se u kongresnim centrima obezbeđuju opsežan spoljašnji prostor za džogiranje, tereni za golf ili tenis, kao kutak za odmaranje i opuštanje poslovnih ljudi.”⁸¹

“Hoteli imaju različite vrste rekreacionih sadržaja koji se uglavnom mogu naći kod različitih tipova hotela. Generalno, mali, niskog kvaliteta, srednje kategorije mali moteli i hoteli, koji uveliko privlače putnike koji vode računa o cenama, uglavnom imaju mali bazen ili mali *fitness* centar. Veći hoteli, posebno oni orjentisani na poslovne ljude, sve češće dodaju *wellness* centre, u kojima se mogu naći teretana, sauna i, možda sala za skvoš.”⁸²

“Odmarališta i druge vrste smeštaja koji pružaju usluge gostima koji duže odsedaju, i hoteli u udaljenim mestima, gde su manje dažbine zemljišta, imaju dodatne spoljašnje rekreacione sadržaje.”⁸³

U sledećoj tabeli videćemo finansijske rezultate poslovanja hotelijerstva Crne Gore (po raspoloživoj sobi u eurima) za 2010. godinu.

Tabela 32. Finansijski rezultati poslovanja hotelijerstva Crne Gore

	Crna Gora 2011 plan	Crna Gora 2010	Primo rje 2010	Središ nji deo 2010	Planins ki deo 2010	Hoteli sa 5* i 4 + * 2010	Hoteli sa 4* 2010
PRIHODI SMEŠTAJA	8.458, 5	7.341, 7	7.425, 3	12.108, 1	2.943,3	27.067, 8	10.242 ,4
OSTALI PRIHODI SEKTORA SMEŠTAJA	487,6	379,1	421,6	429,7	41,5	2.765,6	109,5
UKUPNI PRIHOD SEKTORA SMEŠTAJA	8.946, 1	7.720, 8	7.846, 9	12.537, 8	2.984,8	29.833, 4	10.351 ,8
PRIHODI	2.677,	2.457,	2.345,	4.986,9	1.218,1	7.442,4	2.886,

⁸⁰ Čerović, S. i Čomić, Đ. (2011), “Projektovanje i izgradnja hotela”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.249

⁸¹ Čerović, S. i Čomić, Đ. (2011), “Projektovanje i izgradnja hotela”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.249

⁸² Čerović, S. i Čomić, Đ. (2011), “Projektovanje i izgradnja hotela”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.250

⁸³ Čerović, S. i Čomić, Đ. (2011), “Projektovanje i izgradnja hotela”, Univerzitet Singidunum, Beograd, str.250

HRANE	2	3	2				7
PRIHODI PIĆA	1.584,8	1.457,6	1.187,4	4.048,2	1.276,8	5.765,0	1.839,6
OSTALI PRIHODI SEKTORA HRANE I PIĆA	126,7	83,2	73,7	270,3	0,0	498,3	57,4
UKUPNI PRIHOD SEKTORA HRANE I PIĆA	4.388,7	3.998,1	3.606,3	9.305,4	2.495,0	13.705,7	4.783,6
PRIHODI TRGOVINA	18,4	17,2	11,1	92,2	0,0	0,4	43,9
PRIHODI CASINA	1.410,5	1.324,3	1.664,8	0,0	0,0	14.566,8	0,0
PRIHODI SPORTA I REKREACIJE	28,2	25,9	32,5	0,0	0,0	7,8	28,7
PRIHODI WELLNESS / ZDRAVSTVEN OG CENTRA	108,3	105,1	118,6	0,0	94,7	952,7	67,7
PRIHODI OSTALIH OPERATIVNIH SEKTORA	285,3	350,7	440,8	0,0	0,0	3.810,9	0,4
PRIHODI ZAKUPA	103,5	163,8	165,5	315,8	30,8	324,5	160,4
OSTALI PRIHODI	144,6	344,9	255,8	1.369,8	147,9	401,5	765,0

Izvor: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, "Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011." - izveštaj, Podgorica, str. 24

Kao što se i može zapaziti, prihodi od sporta i rekreacije iako su veći od prihoda trgovina, za razliku od ostalih segmenata poslovanja u hotelijerstvu Crne Gore nisu na zavidnom nivou. U hotelima planinskog i središnjeg regiona, na osnovu prikazanog istraživanja, prihodi iznose nula eura.

U nastavku ovog istraživanja, za prihodovanu stavku sporta i rekreacije, kao objašnjenje navedeno je da uključuju neto prihode (bez poreza) ostvarene:

- zakupom sportskih terena na korišćenje gostima (kao npr. teniskih terena, mini golfa, sportskih dvorana, ...);
- sportske opreme (reketi, loptice, plažni rekviziti, pedaline, čamci...);
- naplatom ulaznica za korišćenje spoljašnjih bazena, plaže i sl.

“Ukoliko objekt ne sadrži *wellness* ponudu, a sadrži kozmetički salon, masažu, frizerski salon onda se prihod ovih sadržaja može uključiti u sektor sporta i rekreacije ako isti nije zakupljen u celosti pa se u njemu generiše prihod od zakupa.”⁸⁴

Ponude sportsko-rekreativnih sadržaja u sklopu hotelskog objekta, uglavnom se odnose na fitnes sadržaje, teniske terene, otvorene i zatvorene bazene.

Shodno navedenom, u nastavku možemo pogledati deo tabele „Profil hotela“, radi lakšeg sagledavanja ovih ponuda u sklopu hotelskih objekata Crne Gore.

Tabela 33. Profil hotela

	Crna Gora 2010	Primo rje 2010	Središnji deo 2010	Planinski deo 2010	Hoteli sa 5* i 4 + * 2010	Hoteli sa 4* 2010	Hoteli sa 3* 2010	Hoteli sa 2* 2010
Prosečna kategorija (broj zvezdica)	3	3	3	3	5	4	3	2
Prosečni period poslovanja (broj meseci)	9,4	8,9	12,0	10,8	11,7	10,2	10,2	7,1
Najčešća vrsta objekta	odmorišni	odmorišni	poslovni	odmorišni	odmorišni	odmorišni	odmorišni	odmorišni
Prosečan broj smeštajnih jedinica	163	184	109	57	175	153	144	190
Od toga, prosečan broj soba	144	162	103	51	157	130	117	184
Prosečan broj apartmana	19	22	6	6	18	23	27	6
Prosečan broj ležaja	350	405	171	107	349	310	335	404
Hoteli s	31%	36%	0%	20%	75%	46%	23%	12%

⁸⁴ Ministarstvo održivog razvoja i turizma, “Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011.” - izveštaj, Podgorica, str. 28

bazenima (% u ukupnom)								
Prosečan broj unutrašnjih bazena	1	1	-	1	1	1	1	1
Prosečan broj spoljašnjih bazena	1	1	-	1	1	2	1	1
Hoteli s fitness centrom (% u ukupnom)	25%	20%	75%	20%	50%	58%	13%	0%
Prosečna površina fitness centra (m²)	80	82	33	200	83	81	71	-
Hoteli s wellness centrom (% u ukupnom)	25%	29%	0%	20%	75%	67%	0%	0%
Prosečna površina wellness centra (m²)	614	656	-	200	1.250	376	-	-
Hoteli s teniskim terenima (% u ukupnom)	11%	14%	0%	0%	25%	8%	7%	15%
Prosečan broj nenatkrivenih tenis terena	4	4	-	-	2	2	6	4

Prosečna udaljenost hotela od plaže (m)	106	106	-	-	29	222	55	87
Hoteli s plažom samo za hotelske goste (% u ukup.)	23%	29%	0%	0%	75%	17%	13%	23%

Izvor: Ministarstvo održivog razvoja i turizma, "Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011." - izveštaj, Podgorica, str. 20

Sportsko - rekreativni sadržaji u razvoju ponude smeštajnih kapaciteta, mogu biti dostupni gostima hotela na tri načina:

- a) u sklopu hotelskog objekta;*
- b) u bližem okruženju ili u mestima (gradovima) gde su hotelski objekti locirani;*
- c) u daljem okruženju, ili van mesta gde su hotelski objekti locirani.*

Stavke u gore navedenim tabelama, prikazuju prihode sportsko-rekreativnih sadržaja koji se nalaze isključivo u sklopu hotelskog objekta, odnosno pod okriljem menadžmenta hotela. Ponuda sportsko - rekreativnih sadržaja u sklopu hotelskih objekata Crne Gore kao što vidimo je veoma mala, i stoga treba obratiti veću pažnju kod njenog daljeg razvoja u budućnosti, s obzirom da je na turističkom tržištu sve veća potražnja sportsko - rekreativnih sadržaja u hotelskim objektima na destinacijama. Nesumnjivo je da hotelski objekti, koji u svom sklopu poseduju sportsko - rekreativne sadržaje za razliku od onih hotela koji ih ne poseduju (ukoliko na tržištu nastupaju sa istom ili približnom cenom ponude) u znatnoj su prednosti, pa čak možemo reći i za turiste koji nisu sportsko orijentisani. Naime, na osnovu više intervjuisanih turista u Crnoj Gori (2012) došli smo do podataka, da ukoliko se četvoročlanoj grupi turista za istu cenu ponudi mogućnost izbora hotela „sa bazenom ili bez bazena“, veća je verovatnoća da će se odlučiti za prvi pomenuti koji poseduje bazen, čak i ako ga u toku svog boravka 3 od 4 gosta neće koristiti. Druga stvar koju je potrebno istaći kao neizostavni deo ponude jednog savremenog hotelskog objekta, jesu velnes i fitnes sadržaji. Ovaj segment ponude danas predstavlja nužnost, jer bez njega Crna Gora neće biti ozbiljan konkurent. U potpunosti se uklapa u životni stil stanovnika razvijenog dela sveta, a odnosi se na potrebu za zdravim životom, i daje osnov za celogodišnju popunu kapaciteta smeštaja. Hoteli sa ponudom ovog tipa, pružaju ugodniji i raznovrsniji boravak turista u njima, bolje se kotiraju i uspešnije posluju na tržištu.

Osim pomenute dostupnosti sportsko - rekreativnih sadržaja u samom hotelu, valjalo bi napomenuti da gosti hotela neretko koriste i sportsko-rekreativne sadržaje koji se ne nalaze pod okriljem menadžmenta hotela, već u bližem okruženju, odnosno u mestima (gradovima) gde su hotelski objekti locirani. Na žalost, kao što smo primetili u tabeli br 32, u hotelima planinskog regiona prihodi od sporta i rekreacije iznose nula eura, iako je u većini slučajeva glavni motiv kod odabira određene destinacije upravo sportska rekreacija, kao npr. ski aktivnosti u zimskom

periodu i sl. Takođe, na osnovu sprovedenih intervju a sa menadžmentom u 15 crnogorskih hotela, došli smo do saznanja da ne postoji ni jedan zaključen ugovor između hotela i organizatora sportsko rekreativnih sadržaja koji svoje usluge pružaju van hotelskog kompleksa. Ovo govori da lokalna saradnja nije na odgovarajućem nivou, s obzirom da nije prepoznata kao višestruka korist obeju strana, pa stoga se ni ovi sportsko - rekreativni sadržaji ne prezentuju na najbolji način gostima unutar samog hotela.

Pored direktne saradnje sa lokalnim sportskim organizacijama, hoteli bi trebali sarađivati takođe i sa turističkim agencijama (posrednicima) koje nude sportsko-rekreativne sadržaje van mesta (gradova) gde su hotelski objekti locirani, kako bi se izašlo u susret i posetiocima koji zahtevaju kompletnu organizaciju fakultativnih izleta do tih sportsko - rekreativnih centara (uz pratnju vodiča, sportskih animatora i drugo). Ovome prvenstveno u prilog ide i prostorno mala površina Crne Gore, s obzirom da turisti koji borave na primorju, nakon 2 do 3 sata vožnje, u istom danu, mogu se skijati na planinama Bjelasici ili Durmitoru, ili obratno, turisti koji borave u severnoj regiji, nakon isto toliko vremena, mogu se kupati u čistom moru. Shodno navedenom, pojedini sportsko - rekreativni sadržaji u Crnoj Gori (od splavarenja Tarom, do jahanja konja na Adi Bojani i sl.) mogu biti promovisani među gostima hotela, čak iako se nalaze u njihovom najudaljenijem okruženju, a samim učešćem u promociji ovih aranžmana, ti hoteli bi mogli ostvariti i dodatni profit.

“Lista mogućih vrsta promotivnih aktivnosti je veoma duga. Razvojem industrije komuniciranja stvaraju se nove mogućnosti za njihovo korišćenje u tehnologiji promocije. Ipak, promotivne aktivnosti se mogu grupisati u šire oblike i na taj način se može analizirati i istraživati njihova efikasnost. Kriterijumi za klasifikaciju mogu biti različiti: vreme korišćenja, način, mesto, tehnološka osnova, učestalost korišćenja i sl. Uobičajeni oblici promotivnih aktivnosti hotelskih preduzeća (hotela) su: **poslovna (komercijalna) propaganda, odnosi s javnošću, unapređenje prodaje, publicitet i lična prodaja**. Ovim oblicima treba dodati i **direktni marketing** kao oblik promocije, a mogu se pomenuti i **sajam** kao oblik promocije preduzeća i **sponzorstvo** kao oblik propaganda.”⁸⁵

⁸⁵ Milisavljević, M. Marketing, cit. rad, str. 320; Vračar D.: Strategije tržišnog komuniciranja, Europublic, Beograd, 1996., str 344 i 109; Citirano prema: Nikolić, D. (2008), „Hotelski marketing“, Visoka hotelijerska škola strukovnih studija, Beograd, str.302

3.9. Predlog za budući razvoj sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore

Kako bi se unapredio sportsko - rekreativni turizam u Crnoj Gori prethodno je potrebno formulisati razvojnu politiku "sportskog turizma", a zatim stvoriti i pozicije koje će omogućiti strateški plan sportsko - rekreativnog turizma unapred i godišnju budžetsku podršku.

Planove budućeg razvoja treba sprovoditi na osnovu adekvatnih istraživanja, bez kojih ne možemo precizno odrediti gde idemo, i zašto treba izabrati jedan put nad drugim u ostvarivanju određenog toka akcije. U Master planu - Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine, videli smo da je prepoznat značaj sportske rekreacije u turizmu, međutim dalje se nije od toga puno odmaklo. Pored okončanja navednih planiranih investicija iz ovog dokumenta, potrebno je sprovesti još niz detaljnih istraživanja iz oblasti sportsko - rekreativnog turizma na ovim prostorima.

Pre svega treba oformiti sektor koji će se baviti isključivo razvojem sportskog turizma i njegovih podgrana kao u ovom slučaju "sportsko - rekreativnog turizma". Od važnosti je postaviti na položaj odgovarajuće lice za direktora, kao i na samom početku uključiti sve zainteresovane strane, kako bi zajedno učestvovala u formiranju nacionalne politike sportskog turizma. Spominjući ove strane, prevashodno mislimo na zastupljenost turističkih vlasti i različitih nacionalnih sportskih asocijacija, predstavnike privrednog okruženja zainteresovanih strana, hotela, turističkih agencija, sportskih klubova, medija i dr. Iako u početku broj organizacija može praviti komplikacije, važno je omogućiti svim zainteresovanim, i potencijalno zainteresovanim stranama da se uključe u proces formisanja politike na samom početku.

Veoma je važno izbeći politikanstvo koje stavlja neadekvatno kvalifikovana lica na pozicijama od značaja za razvoj novog sektora. Slično tome, odgovarajući resursi moraju se dati na raspolaganje novom sektoru, u cilju da program bude sproveden na način koji je istinski razvojni i ne preterano opterećen političkom intervencijom.

ZAKLJUČAK

Sportske aktivnosti u turizmu (fizičko vežbanje i učestvovanje na sportskim priredbama turista) predstavljaju osnovu u razvoju aktivnog sportskog turizma. Sportska rekreacija u turizmu je svojevoljno izabrana aktivnost van mesta stalnog boravka, koja predstavlja deo zdrave zabave na putovanju, ili pak glavni motiv pri odabiru određene destinacije. Sa socioloških aspekata predstavlja humanističku funkciju, i može se odvijati individualno ili preko institucionalnih oblika. Iz ugla celokupnog turističkog sistema možemo reći da sportsko - rekreativni sadržaji predstavljaju dodatne sadržaje turističke ponude, posle zadovoljavanja osnovnih elemenata u turizmu (smaštaja, ishrane, prevoza i dr.). Sportsko - rekreativni sadržaji povećavaju prihode na destinaciji, čine je atraktivnijom i zanimljivijom za posetioce. Kvalitet sportsko - rekreativnih sadržaja može bitno uticati pri izboru destinacije ili hotelskog smeštaja, kao i na produžetak turističke sezone destinacije. Sportska rekreacija u globalu ima važan zdravstveni, kulturni, socijalni i drugi sadržaj, i nije sama po sebi cilj, ona predstavlja sredstvo zabave, mode, vaspitanja, statusnog simbola, egzistencije, i sve to uzeto zajedno, biznisa koji može doneti prihode sveukupnom turizmu zemlje u kojoj se sprovodi.

U slučaju Crne Gore, nažalost, ne postoji deklarirana politika sportsko - rekreativnog turizma. Trenutni prihod koji se ubira od sportske rekreacije u turizmu, nije rezultat programa Vlade Crne Gore. Sadašnji oblik sportsko - rekreativnog turizma u Crnoj Gori postoji samo kao rezultat pojedinačnih organizacija koje žele da steknu korist na račun održavanja sportskih događaja, pružanja sportsko - rekreativnih usluga ili iznajmljivanja sportsko - rekreativnih sadržaja, opreme, odnosno prostora turistima. Nasuprot pomenutom, sportsku rekreaciju u turizmu ne bi trebalo prepuštati slučaju, već usmeriti u skladu sa planovima budućeg razvoja crnogorskog turizma.

Na osnovu primera nemačkog tržišta (u prikazanoj tabeli ciljnih grupa na odmoru i u slobodno vreme, koja je predstavljena kao Aneks 1. u prilogu Strategije razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine), videli smo da su sportsko - rekreativne aktivnosti u turizmu visoko prihvaćene. Takođe, prema podacima ispitanika iz „Analize tržišnih potencijala za Crnu Goru u Sjevernoj, Zapadnoj i Istočnoj Evropi“ turisti iz Centralne i Severne Evrope su uglavnom zainteresovani za aktivan odmor u Crnoj Gori, očekujući standarde kao i kod svetski atraktivnih destinacija. Kod rezultata ankete sprovedene na sajmu turizma u Beogradu 2013. godine, odziv ispitanika pokazao je veće interesovanje za avanturistički turizam od klasičnog sportsko - rekreativnog. Sa porastom od 13,98% u odnosu na anketu iz 2003. godine, avanturistički turizam našao se tako na 3. mestu, odmah iza primorskog i planinskog turizma. Da nije slučajno ovako visoko rangiran, govori i činjenica da je u stručnoj javnosti avanturistički turizam donekle prepoznat kao jedan od potencijala kako u planinskoj, tako i primorskoj regiji Crne Gore. Međutim, u dosadašnjoj praksi ovom selektivnom obliku turizma dat je trećerazredni značaj, pa bi se u budućnosti trebala obratiti veća pažnja kod njegovog planiranog razvoja, s obzirom da za isti Crna Gora kao destinacija pruža izvanredne mogućnosti.

Bogatstvo prirodnih resursa i povoljan geografski položaj zemlje bi trebalo iskoristiti kao osnovu razvoja sportsko - rekreativnog turizma, koji se treba najpre razvijati u prirodnom okruženju jer ne zahteva velika ulaganja, već uglavnom zavisi

od dobro napravljane strategije razvoja. Razvoj sadržaja sportsko - rekreativnih aktivnosti u prirodnom okruženju, treba poslužiti i kao sredstvo za građenje imidža i prepoznatljivosti destinacije u regionu, s obzirom da se savršeno uklapa u koncept Crne Gore sa već poznatim motivom „*wild beauty*“, predstavljajući jednu od neotkrivenih destinacija, koja je privlačna za turiste željne avanturističkog odmora i rekreacije u prirodi.

Naravno, iako iziskuju određena ulaganja, antropogeni sportsko - rekreativni objekti u turizmu Crne Gore ne smeju se zapostaviti, već u cilju razvoja istih potrebno je:

1. Utvrditi broјčano i činjenično stanje već postojećih sportsko - rekreativnih objekata koji se koriste u turizmu Crne Gore i učiniti spisak dostupnim javnosti.
2. Osposobiti i prilagoditi već postojeće objekte sportsko - rekreativnim sadržajima u skladu sa potrebama i željama sve zahtevnijih turista.
3. Sprovesti istraživanja i projekte za izgradnju svetski atraktivnih kompleksa, koji bi privukli platežno sposobnije turiste.

Crna Gora trenutno ne raspolaže svetski atraktivnim kompleksima, dok izgradnja istih u bliskoj budućnosti nije ni planirana. Ono čime Crna Gora trenutno raspolaže jeste skromni građevinski fond, čije stanje generalno posmatrano ne može se oceniti zadovoljavajućim bez određenih ulaganja. Pre investicionih ulaganja, neophodno je prvo pribaviti podatke o ukupnom broјčanom i funkcionalnom stanju objekata koji se već koriste u turizmu Crne Gore. Nakon utvrđenog činjeničnog stanja⁸⁶ sportsko - rekreativnih objekata u turizmu Crne Gore, poželjno je te podatke zvesti u elektronsku bazu podataka (preglednu po regijama i opštinama, koju će činiti sistemska evidencija otvorenih i zatvorenih sportskih objekata na tom području) a zatim je redovno ažurirati i učiniti dostupnom široj javnosti.

S obzirom da, na žalost, još uvek ne postoje takvi podaci o raspoloživosti, samim tim se ne može ni ustanoviti ukupan promet i posećenost istih u turizmu Crne Gore. U cilju prikupljanja informacija o ukupnom stepenu iskorišćenosti sportsko - rekreativnih centara u turizmu Crne Gore kontaktirali smo MONSTAT, pojedina Ministarstva i 21 opštinsku upravu u Crnoj Gori, nakon čega smo konstatovali da do tačnih i sveobuhvatnih statističkih podataka trenutno je gotovo nemoguće doći, iz razloga što se popisom, evidencijom kao i ovom problematikom još uvek niko nije ozbiljnije bavio. Osim sportsko - rekreativnih centara, možemo reći da, takođe, ne postoje ni podaci o obimu i strukturi sportsko - rekreativnih aktivnosti koje se pružaju u turizmu Crne Gore, dok o kontroli kvaliteta pruženih usluga da i ne govorimo.

Imajući u vidu da u današnje vreme *web marketing* predstavlja jedan od glavnih kanala promovisanja proizvoda i usluga, pristupili smo sagledavanju sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore putem interneta, gde smo uvideli da najveći broj ponuda (više od 90%) dolazi sa sajta Nacionalne turističke organizacije Crne Gore. Nakon konstatacije da pomenuti sajt predstavlja najveću bazu koja objedinjuje i promoviše ovu vrstu ponuda, uradili smo i detaljnu analizu prikazanih

⁸⁶ Kod činjeničnog stanja misli se na utvrđivanje stanja opremljenosti, kapacitete, vrste ponuđenih sportsko rekreativnih aktivnosti, raspoloživost ljudskih resursa, stepen iskorišćenosti sportsko rekreativnih sadržaja i dr.

sadržaja sporta i rekreacije na tom sajtu, kako bi smo rezultate trenutnih vrednosti predstavili u ovom radu. Između ostalog primetili smo da sportsku rekreaciju uglavnom organizuju i sprovode sportske organizacije (samostalno ili u saradnji sa turističkim agencijama) u Crnoj Gori. Nakon detaljnog pregleda svih predstavljenih ponuda, videli smo da ova baza nije savršena u smislu zadovoljavanja potreba potrošača. Iako je napravljen mali pomak u prepoznavanju potrebe za objedinjavanjem ovih podataka na jednom mestu, mnoge sportsko - rekreativne ponude su veoma oskudno prikazane, ne pružajući dovoljno informacija budućim potrošačima šta konkretno nude, za koliko novca, kada, gde i koja stručna ekipa stoji iza projekta u pružanju ovih usluga. Štaviše, na osnovu druge analize videli smo da više od polovine organizatora sportske rekreacije u turizmu Crne Gore ne poseduje sopstvenu internet prezentaciju, kao i da preko 50% promovisanih sadržaja na sajtu NTO CG je prikazano bez tekstualnih opisa ponuda, slika, video materijala ili adresa sedišta organizatora. NTO CG kao kvazi-državni organ, koji je zadužen za marketing Crne Gore kao turističke destinacije, ne bi smela dozvoliti da se na zvaničnoj *web* prezentaciji pojavljuje nepotpun sadržaj, kao i da neproverene organizacije ovde promovišu svoje sportsko - rekreativne sadržaje. Naprotiv, NTO CG trebala bi filtrirati sve sadržaje na osnovu predhodno utvrđenih kriterijuma, i u budućnosti pre prezentovanja na svom *web* portalu nastojati da pridobije detaljnije informacije od organizacija koje se bave ovim vidom selektivnog turizma, redovno ih ažurirati u pogledu njihovih planiranih aktivnosti i načina na koji pružaju iste. Iako na prvi pogled ovaj posao može delovati prilično kompleksan, u odnosu na ne tako veliki broj trenutno promovisanih ponuda sporta i rekreacije u turizmu Crne Gore (manji od 150), dovoljno je angažovanje samo jednog lica kako bi se prikazani sadržaj na sajtu NTO CG doveo u zadovoljavajuće stanje.

U ovom radu prikazani su takođe podaci o iskorišćenosti sportsko - rekreativnih sadržaja u sklopu hotelskih objekata Crne Gore. Na osnovu pregleda istih, videli smo da je ponuda veoma mala, i stoga treba se obratiti pažnja o njenom budućem razvoju, kako bi se omogućio ugodniji i raznovrsniji boravak turista u njima. Sportsko - rekreativni sadržaji u sklopu hotelskog objekta daju osnov za celogodišnju popunu kapaciteta, i takvi hoteli bolje se kotiraju i uspešnije posluju na tržištu, bez čega Crna Gora ne može biti ozbiljan konkurent. Pored navedenog, neophodno je da se uspostavi međusobno bolja saradnja između menadžmenta hotela sa turističkim agencijama i sportskim organizacijama (koje sportsko - rekreativne usluge pružaju van tih hotelskih objekata, odnosno u bližem ili daljem okruženju gde su hotelski objekti locirani), a zatim i ove sadržaje putem promotivnih aktivnosti što više približiti gostima u samim hotelima, obzirom da se na ovaj način:

- povećava interes potencijalnih turista za boravak u tim hotelskim objektima;
- čini boravak hotelskih gostiju sadržajnijim i zanimljivijim na destinaciji;
- uvećavaju se finansijski prihodi hotela dr.

Kako bi se u svim segmentima unapredio sportsko - rekreativni turizam Crne Gore, neophodno je oformiti sektor koji će se baviti pitanjima od nacionalnog interesa iz ove oblasti. U ovom radu data je preporuka o puštanju u opticaj turističkih *loyalty* kartica, kako bi se doprinelo:

- unapređenju prodaje postojećih sportsko - rekreativnih sadržaja;
- boljem uvidu u stepen iskorišćenosti sportsko rekreativnih sadržaja;

- boljem sagledavanju potreba i privrženosti različitih tipova turista (na osnovu čega bi se racionalnije planirale i buduće aktivnosti sportsko - rekreativnih sadržaja);
- boljoj promovisanosti sportsko - rekreativnih sadržaja u turizmu Crne Gore;
- većem odzivu korisnika privučenih na osnovu dobijenih popusta, dodatnih povoljnosti, lakoj dostupnosti kartica i dr.

PRILOG

Prilog br. 1 – Originalni primerak upitnika za sportske klubove/društva prilikom oglašavanja na sajtu NTO CG

U nastavku možemo videti sadržaj upitnika koji je neophodno popuniti od strane pružaoca usluga sporta i rekreacije, ukoliko se radi o sportskom klubu/društvu, i zajedno sa potvrdom da se radi o registrovanom klubu poslati na adresu NTO CG, kako bi željene aktivnosti bile promovisane na sajtu *www.montenegro.travel*.

Prikaz sadržaja upitnika

Aktivnosti

☐ Atletika	☐ Borilačke vještine	☐ Tenis
☐ Alpinizam	☐ Fudbal	☐ Ples
☐ Biciklizam	☐ Odbojka	☐ Ski
☐ Vazduhoplovstvo	☐ Rukomet	☐ Izletišta
☐ Sportski centri/klubovi/tereni	☐ Igrališta/igraonice za djecu Fitness	☐ Avanturistički i zabavni parkovi
☐ Plivanje	☐ Hiking/trekking	☐ Paintball
☐ Vaterpolo	☐ Jahanje	☐ Staze za šetnju
☐ Ronjenje	☐ Jedrenje	☐ Škole sportova
☐ Posmatranje ptica	☐ Yachting	☐ Kuglanje
☐ Ribolov	☐ Kitesurfing/windsurfing	☐ Speleologija
☐ Off road	☐ Rafting	☐ Foto safari
☐ Kayaking	☐ Ostalo	☐

***Naziv kluba/društva**

***Opština**

***Mjesto**

***Adresa**

*** Regija**

☐ Primorska regija	☐ Centralna regija	☐ Sjeverna regija
---	---	--

Precizna lokacija na Google mapi (Longitude, Latitude)

***Tel**

***Fax**

***E-mail**

www

***Kratki opis objekta (500 karaktera)**

--

Puni opis objekta (3 000 karaktera)

--

Komunikacija na sljedećim jezicima:

☐ Engleski	☐ Njemački	☐ Ruski
☐ Francuski	☐ Italijanski	☐ Ostalo

***Da li je Vaš objekat pristupačan licima sa invaliditetom?**

☐ Da	☐ Ne
-----------------------------	-----------------------------

***Plaćanje karticama**

☐ Da			☐ Ne	
☐ Visa	☐ Master	☐ Diners	☐ American express	☐ Ostalo

Cjenovnik opreme/članarine/obuke/tura(Dostaviti Pdf)**Najave aktivnosti:**

Savjeti za nove članove:

Priložiti galeriju fotografija kluba/izleta**Ostale napomene:**

Informacije dao _____ (potpis)

Upitnik obradio _____ (potpis)

U _____ , dana _____

Prilog br. 2 - Prikaz sadržaja e-mailova (dobijenih od strane opštinskih uprava) o stanju antropogenih sportsko - rekreativnih objekata, i njihove iskorišćenosti u razvoju turizma Crne Gore na području tih opština

U cilju prikupljanja podataka o stanju antropogenih sportskih resursa i iskorišćenosti istih u svrhe sportsko - rekreativnog turizma Crne Gore, poslali smo upite dvadeset i jednoj opštinskoj upravi, od kojih smo sa samo 4 adrese dobili odgovore (koje ćemo prezentovati u nastavku), i to od opština: Tivat, Pljevlja, Žabljak i Mojkovac.

Prikaz pitanja koja smo, u junu 2012. godine, uputili opštinskim upravama:

1. Koji sportski objekti postoje u vašoj opštini i gde se nalaze?
2. Koje su dimenzije postojeći sportski objekti?
3. Za koje se namene koriste postojeći sportski objekti?
4. Kakva je opremljenost postojećih sportskih objekata?
5. U kakvom su stanju postojeći sportski objekti, da li su planirane reparacije?
6. Kakva je posećenost turista što se tiče sportsko - rekreativnog turizma (ukoliko postoji podatak po mesecima u zadnje tri godine)?
7. Kakvi su planovi za budućnost što se tiče sportsko - rekreativnog turizma?

Prikaz dobijenih informacija od strane 4 pomenute opštinske uprave:

E-mail br. 1

Odgovor dobijen dana 27.06.2012. godine

Od Sekretarijata za društvene djelatnosti - Opština Pljevlja

Podatke dao: Goran Knežević

1. U Opštini Pljevlja postoje sledeći sportski objekti:
 - Sportski centar "ADA";
 - Gradski stadion.
2. Ukoliko mislite na dimenzije sportskih terena, koje se nalaze u okviru sportskih objekata te dimenzije su standardne i iste za sve sportske terene u svetu i za fudbal i za košarku, odbojku itd. Ukoliko tražite dimenzije sportskih objekata, te podatke nemamo jer u okviru sportskih objekata nalaze se i pomoćni sportski tereni, tako da nemamo taj precizan podatak.
3. Sportski centar "ADA", uglavnom se koristi za odigravanje utakmica i treninga dvoranskih sportova (rukomet, košarka, odbojka, mali fudbal), mada ima i značaj u školskim sportskim aktivnostima i u održavanju časova fizičke kulture, kao i upražnjavanju sportsko rekreativnih aktivnosti.

Gradski stadion sastoji se :

- iz jednog glavnog centralnog terena za odigravanje fudbalskih utakmica;
- jednog pomoćnog terena sa plastičnom travom dimenzija 100x50 za izvođenje fudbalskih treninga;

- jednog terena za mali fudbal (plastična trava);
- jedan teren za tenis (gumirana podloga);
- jedan teren za rukomet (betonska podloga);
- jedan teren za košarku (betonska podloga);
- atletska staza;
- u okviru gradskog stadiona nalazi se i teretana.

4. Opremljenost sportskih objekata je na zavidnom nivou, i sportski klubovi koji u njima treniraju i odigravaju prvenstvene utakmice imaju više nego dobre uslove za to.

5. Oba sportska objekta su u dobrom stanju, i osim promene podloge atletske staze na gradskom stadionu, nema potreba za drugim renoviranjima objekata.

6. Nemamo podataka o posećenosti turista što se tiče sportsko - rekreativnog turizma.

7. Pljevlja imaju idealne uslove za vid sportsko - rekreativnog turizma i njegov razvoj, mada još uvek je to jedna zamisao koja prvenstveno iz materijalnih razloga (sredstava koja bi trebalo uložiti u pokretanje takvog projekta, marketinga itd.) za sada ostaje nerealizovana zamisao.

E-mail br. 2

Odgovor dobijen dana 25.06.2012. godine

Od Sekretarijata za upravu i društvene djelatnosti - Opština Žabljak

Podatke dao: Nikola Dubljević

1. U našoj opštini postoje sledeći sportski objekti: fudbalski stadion „Ravni Žabljak“; tereni za mali fudbal, jedan u vlasništvu OŠ „Dušan Obradović“, drugi u sklopu nekadašnje vojne kasarne; filmske sale OŠ „Dušan Obradović“ i OŠ „Vuk Knežević“ na Njegovući.
2. Fudbalski stadion „Ravni Žabljak“ je dimenzija oko 90x50 metara. Stadion poseduje i tribine sa jedne strane. Tereni za mali fudbal su standardnih dimenzija, oko 50x30 metara. Filmska sala na Njegovući ima dimenzije oko 40x20 metara, dok je sala na Žablaku znatno manjih dimenzija.
3. Fudbalski stadion „Ravni Žabljak“ se koristi za igranje fudbalskih utakmica i treninge OFK „Durmitor“, kao i za održavanje drugih sportsko-rekreativnih manifestacija. Teren za mali fudbal OŠ „Dušan Obradović“ se koristi za potrebe osnovne i srednje škole, kao i za održavanje fudbalskih turnira. Teren u sklopu nekadašnje kasarne, poslednjih nekoliko godina nije u funkciji. Filmske sale se koriste za nastavu pomenutih škola, kao i za održavanje nekih drugih sportsko-rekreativnih dešavanja.
4. Postojeći sportski objekti, u pogledu opremljenosti, nisu na zadovoljavajućem nivou. Izuzev objekata u vlasništvu OŠ „Dušan Obradović“, ostali objekti zahtevaju ulaganja u rekonstrukciju i nabavku neophodne opreme.

5. U ovom trenutku, stanje postojećih sportskih objekata, nije na zavidnom nivou. Planovi lokalnih vlasti su njihova rekonstrukcija, u skladu sa finansijskim mogućnostima.
6. Sto se tiče sportsko - rekreativnog turizma, interesovanje je ogromno. Međutim, trenutno ne raspolažemo sa detaljnim podacima, pa Vas upućujemo da iste potražite na adresi Turističke organizacije Žabljaka.
7. Planovi lokalnih vlasti su unapređenje sportsko-rekreativnih sadržaja. U prvom redu, tu se misli na izgradnju sportske dvorane, kojom će se stvoriti uslovi za osnivanje novih sportskih klubova, održavanje takmičenja kao i pripreme ekipa iz zemlje i okruženja. U budućnosti se planira i rekonstrukcija skijališta „Savin kuk“, kao i rekonstrukcija nekadašnjeg skijališta „Štuoc“. Ovim i brojnim drugim projektima, lokalna vlast će učiniti da Žabljak postane vodeći zimski turistički centar u okruženju.

E-mail br. 3

Odgovor dobijen dana 11.07.2012. godine

Od Sekretarijata za upravu i društvene djelatnosti - Opština Tivat

Podatke dao: Nikola Krsmanović

Stvarno stanje sportskih objekata ustanovili: Krsmanović Nikola i Vuletić Vladimir, u decembru 2011. godine.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Boćalište BK »Brđanin«	Đurđevo brdo			200

Opis postojećeg stanja:

- zog se nalazi u dobrom stanju;
- prilaz boćalištu je nepristupačan, mesta za parking je malo.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- rekonstrukcija prilazne staze.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Boćalište BK Kalimanjac	Kalimanj	2008	549/0	1000

Opis postojećeg stanja:

- boćalište je uredno, renovirano.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- nisu potrebni veći radovi.

Sportski objekat	Adresa	Godina	K.p.	m2
------------------	--------	--------	------	----

		izgradnje		
Boćalište BK Mladost	Radoševići			400

Opis postojećeg stanja:

- nedostaju pregradne grede između staza, glavine su u lošem stanju;
- klupe oko terena su polomljene;
- prostorije kluba su stare i neuredne;
- prilaz boćalištu je nepristupačan.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija.

- postaviti nove glavine i klupe;
- renoviranje klupskih prostorija.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Boćalište BK »Lastva«	Gornja Lastva	1919	638/1	200

Opis postojećeg stanja:

- zog se nalazi u solidnom stanju;
- bokovi su obloženi daskama i glavina je ojačana;
- priključena je struja i voda iz doma u G.Lastvi;
- staze su presvučene i skoro spremne za takmičenje;
- prilaz je star i od kamena i dosta je propao.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- navlačenje peska na stazu za igru;
- klupe pored samog igrališta;
- rekonstrukcija prilazne staze.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Boćalište	Donja Lastva, Obala	2008	549/0	1000

Opis postojećeg stanja:

- teren je neravan, neograđen, bez klupa za gledaoce;
- glavine su u lošem stanju;
- prilaz igralištu je neravan.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- ograditi igralište;
- postaviti klupe za gledaoce;
- zameniti glavine;
- sanacija prilaza.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Boćalište BK Budućnost	Gradiošnica, Dom	1955	892/1	800

	kulture »Anto Počanić«			
--	------------------------	--	--	--

Opis postojećeg stanja:

- teren je u dosta dobrom stanju, rekonstruisan je 2007 godine;
- nedostaju pregradne grede između staza, glavine su u lošem stanju.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- postavljanje pregradnih greda;
- postaviti nove glavine i klupe.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Gradski stadion	Veliki gradski park	1925	976;966	12756

Opis postojećeg stanja:

- glavni teren je u lošem stanju, neravan je i skoro da nema trave;
- drenaža je loša, voda se zadržava na terenu;
- podloga na pomoćnom terenu je šljaka, teren je neravan;
- svlačionice su potpuno propale i neispunjavaju ni osnovne higijenske uslove;
- prostorije kluba su uredne, ali stare;
- tribine su betonske, za oko 300 gledalaca.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- rekonstrukcija glavnog i pomoćnog terena (drenaža);
- izgradnja novih svlačionica i klupskih prostorija;
- rekonstrukcija tribina.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Gradski stadion Krtoli	Radovići, Sv. Spas	1965	256	6998

Opis postojećeg stanja:

- prilaz stadionu je u lošem stanju, ima puno rupa na putu, a malo mesta za parking;
- teren je neravan, sa dosta izbočina;
- na pojedinim mestima ograda oko terena je propala;
- montažne drvene tribine sa 50 sedišta + 500 stajanje, su takođe propale.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- asfaltiranje prilaza stadionu;
- popravka ograde oko terena;
- popravka tribina;
- renoviranje prostorija kluba;
- renoviranje terena.

Sportski objekat	Adresa	Godina osnivanja	K.p.	m2
------------------	--------	------------------	------	----

Mini pich igralište	Veliki gradski park	1892	976	2845
---------------------	---------------------	------	-----	------

Opis postojećeg stanja: /

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija: /

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Jedriličarski klub	Šetalište Seljanovo br.1	1987	184	1291

Opis postojećeg stanja:

- zgrada jedriličarskog kluba je u dosta lošem stanju;
- fasada je prljava i ispucala;
- WC je neuredan i u lošem stanju;
- ne postoji svlačionica za članove kluba;
- sa strane okrenute ka moru nema rasvete;
- mulo je uništeno;
- ponton za spuštanje brodova ne postoji.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- rekonstrukcija kompletnog wc-a;
- eventualna ugradnja manje svlačionice u hangar;
- postavljanje ulične rasvete;
- izgradnja kompletnog mula;
- postavljanje plutajućeg pontona.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
JU Sportska dvorana	Župa	1985	4719	5191

Opis postojećeg stanja:

- dvorana je funkcionalno i tehnički u solidnom stanju;
- prilaz ka glavnom ulazu u dvoranu nije asfaltiran, a parking je neuređen;
- rasveta oko dvorane je slaba;
- krov dvorane prokišnjava na više mesta;
- drvene grede koje nose krovnu konstrukciju su izložene prokišnjavanju i ne zna se u kakvom su stanju;
- parket u maloj sali ima neuredan i prljav izgled zbog lakiranja lakom na vodenoj bazi;
- sedišta na tribinama su stara, oštećena i izgledaju neuredno;
- ventilacija je nedovoljno jaka da bi zagrijala ili rashladila veliku ili malu salu;
- WC u prostoru predviđenom za izdavanje je oštećen.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- asfaltiranje prilaza dvorani;
- uređenje parking;
- popravka krova;

- lakiranje parketa u maloj sali i eventualna zamena prozora;
- nabavka novih sedišta za tribune;
- popravka ventilacije ili eventualna ugradnja klimatizacije;
- sanacija WC-a u prostoru za izdavanje;
- pojačati rasvetu oko dvorane;
- utvrditi stanje nosećih greda.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Sportski poligon hotela »Kamelija«	Donja Lastva	2001	/	1925

Opis postojećeg stanja:

- košarkaški tereni su u odličnom stanju (preko zime su sklonjeni obruči i odbojkaška mreža), podloga je betonska;
- teren je označen;
- teniski teren je na šljaci i u nezadovoljavajućem stanju, potrošen je (na nekim mestima se vidi kamenje ispod šljake);
- postoji problem drenaže i neravnina na terenu na kojima se zadržava voda;
- ograda je iskrivljena na pojedinim mestima.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- navlačenje šljake na teniskom terenu;
- drenaža;
- klupe za igrače;
- popravka ograde na teniskom terenu.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Mini pich igralište	Veliki gradski park	2007	966	630

Opis postojećeg stanja:

- teren je sa veštačkom podlogom;
- drvena i metalna ograda oko terena su u lošem stanju;
- golovi su probijeni.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija.

- renoviranje veštačkog terena;
- rekonstrukcija drvene i metalne ograde i golova.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
poligon malih sportova	Ostrvo Cvijeća	1969	608/1	800

Opis postojećeg stanja:

- teren za košarku/mali fudbal (betonske podloge) je u lošem stanju;
- zadržava se voda na terenu;

- jedan koš je u dobrom stanju, dok je drugi bez table i obruča;
- postoji jedan gol za mali fudbal i on je bez mreže;
- teren nije ocrtan;
- ograda je u lošem stanju;
- tereni za mini golf su zapušteni.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- postavljanje koša;
- postavljanje gola i mreža za golove;
- ocrtati teren;
- popraviti ogradu.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Poligon malih sportova i rekreacije	Donja Lastva		549	3902

Opis postojećeg stanja:

- poligon je kombinovan (afalt 1200m², trava 2502m²) i dosta je zapušten;
- asfalt je neravan i zadržava vodu, koševi su sa nestabilnom konstrukcijom (koju drži kamenje), teren je neocrtan, na jednom košu obruč je kriv;
- travnati deo je neravan i neograđen. Golovi nemaju mrežu;
- poligon nezavršen, neuređen, bez infrastrukture;
- neophodna ozbiljna rekonstrukcija celog kompleksa.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- ocrtavanje linija;
- učvrstiti konstrukcije koša i zameniti jedan obruč;
- postaviti mreže na golove;
- ograditi travnati teren.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Sportski poligon Radovići	Radovići	2002	268/1	500

Opis postojećeg stanja:

- teren je u solidnom stanju;
- linije su vidljive;
- koševi su u lošem stanju, iščupani iz betona, bez obruča, neupotrebljivi;
- ograda iza golova je srušena.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- postaviti 2 nova koša;
- postaviti ograde iza golova;
- klupe za gledaoce.

Sportski objekat	Adresa	Godina izgradnje	K.p.	m2
Sportski poligon Porto Montenegro	Seljanovo, donje	1989		3300

Opis postojećeg stanja:

- poligon čine 3 teniska terena i jedan pomoćni, teren za mali fudbal (basket), boćalište (2 zoga);
- tereni su u solidnom stanju.

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija:

- nisu potrebni veći radovi.

Sportski objekat	Adresa	Godina osnivanja	K.p.	m2
Klupske prostorije srk pagar	Kalimanj	1981		80

Opis postojećeg stanja: /

Potrebna rekonstrukcija ili sanacija: /

E-mail br. 4

Odgovor dobijen dana 21.06.2012. godine

Od Sekretarijata za upravu i društvene djelatnosti - Opština Mojkovac

Podatke dao: Ljubomir Vukadinović

Posle Drugog svetskog rata na teritoriji opštine Mojkovac se intezivnije razvija kao i određena neophodna prateća sportska infrastruktura, posebno je intezivirana i urađena 2009. godine za organizaciju „49. MOSI“ koje je grad Mojkovac organizovao i ugostio 2500 sportista tromeđe BiH, Srbije i Crne Gore.

Trenutno na teritoriji opštine Mojkovac postoji zadovoljavajuća sportska infrastruktura zatvorenih i otvorenih objekata i to:

- Zatvoreni

Tri sportske dvorane od kojih je jedna olimpijskih razmera sa svim pratećim sadržajima a nalazi se u užoj gradskoj zoni markirana igrališta za sve sportove, kapacitet sedišta 700. Dvorana je trenutno u rekonstrukciji, data je na upravljanje J.US. M.Š. „Vuksan Dukić“.

Druga školska dvorana ukupne površine 1125m² plus galerija; namenjena je za sportove: košarku, odbojku, stoni tenis, borilačke sportove, itd. Takođe, nalazi se u užoj gradskoj zoni čiji su korisnici deca osnovne i srednje škole, kao i sportski klubovi i građani.

Treća dvorana nalazi se u Lepencu u vlasništvu osnovne škole čiji su korisnici učenici te škole udaljena je od grada 8 km, površine 250 m².

- Otvoreni

U centru grada u užoj zoni u vlasništvu osnovne škole nalaze se 4 igrališta za rukomet, mali fudbal, košarku i odbojku, od kojih tri imaju tartan podlogu, tribine i rasvetu za noćno korišćenje.

U vlasništvu srednje škole nalaze se dva terena za košarku koji imaju asfaltnu podlogu sa tribinom, i rukometno igralište sa tartan podlogom, reflektorima i tribinom za gledaoce.

Jedan poligon nalazi se u samom centru grada osvetljen, ocrtan i presvučen asfaltom podlogom, a vlasništvo je opštine Mojkovac.

Takođe u užoj gradskoj zoni u neposrednoj blizini hotela „Palas“ nalazi se fudbalski centar sa dva fudbalska terena, ekonomatom, svlačionicama opremljen sa vodom, elektro-instalacijama i TT instalacijama.

U široj gradskoj zoni u mesnim zajednicama Slatina, Podbišće, Babića Polje, nalazi se uređen sportski poligon uglavnom „vezan“ za školske objekte, namenjen za masovno bavljenje fizičkom aktivnošću.

Ukupna površina otvorenih poligona na teritoriji opštine Mojkovac iznose 14370 m².

Na teritoriji opštine Mojkovac još postoje definisane, markirane i obeležene biciklističke i planinarske staze, poletišta za paraglajdere kao i staza za kajak i rafting.

Takođe, postoje tri planinarska doma „Džambas“, „Brskovo“ i „Ckara“ na kojim lokalitetima se mogu razvijati zimske sportsko - rekrativne aktivnosti.

Dimenzije svih sportskih objekata su standardne, planski i namenski su pravljene za određenu sportsku disciplinu.

Korišćenje sportskih objekata je uglavnom za školsku populaciju osim sporske dvorane koja se osim nastave fizičkog vaspitanja koristi za potrebe rukometnog kluba. Dvorana se povremeno koristi i za rekreaciju građana, posebno za organizaciju Novogodišnjeg fudbalskog turnira.

Opremljenost sportskih objekata je na zadovoljavajućem nivou, sa potrebnom odgovarajućom sportskom opremom, teretanom, wc-ima, svlačionicama i drugim pratećim rekvizitima.

Nemamo organizovane stalne pripreme ekipa sa strane koje bi koristile objekte.

Svi sportski objekti su u funkciji, a sportska dvorana je u fazi detaljne rekonstrukcije.

Sportsko - rekreativni turizam nije još u dovoljnoj meri zastupljen i valorizovan, iako postoje dobri uslovi za njegov razvoj.

Ne postoje pisani podaci o turističkoj posećenosti i korišćenju istih.

Planovi za budućnost, što se tiče sportsko - rekreativnog turizma su predviđeni, kako u letnjem, tako i u zimskom periodu. Ovi planovi se zasnivaju na prirodnim mogućnostima kojima obiluje teritorija opštine Mojkovac, kao što su: planine, nadmorska visina, reke i jezera. Poseban projekat obuhvata sanacija deponije otpadnog materijala rudnika Brskovo, gde je predviđena izgradnja sportskih objekata i zelenih površina.

LITERATURA

- Bakić, O. (2011), „*Marketing u turizmu*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Bartoluci, M. i suradnici (2004), „*Menadžment u sportu i turizmu*“, Kineziološki fakultet, Zagreb
- Čačić, K. (2010), „*Poslovanje hotelskih preduzeća*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Čerović, S. i Čomić Đ. (2011), „*Projektovanje i izgradnja hotela*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Graton, C. and Taylot, P. (2000), „*Economics of sport and recreation*“, Spon Press, London and New York
- Hanić, H., Vičentić, M. i Đurica, M. (2010), „*Istraživanje tržišta*“, Visoka poslovna škola strukovnih studija, Valjevo
- Hudsom, S. (2003), „*Sport and advenenture tourism*“, Publiciation Data, New York
- Ilić S., Mijatović S. (2006), „*Istorija fizičke kulture*“, Fakultet fizičkog vaspitanja, Beograd
- Jovanović, V. et al (2012), „*Geografski informacioni sistemi*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Klarić, D. (2012), „*Sportski turizam na crnogorskom primorju*“, Fakultet za menadžment Herceg Novi, Budva
- Kostadinović, S. i Kostadinović, D. (2007), „*Pravo i sport*“, Univerzitet Braća Karić, Beograd
- Marija, M. Mičić (2010), „*Turizam i prostor*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Mašić, Z. (2008), „*Teorija sporta*“, Zoran Damnjanović i sinovi d.o.o., Beograd
- Milanović, D. i suradnici (1997), „*Priručnik za sportske trenere*“, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb
- Nikolić, D. (2008), „*Hotelski marketing*“, Visoka hotelijerska škola strukovnih studija, Beograd, str.302
- Njeguš, A. (2011), „*Informacioni sistemi u turističkom poslovanju*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Popesku, J. (2011), „*Menadžment turističke destinacije*“, Univerzitet Singidunum, Beograd

- Skakun, M. (2004), „*Poslovno pravo u turizmu*“, Čigoja štampa, Beograd
- Spasić, V. (2007), „*Menadžment turističkih agencija i organizatora putovanja*“, Univerzitet Singidunum, Beograd
- Standeven, J. and Knop, P. (1999), „*Sport tourism*“, Human Kinetics, Champaign (Illinois)
- Šiljak, V. (2007), „*Istorija sporta*“, Fakultet za menadžment u sportu, Beograd
- Unković, S. i Zečević, B. (2009), „*Ekonomika turizma*“, Ekonomski fakultet, Beograd
- Vujaklija, M. (1974 i 1980), „*Leksikon stranih reči i izraza*“, Prosveta, Beograd
- Zečević, B. (2007), „*Marketing turističkih destinacija - uloga informacione tehnologije*“, Jugo knjiga komerc, Beograd

Ostali štampani izvori

- Vlada Crne Gore (2011), „*Nacionalni program razvoja sporta u Crnoj Gori*“, Podgorica
- DEG - Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft mbH i AS&P - Albert Speer & Partner GmbH Architekten, Planer (2003), „*Prostorni koncept za turistički razvoj regiona Boka Kotorska - Regionalni Master plan za turizam*“, Frankfurt
- International labour organization (2001), „*Human resources development, employment and globalization in the hotel, catering and tour sector*“, Geneva
- Martinović, P. (2003), „*Turistički proizvod Crne Gore i strateški pravci njegovog razvoja*“, magistarski rad, Ekonomski Fakultet, Ljubljana
- Međunarodni institut za turizam (2005), „*Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori*“, Ljubljana
- Milošević, M. (2012), „*Rizici korupcije u crnogorskom sportu*“, Institut Alternativa, Podgorica
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2013), „*Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima u 2012. godini Ministarstva održivog razvoja i turizma*“, Podgorica
- Ministarstvo održivog razvoja i turizma, „*Poslovanje hotelijerstva u Crnoj Gori 2011.*“ - izveštaj, Podgorica

- Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine (2008), *“Strategija razvoja turizma u Crnoj Gori do 2020. godine”*, Podgorica
- Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine (2010), *Prostorni plan posebne namjene “Bjelasica - Komovi”*, Podgorica.
- Ministarstvo za ekonomski razvoj (2008), *“Prostorni plan Crne Gore do 2020.godine”*, Podgorica
- MONSTAT, *“Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.30”*, Podgorica 20.02.2013. godine
- MONSTAT, *“Saopštenje zavoda za statistiku Crne Gore br.135”*, Podgorica 04.10.2011. godine
- MONSTAT, *“Statistički godišnjak Crne Gore 2012”*, Podgorica
- MonteCEP - Centar za planiranje urbanog razvoja i RZUP - Republički zavod za urbanizam i projektovanje (2007), *“Prostorni plan područja posebne namjene za morsko dobro”*, Kotor - Podgorica
- Nacionalna turistička organizacija Crne Gore, Ministarstvo održivog razvoja i turizma, Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) i Trendscape (2011), *„Analiza tržišnih potencijala za Crnu Goru u sjevernoj, zapadnoj i istočnoj Evropi”*, Podgorica
- Plavša, J., Pešta, T. (2006), *„Ekstremni sportovi u turizmu Srbije”*, Zbornik radova departmana za geografiju, turizam i hotelijerstvo 35/2006, PMF, Novi Sad
- Sl. list Crne Gore, br. 36/2011 *“Zakon o sportu Crne Gore”*, Podgorica
- Sl. list Crne Gore, br. 61/2010, *„Zakon o turizmu Crne Gore”*, Podgorica

Internet izvori

- Veb sajt Centralnog registra privrednih subjekata Crne Gore. Dostupno na <http://www.crps.me/index.php/me/pretraga-registra> (Posećeno 01.04.2013.godine)
- Veb sajt dnevnih novina Vijesti. Dostupno na <http://www.vijesti.me/sport/vusurovic-sport-je-drzavni-interes-clanak-169566> (Posećeno 20.06.2014.godine)
- Veb sajt Ministarstva održivog razvoja i turizma Crne Gore. Dostupno na <http://www.mrt.gov.me/organizacija> (Posećeno 07.06.2014.godine)

- Veb sajt LTO Cetinja. Dostupno na cetinje.travel/me/mjesta-kategorije/sport-i-rekreacija (Posećeno 21.06.2013.godine)
- Veb sajt NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me> (Posećeno 21.06.2013.godine)
- Veb sajt NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me/1574/ju%C5%BEni-region/herceg-novi/sport-i-rekreacija/jahting/spinnaker> (Posećeno 01.04.2013.godine)
- Veb sajt NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me/istrazi-po-kategoriji> (Posećeno 28.01.2013.godine)
- Veb sajt NTO CG. Dostupno na <http://www.montenegro.travel/me/mjesta-kategorije/sport-i-rekreacija> (Posećeno 28.01.2013.godine)
- Veb sajt Uprave za mlade i sport. Dostupno na <http://www.upravazamladeisport.me/me/djelatnost-uprave-za-mlade-i-sport> (Posećeno 22.06.2014. godine)
- Veb sajt Uprave za mlade i sport. Dostupno na <http://www.upravazamladeisport.me/me/nacionalni-program-razvoja-sporta> (Posećeno 17.06.2014. godine.)
- Veb sajt Zavoda za statistiku Crne Gore. Dostupno na <http://www.monstat.org/cg/page.php?id=43&pageid=43> (Posećeno 24.01.2012.godine)